

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

І. С. ШАПОВАЛОВА, В. В. РОГАЛЬСЬКА

**ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
СЛІДЧИМ СУДДЕЮ МІСЦЕВОГО
ЗАГАЛЬНОГО СУДУ ПІД ЧАС
ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Рецензенти:

І. В. Гловюк — доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації наукової роботи Львівського державного університету внутрішніх справ;

Т. Г. Фоміна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Д. В. Мовчан — кандидат юридичних наук, суддя Ленінського районного суду м. Дніпропетровська, член Ради суддів України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 26 листопада 2020 року)*

Шаповалова І. С., Рогальська В. В.

3- Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю : монографія / І. С. Шаповалова, В. В. Рогальська — Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. — 274 с.

ISBN 978-966-992-354-7

Монографію присвячено дослідженню питань застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю, зокрема визначено сутність, стадії, функціональне призначення та напрями підвищення ефективності застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею місцевого загального суду. Проаналізовано та систематизовано правові позиції ЄСПЛ, які доцільно застосовувати слідчому судді під час реалізації своїх повноважень, особливо під час вирішення питань, що найменш врегульовані в кримінальному процесуальному законодавстві України. Викладено відповідні пропозиції спрямовані на вдосконалення та підвищення ефективності застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні.

Видання розраховано на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) юридичних факультетів, юридичних навчальних закладів, співробітників МВС, СБУ, прокуратури та суддів, а також правозахисників і усіх, хто цікавиться зазначеною проблематикою.

АНОТАЦІЯ

Монографію присвячено дослідженню питань застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю.

Проаналізовано генезу кримінального процесуального законодавства, що регламентувало повноваження слідчих суддів (або інших суб'єктів, які в різні періоди здійснювали функцію судового контролю) щодо застосування практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні, та визначено характерні ознаки, які притаманні кожному із вищезазначених періодів.

Сформульовано визначення поняття «застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні». Запропоновано систему суттєвих ознак діяльності слідчого судді щодо застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні. Визначено основні стадії застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею під час здійснення своїх повноважень.

Удосконалено систему повноважень слідчого судді в межах здійснення судового контролю. Зокрема, обґрунтовано необхідність виключення з кола повноважень слідчого судді місцевого загального суду повноваження щодо розгляду клопотань установи виконання покарання про конфіскацію речей і предметів, які заборонено використовувати в колоніях, або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого.

Здійснено дослідження процесу реалізації повноважень слідчого судді місцевого загального суду в контексті застосування практики ЄСПЛ щодо забезпечення прав осіб, що регламентовані ЄКПЛ.

Обґрунтовано, що з метою ефективного забезпечення прав людини, які гарантовані ст.ст. 5, 6, 8, 13 ЄКПЛ, ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, слідчому судді місцевого загального суду доцільно застосовувати під час реалізації своїх повноважень, особливо під час

вирішення питань, що найменш врегульовані в кримінальному процесуальному законодавстві України та є постійним предметом розгляду заяв у ЄСПЛ проти України, норми ЄКПЛ і враховувати правові позиції ЄСПЛ, які містяться в його рішеннях.

Надано визначення поняття «ефективність застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні» як показник діяльності слідчих суддів щодо здатності повною мірою забезпечити захист прав, свобод і інтересів осіб під час звернення до практики ЄСПЛ при реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

Запропоновано напрями підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні, що передбачають у тому числі і внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів.

Монографію написано на основі дисертації на тему «Застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 – Право), підготовленою суддею Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області І.С. Шаповаловою як аспірантом кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під керівництвом к.ю.н., доцента В.В. Рогальської.

Автори висловлюють подяку за слушні зауваження щодо змісту монографії рецензентам – д.ю.н., професору І.В. Гловюк та к.ю.н., доценту Т.Г. Фоміній, к.ю.н. Мовчану Д.В., а також д.ю.н., доценту Даргану В.В., д.ю.н., професору Кобзарю О.Ф., д.ю.н., професору Лобойко Л.М., д.ю.н., доценту Лоскутову Т.О., заслуженому юристу України, к.ю.н. Мартиненко О.В., д.ю.н., доценту Михайленко Д.Г., д.ю.н., професору Пиріг І.В., заслуженому юристу України, к.ю.н. Поплавському В.Ю., д.ю.н., професору Тertiшнику В.М., к.ю.н., доценту Федченко В.М., заслуженому юристу України, к.ю.н. Шаповаловій О.А.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	8
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1	
СУТНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ	
1.1. Генеза законодавства та теоретичних поглядів щодо застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю	13
1.2. Поняття, предмет і функціональне призначення застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю	30
Висновки до розділу 1	51
РОЗДІЛ 2	
ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ МІСЦЕВОГО ЗАГАЛЬНОГО СУДУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ	
2.1. Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права особи на свободу й особисту недоторканність	56

2.2. Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права особи на повагу до приватного та сімейного життя	78
2.3. Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права на справедливий суд	105
2.4. Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права на мирне володіння майном та на ефективний засіб юридичного захисту	129
Висновки до розділу 2	147

РОЗДІЛ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ МІСЦЕВОГО ЗАГАЛЬНОГО СУДУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

3.1. Поняття та умови забезпечення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю	151
3.2. Напрями підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю	173

Висновки до розділу 3	193
ВИСНОВКИ	196
ЛІТЕРАТУРА	203
ДОДАТКИ	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- абз. – абзац
ВРУ – Верховна Рада України
ВСУ – Верховний Суд України
ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВС – Верховний суд
гл. – глава
Закон № 3477-IV – Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»
ЗУ – Закон України
ЄКПЛ, Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄСПЛ, Суд, Страсбурзький суд – Європейський суд з прав людини
КК України – Кримінальний кодекс України
КМУ – Кабінет Міністрів України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ – Конституційний Суд України
НШСУ – Національна школа суддів України
ПВСУ – Пленум Верховного Суду України
ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень
п. – пункт
пш. – пункти
ст. – стаття
ст.ст. – статті
ч. – частина

ВСТУП

Україна обрала шлях всебічного забезпечення прав і свобод людини, регламентувавши у ст. 3 Конституції України [1] те, що права і свободи людини, а також їх гарантії є визначальними для спрямованості діяльності нашої держави, та ратифікувавши ЄКПЛ [2], у преамбулі якої зазначено, що одним із засобів досягнення мети Ради Європи щодо тіснішого єднання між її членами, є забезпечення та розвиток прав людини й основоположних свобод. Оскільки тлумачення ЄКПЛ належить до юрисдикції ЄСПЛ, у 2006 році з метою врегулювання відносин, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення ЄСПЛ проти України, усунення причини порушення Україною ЄКПЛ, впровадження в українське судочинство й адміністративну практику європейських стандартів прав людини та створення передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України, був прийнятий Закон № 3477-IV [3]. Відповідно до ст. 17 вищезазначеного Закону а також ст. 8, 9 КПК України [4] ЄКПЛ і рішення ЄСПЛ визнаються джерелом права, а їх застосування та врахування є обов'язковим для суддів, у тому числі і слідчих суддів місцевого загального суду, під час здійснення кримінального провадження.

Створення законодавчих умов для застосування у судовій практиці національних судів ЄКПЛ і правових позицій ЄСПЛ у контексті законодавства України призвело до істотного зростання кратності звернень суддів у своїх рішеннях до норм ЄКПЛ і практики ЄСПЛ, про що свідчать як результати опитування, проведеного в межах нашого дослідження (71,6 % опитаних респондентів зазначили про це у своїх відповідях) [Додаток Б], так і висновки Аналітичного звіту за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування

в Україні положень ЄКПЛ і практики ЄСПЛ, згідно з яким кількість рішень із використанням цього джерела права зросла на 37,5 % [5].

Однак зростання кількості посилок у судових рішеннях на норми ЄКПЛ і практику ЄСПЛ не вплинуло на зменшення кількості звернень до ЄСПЛ. Так, якщо у 2006 році у ЄСПЛ перебувало на розгляді 6800 заяв проти України, що становило 7,6 % від їх загальної кількості, то у 2016 році наша держава вже займала перше місце серед усіх держав-учасниць Ради Європи за поданими заявами до ЄСПЛ – 18150 (22,8 %). У 2017 році кількість поданих заяв проти України зменшилася до 7100 (12,6 %), однак останнім часом знову спостерігається тенденція до їх збільшення. Так, у 2018 році їх кількість зросла до 7250 (12,9 %), а у 2019 році – до 8850 (14,8 %). Станом на січень 2020 року ЄСПЛ ухвалено 1383 рішення, у яких визнається порушення Україною принаймні однієї статті ЄКПЛ, із них: у 572 рішеннях констатовано порушення ст. 6 (право на справедливий суд); у 379 – ст. 5 (право на свободу й особисту недоторканність); у 358 – ст. 1 Протоколу 1 (право на мирне володіння майном); у 322 – ст. 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту); у 87 – ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) [6]. Крім того, правильність, релевантність, доречність і кратність посилок на практику ЄСПЛ є предметом повсякчасної критики як суддів у цілому, так і слідчих суддів місцевого загального суду зокрема.

Вказане обумовлює необхідність комплексного наукового дослідження проблем застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Зокрема, потребують дослідження поняття, предмет, функціональне призначення та стадії застосування прецедентної практики ЄСПЛ слідчим суддею під час реалізації ним своїх повноважень щодо забезпечення прав осіб, гарантованих ст.ст. 5, 6, 8, 13 ЄКПЛ, ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, а також напрями підвищення ефективності такого застосування.

У науковій юридичній літературі питання щодо застосування практики ЄСПЛ під час здійснення кримінального провадження України з часу ратифікації ЄКПЛ перебувають у площині перманентного дослідження та вивчення у різних галузях права. Важливими в науковому аспекті для автора під час написання монографії стали теоретичні висновки фахівців у галузі кримінального процесу, до яких слід віднести: С.Г. Герасименко, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевого, В.Г. Дрозд, О.М. Дроздова, О.В. Капліну, О.І. Коровайко, Д.В. Кухнюка, О.П. Кучинську, Л.М. Лобойка, В.Т. Маляренка, І.В. Пирога, М.М. Погорецького, В.О. Попелюшка, П.В. Пушкаря, В.В. Рогальську, Н.П. Сизу, Д.В. Сімоновича, Ю.В. Скрипіню, О.Ю. Татарова, В.М. Тертишника, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалову, В.М. Федченка, Т.Г. Фоміну, Т.І. Фулей, О.Г. Шило та ін.

Безпосередньо на рівні монографічних досліджень після прийняття у 2012 році нового КПК України окремі аспекти застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею під час здійснення судового контролю були висвітлені в наступних роботах: С.Ю. Бутенко «Імплементация рішень Європейського суду з прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України у частині регламентації досудового розслідування (Донецьк, 2014 р.); В.Г. Уваров «Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України» (Харків, 2014 р.); А.Ф. Бондюк «Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні» (Київ, 2017 р.); М.А. Макаров «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (Київ, 2018 р.).

Попри важливість вказаних вище праць, слід зауважити, що на сьогодні комплексного цілісного дослідження питання застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні не здійснювалося. Наукові праці були присвячені або загальним питанням застосування практики ЄСПЛ як можливості реалізації

європейських правових стандартів у кримінальному процесі, або процесуальному статусу та повноваженням слідчих суддів у межах здійсненнями ними судового контролю, лише опосередковано стосувались питання застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

У своєму дослідженні перший розділ монографії ми присвячуємо вивченню сутності застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями не лише місцевого загального суду а і слідчим суддями Вищого антикорупційного суду та слідчими суддями суду апеляційної інстанції, оскільки генеза, поняття, предмет, межі, система суттєвих ознак, стадії та функціональне призначення застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями під час здійснення судового контролю не залежить від інстанції та спеціалізації. В другому та третьому розділі свого дослідження ми акцентуємо увагу лише на практичних аспектах діяльності слідчого судді суду першої інстанції місцевого загального суду, оскільки статистика розгляду тих клопотань, які віднесені до їх компетенції, є найбільш розповсюдженою серед усіх слідчих суддів¹.

Отже, на часі – отримання нових науково обґрунтованих результатів щодо застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, а також внесення на підставі результатів дослідження пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування в даній сфері.

---

¹ Для прикладу: до слідчих суддів місцевих судів у 2017 році надійшло 706 700 клопотань слідчих, прокурорів та інших осіб; в цей же період на розгляді слідчих суддів апеляційних судів перебувало 152 200 матеріалів щодо надання дозволу на проведення НСРД; до Вищого антикорупційного суду за період з 05.09.2019 року до 05.12.2019 надійшло 2927 процесуальних документів в порядку здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

РОЗДІЛ 1

Сутність застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю

1.1. Генеза законодавства та теоретичних поглядів щодо застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю

Грунтовне дослідження будь-якого явища або процесу передбачає насамперед з'ясування його сутності. Оскільки сутність – це найголовніше, основне, визначальне в кому-, або в чому-небудь, що зумовлене глибинними зв'язками та тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення [7], вважаємо за потрібне насамперед проаналізувати розвиток законодавства та теоретичних поглядів на застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні.

Дослідження генези кримінального процесуального законодавства, що регламентувало повноваження слідчих суддів (або інших суб'єктів, які в різні періоди здійснювали функцію судового

контролю) щодо застосування практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні, дозволило виділити три основні історичні періоди, а саме: 1) з 17.07.1997 р. по 13.04.2012 р.; 2) з 13.04.2012 р. по 05.10.2017 р.; 3) з 05.10.2017 р. по теперішній час.

Такий поділ пов'язаний передусім із прийняттям законів, у яких законодавець, порівняно з попередніми нормативно-правовими актами, суттєво змінював повноваження слідчих суддів (або інших суб'єктів, на яких було покладено виконання в різні періоди функції судового контролю) щодо застосування практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні, а також з безпосереднім впливом рішень ЄСПЛ на свідомість осіб, які здійснюють правозастосовчу діяльність.

Перший період (з 17.07.1997 р. по 13.04.2012 р.). Попри те, що у національному кримінальному судочинстві такий суб'єкт, як слідчий суддя, з'явився лише у 2012 році, ми виділяємо перший етап генези законодавства щодо застосування прецедентної практики ЄСПЛ у суддівській діяльності, починаючи із 1997 року і закінчуючи 13.04.2012 р., коли був прийнятий КПК України, оскільки діяльність суду на досудових стадіях до 2012 року також по суті здійснювалася у формі судового контролю з метою охорони та захисту прав, свобод, законних інтересів осіб і держави, з урахуванням у тому числі і практики ЄСПЛ, незважаючи на те, що це не було закріплено в КПК України 1960 року.

На нашу думку, початковим моментом, своєрідною точкою відліку розвитку законодавства, яке регламентувало застосування практики ЄСПЛ у суддівській діяльності на досудовому провадженні є 17 липня 1997 р., оскільки саме тоді на підставі ЗУ № 475/97-ВР було ратифіковано ЄКПЛ, Перший протокол, а також протоколи № 2, 4, 7 та 11 до ЄКПЛ, які набрали чинності для України з 11.09.1997 р. [8].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України [1] та ст. 19 ЗУ від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» [9] ЄКПЛ та протоколи до неї як чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, стали частиною національного

законодавства України та застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Із моменту приєднання до Конвенції Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері захисту прав людини. Частиною таких зобов'язань відповідно до статей 32, 46 Конвенції є визнання Україною юрисдикції ЄСПЛ, яка поширюється на всі питання тлумачення та застосування Конвенції та протоколів до неї, а також виконання остаточних рішень ЄСПЛ у справах проти України. Як правильно зазначає Т.І. Фулей, таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ і застосування національного законодавства з урахуванням позицій ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень ЄКПЛ [10, с. 6].

Попри те, що Україна, ратифікувавши ЄКПЛ, зобов'язалась гарантувати кожному, хто перебуває під юрисдикцією, права та свободи, визначені у Конвенції, кримінальне процесуальне законодавство до 2001 року не сприяло їх забезпеченню через відсутність дієвого судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу. Після прийняття 21 червня та 12 липня 2001 р. ЗУ «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» [11; 12] відбулося суттєве реформування кримінально-процесуального законодавства, яке в основному було спрямовано на запровадження у вітчизняний кримінальний процес судового контролю на стадії досудового розслідування та скасування наглядових повноважень прокуратури [13, с. 35]. На думку Ю.М. Грошевого, найбільш істотними новаціями вищезазначених законів стали наступні: посилення ролі суду в забезпеченні засад недоторканності особи, її житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної й іншої кореспонденції, змагальність, забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному та засудженому права на захист і ряд інших [14, с. 3].

Також важливим для впровадження судового контролю за діями та рішеннями органів досудового розслідування, якими обмежувалися конституційні права та свободи осіб став прийнятий 10 травня 2006 р. Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» [15, с. 23-27], який визначив орієнтири для подальшого реформування кримінального процесу, в тому числі і на досудовому провадженні, в контексті європейських стандартів.

Проте, безсумнівно, найсуттєвішим для застосування суддями практики ЄСПЛ став ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який було прийнято 23 лютого 2006 р. з метою врегулювання відносин, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення ЄСПЛ проти України, усунення причини порушення Україною Конвенції та протоколів до неї, впровадження в українське судочинство й адміністративну практику європейських стандартів прав людини, а також створення передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ [3]. Тим самим Україна стала однією з небагатьох держав Ради Європи, яка безпосередньо врегулювала практику застосування рішень ЄСПЛ окремим законом [16]. Відповідно до вищезазначеного закону законодавець вперше: визначив практику ЄСПЛ як джерело права (ст. 17); сформулював певні правила її застосування суддями (ст. 18); а забезпечення професійної підготовки з питань вивчення ЄКПЛ та практики ЄСПЛ правозастосовувачів, у тому числі і суддів, відніс до заходів загального характеру, які вживаються з метою забезпечення додержання державою положень ЄКПЛ, порушення яких встановлено рішенням ЄСПЛ, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого порушення, а також усунення підстави для надходження заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в ЄСПЛ (ст. 13) [3].

Про необхідність застосовувати ЄКПЛ і практику ЄСПЛ під час здійснення суддівських повноважень, а також виступати гарантими дотримання та належного застосування міжнародних і європейських договорів, сторонами яких є відповідні держави, у тому числі і Україна, йдеться і у Висновку № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права [17].

У межах дослідження генези законодавства щодо застосування прецедентної практики ЄСПЛ у суддівській діяльності на досудових стадіях кримінального процесу неможливо не виділити Концепцію реформування кримінальної юстиції, що була затверджена Указом Президента України від 08 квітня 2008 року. У відповідній Концепції було передбачено низку позитивних ініціатив, зокрема і удосконалення процедури судового контролю шляхом введення посади слідчого судді, тільки з дозволу якого вбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав людини і основоположних свобод (п. 2 розділу II) [18]. Ця Концепція та всі її положення пізніше лягли в основу чинного КПК України.

Питання звернення до ЄКПЛ і застосування практики ЄСПЛ у праві України з часу ратифікації Конвенції перебувають у площині перманентного дослідження та вивчення у різних галузях права, більшість з яких були підготовлені поза межами спеціальності 12.00.09, проте стали підґрунтям для подальших наукових робіт з кримінального процесу. На нашу думку, заслуговують на увагу наступні дисертаційні дослідження, які були виконані протягом 1997–2012 років:

1) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень у межах нашого дослідження слід виділити дисертаційне дослідження Д.Ю. Хорошковської «Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження» (2006 р.), у якому рішення ЄСПЛ розглянуто

як судові прецеденти, обґрунтовано необхідність визнання за останніми обов'язкової юридичної сили як для національних судів, так і для правозастосовувачів у світлі тлумачення Конвенції та протоколів до неї [19];

2) за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право варто виділити наступні праці: К.В. Андріанов «Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм» (2002 р.), у якій здійснено дослідження правової природи рішень ЄСПЛ, компетенцію ЄСПЛ, питання впливу практики ЄСПЛ на національне законодавство [20]; В.А. Капустинський «Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини» (2006 р.), у якій комплексно розглянуто питання діяльності ЄСПЛ, обґрунтовано необхідність врахування прецедентної практики ЄСПЛ у національному праві [21]; Т.М. Анакіна «Судовий прецедент у праві Європейського Союзу» (2008 р.), де запропоновано універсальне поняття «судового прецеденту», підкреслено вплив практики ЄСПЛ на практику судів у частині захисту основоположних прав, а також обґрунтована необхідність розроблення механізму адаптації практики судів до практики ЄСПЛ [22] та інші [23; 24; 25; 26];

3) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність значно менше робіт на рівні дисертаційних досліджень були присвячені питанням застосування практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві, проте слід погодитись з В.О. Навроцьким, що в порівнянні з попередніми роками все ж таки кількість публікацій, які стосуються кримінально-правового значення рішень ЄСПЛ, зростає. За словами вченого, це є підтвердженням того, що відповідні питання привертають увагу українських криміналістів і визнаються ними такими, що належать до предмета української кримінально-правової науки [27]. Також збільшилась і кількість

робіт, у яких досліджувались повноваження суддів на досудових стадіях кримінального процесу. У межах нашого дослідження вважаємо за доцільне виокремити наступні роботи: В.Т. Маляренко «Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика» (2005 р.), у якій здійснено всебічний аналіз європейських стандартів і напрямків перебудови вітчизняного кримінального процесу з їх урахуванням [28]; Д.В. Кухнюк «Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України» (2008 р.), де в окремому підрозділі досліджено правову природу практики ЄСПЛ, визначено, що рішення ЄСПЛ мають природу судового прецеденту як для ЄСПЛ, так і для національних судів України [29]; Д.В. Сімонович «Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України» (2011 р.), у якій автор надав рекомендації щодо застосування у слідчій практиці ЄКПЛ і практики ЄСПЛ, а також здійснив дослідження щодо напрямків забезпечення окремих прав осіб, що регламентовані в ЄКПЛ [30]. Окремо слід виділити наукові праці, які присвячені в більшій мірі проблемним питанням здійснення судового контролю на досудових стадіях, проте в них розглядаються й окремі аспекти застосування практики ЄСПЛ судьями під час здійснення своїх повноважень: А.Р. Туманянц «Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства» (1998) [31]; І.В. Гловюк «Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу: теорія і практика» (2008) [32], Ю.В. Скрипіна «Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження)» (2008) [33].

Окрім того, під час аналізованого періоду значна кількість учених у своїх наукових публікаціях розглядала й інші актуальні питання в контексті застосування практики ЄСПЛ судьями під час здійснення судового контролю, а саме щодо: визнання джерелом кримінального-процесуального права України правових позицій

ЄСПЛ (П.П. Андрушко) [34, с. 18-20]; доцільності застосування та врахування практики ЄСПЛ у справах не лише щодо України, а й інших держав (М.В. Буроменський [35, с. 96-97], С.В. Шевчук [36, с. 89-90]); застосування практики ЄСПЛ лише у виняткових випадках (О.В. Соловійов [37, с. 209-210]).

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна виділити наступні ознаки, які були характерні для першого періоду: 1) усі нормативно-правові акти, якими регламентувалося застосування практики ЄСПЛ під час здійснення досудового провадження, були прийняті під впливом декількох факторів: необхідності виконання Україною взятих на себе зобов'язань щодо впровадження в національне кримінальне судочинство стандартів ЄКПЛ і зростання кількості рішень ЄСПЛ, постановлених проти України. Так, за період 1998–2012 рр. щодо України було винесено 893 рішення; з них – у 883 рішеннях було констатовано щонайменше одне порушення Конвенції або протоколів до неї) [38]; 2) у кримінально-процесуальному законодавстві було відсутнє визначення процесуального суб'єкта, який би був уповноважений на здійснення судового контролю, проте з 2001 року по суті цей напрямок суддівської діяльності здійснювався суддями під час прийняття окремих рішень щодо обмеження конституційних прав та свобод; 3) попри прогресивність положень прийнятих у цей період законів, слід констатувати, що для аналізованого етапу характерним було поодинокі звернення суддів на досудовому етапі кримінального провадження до норм ЄКПЛ і практики ЄСПЛ при вирішенні питань, що пов'язані із втручанням у права осіб, гарантованих ЄКПЛ, про що свідчать результати анкетування, проведеного в межах монографії [Додаток Б]. Викладене опосередковано також підтверджується і висновками «Узагальнення судової практики дотримання судами у кримінальному судочинстві прав людини і громадянина (у контексті статей 3, 5, 6 Конвенції та практики ЄСПЛ у справах проти України за 2011 – перше півріччя 2012 року)», що було підготовлено ВССУ з розгляду

цивільних і кримінальних справ [39]. Найбільш суттєвими причинами такого стану речей, на нашу думку, стала відсутність регламентації в чинному на той час КПК України обов'язку суддів звертатись до практики ЄСПЛ; 4) після ратифікації ЄКПЛ істотно зросла кількість наукових робіт, у яких досліджувалися загальні питання застосування практики ЄСПЛ, проте монографічних досліджень, у яких розглядалися питання застосування практики ЄСПЛ під час здійснення кримінального провадження було значно менше, до того ж більшість з них були присвячені або загальним питанням застосування практики ЄСПЛ як можливості реалізації європейських правових стандартів у судочинстві, або діяльності суду на досудових стадіях кримінального процесу.

Другий період (з 13.04.2012 р. по 05.10.2017 р.). Прийняття нового КПК України було першочерговим завданням відповідно до п. 13.6 резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною». Парламентська Асамблея закликала органи влади України завершити підготовку нової версії КПК України та схвалити його без подальшого зволікання для виконання зобов'язань, початково встановлений кінцевий термін для якого минув ще у листопаді 1996 року [40], проте чинний КПК України було прийнято лише 13.04.2012 р. [4].

Саме з прийняттям нового КПК України розпочався другий період генези застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні, оскільки вперше на законодавчому рівні було: 1) визначено суб'єкта, що уповноважений здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні – слідчого суддю (ст. 3 КПК України); 2) надано розширене тлумачення кримінального процесуального законодавства, до якого віднесено Конституцію України, КПК України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, й інші закони України, які не суперечать положенням КПК України (ст.ст. 2, 9 КПК України); 3) суттєво

розширено повноваження слідчого судді на досудовому провадженні (застосування майже усіх заходів забезпечення кримінального провадження; надання дозволу на проведення усіх слідчих розшукових дій, під час проведення яких обмежуються конституційні права осіб; вирішення заяв про відводи; розгляд скарг на дії, рішення та бездіяльність слідчого та прокурора та ін.); 4) регламентовано необхідність здійснювати кримінальне провадження з урахуванням практики ЄСПЛ (ст.ст. 8, 9 КПК України). Про необхідність слідчим суддям враховувати практику ЄСПЛ при здійсненні кримінального провадження та про можливість судам застосовувати норми міжнародних договорів України як норми прямої дії, які закріплюють права людини й основоположні свободи, а також про те, що недотримання вимог ЄКПЛ за умови наявності рішення ЄСПЛ, яке набуло статусу остаточного, може бути підставою для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, наголошується також в пп. 12-15 постанови Пленуму ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 19.12.2014 р. «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя»[41].

До 13.07.2017 р. до КПК України вносилися зміни 50 разів, проте вони не суттєво вплинули на застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю на досудовому провадженні.

Протягом аналізованого періоду показники застосування ЄКПЛ і рішень ЄСПЛ українськими суддями істотно зросли у порівнянні з попереднім періодом генези, що підтверджується даними ЄДРСР: з 2231000 наявних ухвал слідчих суддів, лише 16339 постановлені з застосуванням практики ЄСПЛ [42]. Дані проведеного соціологічного дослідження вказують, що з 2012 року 24,4 % респондентів почали застосовувати практику ЄСПЛ у своїй роботі [Додаток Б]. Відповідно до висновків аналітичного звіту, що був підготовлений за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування

в Україні положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ, у 2014 році кількість судових рішень, які містять посилання на ЄКПЛ і практику ЄСПЛ, становила не більше 25–30 тис., у 2016 році цих рішень вже було понад 100 тис. Попри це авторами констатовано певні недоліки застосування суддями практики ЄСПЛ, що характерні для аналізованого періоду, а саме: високий рівень декларативних посилань, а також посилань, де сумнівною є наявність зв'язку ЄКПЛ і предмета спору; нерелевантність посилань; наявність «шаблонних посилань», «надмірність посилань»; маніпулятивне застосування практики ЄСПЛ тощо [5].

Про нерелевантність посилань на практику ЄСПЛ йдеться й у Дослідженні практики національних судів «Precedent UA-2016», що проводилося Українською Гельсінською спілкою з прав людини та ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ. У вказаному дослідженні було проаналізовано національну судову практику застосування рішень ЄСПЛ та зроблено висновок, що лише 265 судів із 726 у період з 01 січня 2006 року по 02 червня 2016 року релевантно застосовували рішення ЄСПЛ [43].

Проте, попри усунення нормативних прогалин у КПК України та зміни розуміння щодо необхідності застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення кримінального провадження, кількість звернень громадян України до ЄСПЛ не лише не зменшилася, а суттєво збільшилася у порівнянні з минулими роками, що свідчить, крім іншого, і про невдоволеність українців станом національного судочинства. Так, якщо у 2006 році у ЄСПЛ перебувало на розгляді 6800 заяв проти України, що становило 7,6 % від їх загальної кількості, то у 2016 році наша держава вже займала перше місце серед усіх держав-учасниць Ради Європи за поданими заявами до ЄСПЛ (18150 – 22,8 %) [44].

Протягом аналізованого періоду, збільшилась і кількість теоретичних напрацювань із зазначеної тематики вченими-процесуалістами. Зокрема, в контексті нашого дослідження заслуговують

на увагу наступні праці за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, у яких на рівні дисертаційних досліджень віднайшло відображення питання здійснення судового контролю на досудовому провадженні та застосування практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві: С.Ю. Бутенко «Імплементція рішень Європейського суду з прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України у частині регламентації досудового розслідування (2014 р.), у якій дисертантка розглянула комплекс теоретичних і практичних проблем імплементції рішень ЄСПЛ у кримінальне процесуальне законодавство України [45]; В.Г. Уваров «Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України» (2014 р.), де автор на рівні докторської дисертації проаналізував правовий механізм запровадження та реалізації міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні, приділив окрему увагу специфіці застосування практики ЄСПЛ у кримінальному процесуальному законодавстві [46]; С.Г. Герасименко «Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід» (2012 р.), у якій здійснено комплексне дослідження вітчизняного та зарубіжного законодавства і практики здійснення судового контролю на досудових стадіях кримінального судочинства [47].

За іншими спеціальностями у вищезазначений період також проводились наукові дослідження, які заслуговують на увагу в контексті нашої роботи, а саме: 1) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень: С.С. Зміївська «Судова практика як джерело формування та розвитку права (загальнотеоретичний аналіз)» (2012 р.), у якій проведено аналіз практики ЄСПЛ, розглянуто співвідношення судової практики та судового прецеденту, визначено роль правових позицій [48]; 2) за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право:

І.І. Путраймс «Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України» (2013 р.), де досліджено питання ролі прецедентних рішень ЄСПЛ у конкретизації змісту й обсягу окремого права [49]. Окрім того, під час аналізованого періоду значна кількість вчених у своїх наукових публікаціях піднімала й інші актуальні питання, а саме щодо: регламентації в КПК України окремої статті, яка б визначала процесуальний статус слідчого судді (В.О. Попелюшко) [50]; визначення критеріїв професійного добору для обрання на посаду слідчого судді, зокрема щодо володіння знаннями в галузі міжнародних стандартів прав і свобод людини та практики ЄСПЛ (Ю.А. Усенко) [51].

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що попри усунення нормативних прогалин у чинному КПК України, в порівнянні з КПК України 1960 року (найбільш суттєві з яких: визначення суб'єкта, який уповноважений здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні – слідчого суддю; розширення тлумачення кримінального процесуального законодавства, до якого віднесено міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, й інші закони України, які не суперечать положенням КПК України; регламентація необхідності здійснювати кримінальне провадження з урахуванням практики ЄСПЛ), а також зміни розуміння щодо необхідності застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення кримінального провадження, які відбулися в тому числі і завдяки проведенню тренінгів з відповідної тематики в Національній школі суддів, кількість звернень громадян України до ЄСПЛ не лише не зменшилася, а суттєво збільшилася у порівнянні з минулими роками, окрім того, правильність, релевантність, доречність і кратність посилань на практику ЄСПЛ є предметом повсякчасної критики як суддів в цілому, так і слідчих суддів зокрема. Також протягом другого періоду було проведено два ґрунтовних дослідження щодо застосування рішень ЄСПЛ у кримінальному процесі

(С.Ю. Бутенко, В.Г. Уваров), проте в цих роботах розглядалися лише окремі аспекти щодо особливостей застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями під час здійснення судового контролю.

Третій період: з 05.10.2017 року по теперішній час. Прийняття 05 жовтня 2017 року Закону України, яким були ратифіковані протоколи № 15 і № 16 до ЄКПЛ [52], на нашу думку, стало початком третього періоду генези застосування практики ЄСПЛ, оскільки метою прийняття вищезазначеного закону було посилення ролі ЄСПЛ і сприяння тим самим подальшій імплементації ЄКПЛ у національну правову систему, гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, які мають виняткове значення для розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Так, після 01.08.2018 р., коли вступив у дію Протокол № 16 до ЄКПЛ, національні суди відповідно до ч. 1 ст. 1 Протоколу № 16 отримали право звертатися до ЄСПЛ для консультацій з принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених ЄКПЛ або протоколами до неї. Саме ратифікацією зазначених протоколів Україна в черговий раз засвідчила свою прихильність ідеям і цілям ЄКПЛ, підтвердила наміри здійснювати подальше реформування судової системи з метою підвищення її ефективності. Але через те, що в КПК України досі не регламентовано процесуальний порядок такого звернення до ЄСПЛ, Україною на сьогодні не було жодного разу реалізовано надане їй право. Внесення відповідних змін до КПК України є вкрай необхідним задля надання реальної можливості отримувати Верховним Судом консультативні висновки від ЄСПЛ і забезпечити узгодження національної судової практики зі стандартами ЄКПЛ.

Також на застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями суттєво вплинули і зміни до КПК України, які були внесені ЗУ від 03.10.2017 № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України» [53], оскільки

істотно розширили їх повноваження щодо вирішення питання про проведення експертиз, продовження строків досудового розслідування та ін., окремі з яких були пізніше відмінено ЗУ від 04.10.2019 № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» [54].

Відповідно до Аналітичного звіту за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ кількість рішень із використанням цього джерела права протягом останнього періоду зросла на 37,5 % [5]. За висновками О. Буткевич, у судовій практиці України найбільш частими є посилання на рішення ЄСПЛ судів Конституційного, Верховного судів та судів вищих інстанцій. Суди нижчих інстанцій у своїй практиці на рішення ЄСПЛ посилаються значно рідше. Проте така закономірність характерна і для інших країн. Вона пояснюється як вищою кваліфікацією та більшою обізнаністю суддів вищих інстанцій із ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ, так і ще досить обережним ставленням інших судових органів до застосування у своїй діяльності рішень міжнародних судових установ (як і норм міжнародного права взагалі) [16].

Однак результати опитування, проведеного в межах монографії, та статистика свідчать про суттєве зростання протягом останніх років кратності звернень до норм ЄКПЛ і практики ЄСПЛ слідчими суддями (72,6 % суддів у своїх відповідях зазначили про суттєве зростання посилань на ЄКПЛ і ЄСПЛ при здійсненні ними судового контролю з 2017 року) [Додаток Б]. За даними ЄДРСР, протягом досліджуваного періоду з 2269880 наявних ухвал слідчих суддів 45173 постановлено з застосуванням практики ЄСПЛ [42].

Одним із факторів, який сприяв підвищенню обізнаності суддів щодо застосування практики ЄСПЛ, 72 % опитаних у межах нашого дослідження визначили проходження тренінгів у Національній школі суддів України з тематики застосування ЄСПЛ [Додаток Б].

Відповідно до даних Інформаційно-аналітичного звіту про діяльність НШСУ за 2017 рік [55], питанню використання практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя приділена особлива увага при виборі тематики для програм освітньої підготовки суддів, зокрема у 2017 році вперше проведено всеукраїнський семінар для суддів місцевих та апеляційних судів у режимі відеоконференції на тему: «Судова практика ЄСПЛ як джерело національного права. Особливості застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя», в якому взяли участь 610 суддів з усіх регіонів України. Також НШСУ у 2017 році на виконання підпункту 11 п. 6 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р [56], було завершено розробку навчального курсу для суддів: «Процесуальний інститут слідчого судді: практика застосування. Обов'язки судді щодо захисту прав людини в контексті статті 206 КПК України».

Проте, як і у попередні періоди, зростання кратності звернень слідчими суддями до ЄКПЛ і рішень ЄСПЛ не забезпечило віру та вдовolenість судочинством громадянами України. Так, відповідно до звітів ЄСПЛ у 2017 році кількість поданих заяв проти України зменшилася до 7100 (12,6 %), однак останнім часом знову спостерігається тенденція до їх збільшення. Так, у 2018 році їхня кількість зросла до 7250 (12,9 %), а у 2019 році – до 8850 (14,8 %) [57].

Протягом третього періоду вітчизняні науковці продовжували досліджувати питання здійснення судового контролю на рівні монографічних досліджень, однак у їх працях були розглянуті лише окремі аспекти застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями під час виконання суддівської діяльності. Серед найбільш ґрунтовних досліджень з зазначеної тематики слід виокремити праці А.Ф. Бондюка «Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні» (2017 р.) [58], у якій здійснено комплексне

дослідження теоретичних і практичних проблем діяльності слідчого судді як суб'єкта реалізації функції судового контролю у кримінальному провадженні та окреслено особливості законодавчої регламентації вищезазначеного суб'єкта; Г.І. Колеснік «Функціональне призначення нагляду і контролю у досудовому розслідуванні» (2018 р.), у якій з позиції комплексного наукового аналізу, досліджено та сформульовано теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з визначенням функціонального призначення наглядової та контрольної діяльності у досудовому розслідуванні [59], а також дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук М.А. Макарова на тему «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (2018 р.) [60], у якій автором проведено комплексний аналіз теоретичних і правових положень щодо здійснення слідчим суддею судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб на стадії досудового розслідування та під час видачі особи (екстрадиції), а також досліджено розвиток кримінального процесуального законодавства незалежної України щодо регулювання порядку здійснення судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування та прокурора.

Підсумовуючи, можемо констатувати: що протягом третього періоду на застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями суттєво вплинули нормативно-правові акти, які приймалися з метою посилення ролі ЄСПЛ і сприяння тим самим подальшій імплементації ЄКПЛ у національну правову систему, а також істотно змінювали повноваження слідчих суддів. Суттєво зросла кількість звернень слідчих суддів до норм ЄКПЛ і практики ЄСПЛ під час здійснення своїх повноважень. Окрім того, спостерігається тенденція до збільшення не лише кількості посилок слідчими суддями у своїх рішеннях на норми ЄКПЛ і рішення ЄСПЛ, а й інтересу до вивчення прецедентної практики ЄСПЛ і розуміння необхідності та доцільності її застосування під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні. Проте збільшення кратності посилок

на ЄКПЛ і рішення ЄСПЛ ще не гарантує забезпечення прав осіб і не впливає на зменшення кількості поданих заяв проти України, що свідчить у тому числі і про невдоволеність громадян рівнем забезпечення своїх прав, що гарантовані ЄКПЛ. Також протягом третього періоду було підготовлено два ґрунтовних дисертаційних дослідження А.Ф. Бондюком і М.А. Макаровим, однак увага вищезазначених науковців здебільшого акцентувалася на загальних питаннях здійснення судового контролю слідчим суддею у кримінальному процесі.

1.2. Поняття, предмет і функціональне призначення застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю

З'ясування сутності будь-якого явища або процесу неможливе без попереднього звернення до його етимології та семантики.

Проте перед тим як досліджувати поняття «застосування», яке використовується для позначення діяльності суддів з практикою ЄСПЛ у ЗУ України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (ст. 17) [3], слід зазначити, що в юридичній літературі ця діяльність визначається в тому числі і за допомогою термінів «застосування», «імплементация», «реалізація», «використання», «виконання», «врахування» та «дотримання», тому, на нашу думку, існує необхідність розглянути значення кожного з них і визначити, як вони співвідносяться між собою.

Відповідно до тлумачних словників української мови «застосувати» – використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток; «реалізувати» – здійснювати, робити реальним, втілювати що-

небудь у життя; «виконувати» – здійснювати що-небудь, реалізувати завдання, наказ, задум і т. ін., проводити в життя; «дотримуватися» – діяти відповідно до чого-небудь, згідно з чим-небудь; «використовувати» – застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимсь; «враховувати» – брати до уваги, зважати на що-небудь, «імплементация» – здійснення, виконання державою міжнародних правових норм, фактичне здійснення міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони та підзаконні акти [61].

У теорії держави і права більшість із вищезазначених видів діяльності (дотримання, виконання, використання, застосування) розглядаються як форми реалізації права. Оскільки практика ЄСПЛ також є джерелом права відповідно до чинного законодавства, а судова діяльність є однією із форм правозастосування, вважаємо за доцільне розглянути зазначені форми більш детально.

Взагалі під реалізацією права розуміється втілення права в життя, реальне втілення змісту юридичних норм у фактичній поведінці суб'єктів. Дотримання права полягає у бездіяльності (пасивній поведінці), тобто утриманні від здійснення дій, що знаходяться під забороною правових норм. Виконання права, навпаки, вимагає активної поведінки – дій, пов'язаних із виконанням суб'єктами обов'язків, покладених на них нормами права. Використання права являє собою добровільне здійснення особою своїх прав і втілюється як у діях, активній поведінці, так і у бездіяльності, пасивній поведінці. Застосування норм права розглядається теоретиками окремо та визначається як правова форма діяльності уповноважених суб'єктів стосовно забезпечення реалізації норм права щодо конкретних життєвих випадків шляхом ухвалення індивідуально-правових рішень. Окрім того, науковці звертають увагу у своїх працях на корінну відмінність між правозастосуванням і безпосередньою реалізацією права, яка полягає в тому, що суб'єкт безпосередньої реалізації права самостійно визначає свою

поведінку згідно з правовими приписами, а суб'єкт правозастосування упорядковує не свою поведінку, а поведінку сторонніх суб'єктів [62, с. 208-219; 63, с. 364].

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки: за своїм семантичним значенням терміни, які використовуються для позначення суддівської діяльності під час звернення до практики ЄСПЛ, дійсно є подібними, проте відповідно до загального розуміння правореалізації та правозастосування – дотримання, виконання та використання є формами реалізації практики ЄСПЛ, під час яких суб'єкт правореалізації самостійно визначає свою поведінку відповідно до правових приписів кримінального процесуального законодавства, в тому числі і практики ЄСПЛ, а застосування практики ЄСПЛ – це форма реалізації права під час якої суб'єкт правозастосування (у нашому дослідженні – слідчий суддя місцевого загального суду) упорядковує не свою поведінку, а поведінку сторонніх суб'єктів (інших учасників процесу).

Оскільки термін «врахування», який міститься у ст.ст. 8, 9 КПК України [4], не є формою реалізації права та не передбачає імперативності застосування, нами пропонується під «урахуванням практики ЄСПЛ слідчим суддею» розуміти діяльність слідчого судді під час здійснення судового контролю, що спрямована на забезпечення прав і свобод особи, гарантованих ЄКПЛ, шляхом застосування суддівської дискреції при зверненні до практики ЄСПЛ під час ухвалення судових рішень за результатами звернень учасників кримінального провадження.

Після терміна «застосування» найчастіше для позначення суддівської діяльності з практикою ЄСПЛ у кримінальному процесі використовується термін «імплементация». Інколи поняття «застосування» й «імплементация» ототожнюються, тому пропонуємо розглянути більш детально що розуміється під імплементациєю.

Поняття імплементации (англ. implementation, від лат. impleo – здійснення, впровадження у життя) полягає у фактичній реалізації

державою міжнародних обов'язків на внутрішньодержавному рівні, здійснюваній шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони, тобто впровадження норм міжнародного права у національну правову систему України. Термін «імплементация» почав використовуватись науковцями та практиками з кінця 90-х років, коли постала необхідність вирішення питання щодо реалізації взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань [64, с. 138].

Найчастіше під імплементациєю теоретики розуміють процес узгодження відповідних прийнятих міжнародною організацією норм міжнародного права у сфері прав людини з нормами внутрішнього права та законодавче закріплення в ньому міжнародних стандартів, що в більшості випадків є необхідним засобом забезпечення їх виконання на рівні правозастосовчої практики держави та належного виконання цих стандартів її національними установами [65, с. 42-49].

Сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються державами з метою реалізації приписів міжнародного права, становлять механізм імплементациї міжнародно-правових норм і складається з двох підсистем: міжнародної та національної. Національний механізм імплементациї становить сукупність організаційних і правових заходів, спрямованих на здійснення міжнародно-правових норм, і йому належить основна роль у реалізації норм міжнародного права [66, с. 92-96].

У вітчизняній літературі Н.М. Раданович у межах загальнотеоретичного дослідження національної імплементациї міжнародних договорів щодо прав людини на матеріалах впровадження ЄКПЛ було запропоновано наступні «імплементацийні напрямки» впливу рішень ЄСПЛ на національну імплементацию ЄКПЛ: 1) обов'язкове виконання рішення Суду державою, щодо якої це рішення було ухвалено; 2) можливість повторного розгляду (перегляду) справи за умов неналежного реагування на рішення; узгодження

національного законодавства із Конвенцією; 3) застосування норм Конвенції національними правозастосувальними органами, зокрема, судами; 4) тлумачення Конвенції національними суб'єктами права; 5) діяльність органу конституційної юрисдикції, зокрема Конституційного Суду України; 6) вплив рішень Суду на правосвідомість представників органів держави, окремих громадян [67]. Щодо визначення застосування практики ЄСПЛ суддями під час здійснення правосуддя як одного із імплементаційних напрямків (шляхів) впливу практики ЄСПЛ на національну імплементацію ЄКПЛ у правозастосовчу практику України йдеться і в роботі В.П. Пташинської [68, с. 136-137].

Таким чином, можна підсумувати, що термін «імплементація» є ширшим аніж «застосування». Застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями під час здійснення судового контролю виступає лише одним із імплементаційних напрямків (шляхів) практики ЄСПЛ у національну правову систему, національне законодавство та правозастосовчу практику України.

При дослідженні характеристики сутності застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні повинні знайти відображення як мінімум два чинники: функціональне призначення та предмет. При розгляді останнього вважаємо за доцільне дослідити також зміст і межі дії.

Визначення предмета застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, тобто те, на що спрямована пізнавальна, практична діяльність будь-кого (будь-чого) [62, с. 19], неможливо без дослідження поняття та предмета судового контролю.

Як вже зазначалося, протягом останніх років було проведено значну кількість наукових досліджень, присвячених проблемним питанням здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, проте після прийняття у 2012 році чинного

КПК України найбільш ґрунтовно, на нашу думку, дослідив вищезазначене питання у 2018 році М.А. Макаров у своїй докторській дисертації «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи». На думку вченого, судовий контроль у кримінальному процесі полягає в діяльності слідчого судді на стадії досудового розслідування та під час екстрадиційної процедури зі здійснення у порядку, передбаченому КПК України, наданих йому повноважень, метою якої є своєчасне забезпечення захисту й охорони прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [69, с. 387]. Погоджуючись у цілому з таким визначенням, пропонуємо не обмежувати межі здійснення судового контролю стадією досудового розслідування та екстрадиційною процедурою, оскільки слідчий суддя уповноважений здійснювати свої повноваження на досудовому провадженні, на стадії виконання судових рішень і при здійсненні міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.

Аналіз теоретичних робіт з кримінального процесу дозволяє дійти висновку, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення предмета судового контролю. Це передусім пов'язано з тим, що в науці існує певний термінологічний плюралізм щодо визначення позначення того, на що спрямовується судова діяльність. Так, вчені використовують наступні визначення: об'єкт, предмет, форми, напрями тощо. Найбільш сталими найменуваннями цієї діяльності у доктрині кримінального процесу все ж таки є об'єкт судового контролю та предмет судового контролю, які, на наш погляд, найбільш ґрунтовно були досліджені у монографії І.В. Глов'юк «Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу: теорія і практика».

У своїй монографічній праці цьому питанню авторка присвятила окремий підрозділ і дійшла до висновку що під об'єктом судової діяльності у досудових стадіях кримінального процесу слід розуміти найважливіші права фізичних і юридичних осіб (право на свободу й особисту недоторканність, право на безпеку, право

на недоторканність житла чи іншого володіння особи, право на повагу особистого життя, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної й іншої кореспонденції, право на захист, право на володіння, користування та розпорядження своєю власністю, право на працю, право на доступ до правосуддя); права фізичних осіб при здійсненні службової або іншої діяльності; права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб; інтереси держави у зв'язку з існуванням інформації, яка належить до передбачених законодавством таємниць, що можуть бути порушені або обмежені у кримінально-процесуальній діяльності (змістом якої є процесуальні дії та процесуальні рішення); бездіяльність суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, діяльність підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Предметом же судової діяльності у досудовому провадженні, на її думку, є те, що безпосередньо забезпечується або перевіряється у процесі судової діяльності – їх дотримання у кримінально-процесуальній діяльності та бездіяльності суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, та оперативно-розшуковій діяльності підрозділів, які здійснюють відповідну діяльність [70, с. 228-229].

Здійснивши системний аналіз кримінального процесуального законодавства, проаналізувавши позицію науковців щодо поняття, меж, об'єкта та предмета судової діяльності, яку здійснює слідчий суддя у кримінальному провадженні, ми дійшли до висновку, що *предметом застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні є норми ЄКПЛ і правові позиції ЄСПЛ, які застосовуються слідчими суддями під час реалізації своїх повноважень у кримінальному провадженні, а саме: під час досудового провадження, при виконанні судових рішень і в межах здійснення міжнародного співробітництва.*

Свою позицію ми аргументуємо наступним: 1) використання граматичного способу тлумачення права дозволило зробити висновок про те, що пізнавальна, практична діяльність слідчих

суддів під час застосування практики ЄСПЛ спрямована не лише на практику ЄСПЛ а і на норми ЄКПЛ, оскільки законодавець у ст. 17 ЗУ України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» для визначення того, що саме суди повинні застосовувати при розгляді справ як джерело права, використав сурядний єднальний сполучник «та» [3]; 2) під практикою ЄСПЛ відповідно до ст. 1 ЗУ України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» слід розуміти практику ЄСПЛ і практику Європейської комісії з прав людини [3]. Взагалі практика ЄСПЛ, як цілком правильно зазначає П.В. Пушкар, це узагальнене поняття, що включає широкий спектр судових рішень ЄСПЛ, рішень як матеріального, так і процесуального характеру, яке включає в себе не тільки рішення Суду, постановлені щодо суті вимог Конвенції, але й і його ухвали. Також до практики ЄСПЛ, на його думку, слід відносити рішення ЄСПЛ, постановлені Великою Палатою Суду та палатами у складі семи суддів [71, с. 43]. Дійсно, «практика» відповідно до академічного тлумачного словника української мови розуміється як «діяльність кого-, чого-небудь, як набуття певних знань, навичок, досвіду і застосування їх у чомусь» [61], отже, під практикою ЄСПЛ можна розуміти й іншу діяльність ЄСПЛ. Проте предметом застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями у кримінальному провадженні в межах здійснення судового контролю, на нашу думку, виступають лише правові позиції ЄСПЛ, а не вся його діяльність. Правові позиції (судовий стандарт) ЄСПЛ містяться у мотивувальній частині рішень ЄСПЛ і є поясненням, чому саме так було вирішено конкретну справу. Для обґрунтування цієї позиції судді, ухвалюючи рішення у справі, застосовують норми законодавства, попередні прецеденти та власну мотивацію при їх прийнятті, цитати з авторитетних доктринальних джерел, посилання на іноземні прецеденти тощо [72, с. 87]; 3) діяльність слідчого судді розповсюджується за межі стадії досудового розслідування, як приклад, пп.1, 3, 4 ч. 1 ст. 303

КПК України [4]. У кримінально-процесуальній науці існують різні думки щодо надання визначення етапу кримінального процесу, що охоплює його частину, під час якої суб'єкти кримінального процесу здійснюють певні процесуальні дії та вступають у певні процесуальні відносини до моменту внесення відомостей до ЄРДР, і стадію досудового розслідування. Найчастіше цей етап науковці визначають як підготовче провадження [73, с. 14] або досудове провадження [74, с. 80; 75, с. 332]. Ми погоджуємося з позицією вчених, які зазначений етап кримінального процесу визначають як «досудове провадження» [76, с. 64-65], до того ж сам законодавець використовує цей термін у ст.ст. 232, 303, 311, 313 КПК України. Окрім того, законодавець передбачив повноваження слідчих суддів і під час виконання вироку, регламентувавши в ч. 7 ст. 102 Кримінально-виконавчого Кодексу України те, що слідчий суддя розглядає питання про конфіскацію речей і предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого відповідно до положень розділу VIII КПК України (Виконання судових рішень) [77]. Також законодавець уповноважив слідчого суддю здійснювати судовий контроль і в межах міжнародного співробітництва (ст.ст. 567, 582-585, 588, 591, 602 КПК України) [4].

Застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ відбувається за певних умов. Такі умови містяться насамперед у *змістовних елементах*. «Зміст» у філософії – це певні властивості, характерні риси, які відрізняють явище, предмет від подібних явищ, предметів [61].

Взявши за основу ознаки, які притаманні застосуванню права взагалі [78, с. 148-150], нами запропоновано наступну *систему суттєвих ознак застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні*: 1) суб'єктами її здійснення виступають лише слідчі судді. Інші учасники не можуть бути суб'єктами застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю, хоча така діяльність відбу-

вається за їх ініціативою під час подання клопотань, скарг, заяв; 2) здійснюється під час судового контролю в межах наданих слідчому судді повноважень; 3) спрямована на забезпечення прав і свобод осіб, гарантованих ЄКПЛ; 4) здійснюється за встановленою законодавством процедурою, призначенням якої є ухвалення законних, обґрунтованих, своєчасних і справедливих рішень; 5) її результатом є ухвалення індивідуально-правових рішень, які мають конкретного адресата – учасників кримінального провадження; 6) має юридично оформлений характер – завжди завершується ухваленням рішення слідчим суддею, що є обов'язковими для виконання.

Отже, на підставі вищезазначеного, вважаємо, що під застосуванням слідчим суддею практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні слід розуміти правову форму його діяльності, яка спрямована на забезпечення прав і свобод осіб, гарантованих ЄКПЛ, шляхом ухвалення судових рішень за результатами розгляду клопотань, заяв і скарг учасників кримінального провадження з урахуванням практики ЄСПЛ.

Застосуванням слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, як і будь-яка діяльність, здійснюється в певній послідовності та з урахуванням певних правил.

Щодо правил застосування практики ЄСПЛ у межах судового контролю у кримінальному провадженні, то ми погоджуємося з позицією О.П. Буценко, який зазначає, що «право припускає застосування норм, що немислимо без інтерпретації. Суддя, що застосовує право (втримується воно чи в законах чи в прецедентах) має певний ступінь розсуду. Цей розсуд повинен ґрунтуватися на визнаних в даній правовій системі принципах і нормах. Якщо правова система не містить сформульованих норм відносно даної категорії випадків, то суддя вирішує справу на основі загальних принципів, тлумачачи їх відносно до даної справи. Розсуд судді залежить від існування прогалин в праві країни» [79, с. 132], та

вважаємо, що такі правила залежать насамперед від регламентації в національному законодавстві.

Дійсно, адже, як правильно зазначає О.М. Дроздов, рішення ЄСПЛ мають подвійний нормативний характер. У випадках, коли ЄСПЛ при вирішенні справи доходить висновку, що певні положення кримінального процесуального законодавства України суперечать нормам ЄКПЛ, суди до внесення відповідних змін до кримінального процесуального законодавства України в аналогічних ситуаціях повинні керуватися даним рішенням ЄСПЛ. Такі рішення є джерелом кримінального процесуального права України. Стосовно ж інших рішень ЄСПЛ, то викладена в них позиція щодо інтерпретації тих або інших положень наведеної Конвенції по конкретній справі за своєю правовою природою є судовими прецедентами та повинні бути враховані судом при мотивуванні певного процесуального рішення [80, с. 82-83].

Найбільш системно правила застосування рішень ЄСПЛ у кримінальному процесі, досліджувалися у дисертації В.Г. Уварова «Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України», де автор зробив наступний висновок: 1) якщо норми міжнародних правових актів і правотворчі рішення ЄСПЛ повністю відповідають нормам національного законодавства, перші використовуються як еталон, від якого не варто відступати при прийнятті нових законів чи змін до чинних; 2) якщо норми міжнародних правових актів і правотворчі рішення ЄСПЛ торкаються певних прогалів, «білих плям» правової системи суверенної держави та фактично доповнюють чинне національне законодавство, то вони мають бути без зволікань включені до правової системи держави її законодавчим органом шляхом прийняття окремого закону чи внесення доповнень до чинних законів, а поки цього не відбулося ратифіковані Україною норми міжнародних правових актів і правотворчі рішення ЄСПЛ мають безпосередньо застосовуватись як норми прямої дії при розгляді

відповідних правовідносин; 3) якщо чинні національні правові інститути знаходяться у протиріччі з нормами ратифікованих Україною міжнародних правових актів і правотворчими рішеннями ЄСПЛ, норми міжнародних правових актів і правотворчі рішення ЄСПЛ мають вищу юридичну силу, ніж закони України (якщо вони не суперечать Конституції України), отже, саме вони і мають безпосередньо застосовуватись. Норми законодавчих актів України, які суперечать нормам ратифікованих Україною міжнародних правових актів і правотворчим рішенням ЄСПЛ, не підлягають застосуванню, а законодавчий орган України має без зволікань узгодити національне законодавство із легітимними нормами міжнародних правових актів і правотворчих рішень ЄСПЛ [46, с. 302].

Проте В.Г. Уваров у своєму дослідженні визначав правила застосування лише рішень ЄСПЛ, а не усієї практики Суду [81, с. 281-304], до того ж практика ЄСПЛ (case law) разом із тілом Конвенції є «правом Конвенції», гнучким і постійно змінюваним за своєю суттю, таким чином, неможливо застосовувати голий текст Конвенції без урахування практики Суду, і навпаки [82, с. 66-67].

На жаль, дані з ЄДРСР свідчать про існування системної проблеми в дотриманні цього правила. Так, за період з 13.04.2012 року по 05.10.2017 року з 2231000 рішень слідчих суддів із посиланням на практику ЄСПЛ ухвалено 16339, а з посиланням на норми ЄКПЛ і рішення ЄСПЛ лише 37; за період з 05.10.2017 року по теперішній час з 2269880 рішень слідчих суддів з посиланням на практику ЄСПЛ ухвалено 45173, а з посиланням на норми ЄКПЛ і рішення ЄСПЛ лише 127 [42].

Певні правила та рекомендації для суддів щодо застосування практики ЄСПЛ у своїй діяльності сформулювали й автори Аналітичного звіту за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень ЄКПЛ і практики ЄСПЛ, проте, на нашу думку, на найбільшу увагу в межах нашого дослідження, заслуговують наступні: 1) ЄКПЛ і правові позиції ЄСПЛ необхідно

застосовувати з поясненням їх значення для конкретної справи та з оцінкою їхньої релевантності предметові судового розгляду; 2) під час застосування практики ЄСПЛ слід враховувати *leading case* – первинне джерело правової позиції ЄСПЛ, а також те, що ЄСПЛ використовує еволюційне та динамічне тлумачення норм Конвенції; 3) під час застосування правових позицій пілотних рішень не слід надавати їм пріоритетного значення лише на підставі їхньої належності до пілотних; 4) мотивувальну частину судового рішення не можна підмінити цитуванням практики ЄСПЛ [5].

Заслуговує на увагу і позиція Р.Ш. Бабанли та П.В. Пушкаря стосовно того, що у тому разі, якщо правове питання, яке є предметом розгляду та вирішення, є, умовно, «простим» і прогнозованим, посилається на практику ЄСПЛ у таких випадках недоцільно. Застосування суддями практики посилення на рішення ЄСПЛ не повинно бути автоматичним, оскільки ЄКПЛ не вимагає прямого застосування (посилання) на її положення. Основна вимога Конвенції відповідно до ст. 1 – забезпечувати реалізацію та виконання вимог щодо прав людини, в каталозі прав закріплених Конвенцією та протоколами до неї [83]. До того ж, застосовуючи вищезазначені правила, слідчий суддя має пам'ятати про релевантність, доречність, доцільність та обґрунтованість застосування практики ЄСПЛ.

Вивчення судових рішень, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, матеріалів за результатами розгляду клопотань, заяв і скарг, поданих слідчим суддям суду першої інстанції, а також висновки Аналітичного звіту за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень ЄКПЛ і практики ЄСПЛ [5] дають підстави зробити висновок про системне недотримання вищезазначених правил.

Неправильне застосування судом норм ЄКПЛ і практики ЄСПЛ не лише нівелює цінність такого застосування та відволікає від суті рішення, а і може бути підставою для скасування чи зміни судового рішення з підстави істотного порушення норм КПК України.

При цьому отримання відповідних правил слідчими суддями під час застосування практики ЄСПЛ у межах здійснення судового контролю дозволяє не лише забезпечити права людини, а і наблизитися до створення однорідної судової практики, узгодженої з європейською правовою системою у схожих правовідносинах.

У процесі застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні можна виокремити три стадії:

1) встановлення фактичних обставин, викладених у зверненні учасників кримінального провадження до слідчого судді, та норми ЄКПЛ, яка гарантує права та свободи людей, що були порушені під час здійснення кримінального провадження або планується обмежити в результаті ухвалення відповідного рішення слідчим суддею. Враховуючи, що такі обставини, як правило, мали місце у минулому, і слідчий суддя не міг і не може спостерігати їх безпосередньо, тому юридично значущі факти встановлюються за допомогою вже існуючих доказів, які перевіряються на предмет належності, допустимості, достовірності та достатності;

2) відбір і аналіз практики ЄСПЛ, що включає в себе дії по відшуканню конкретних рішень ЄСПЛ, які відповідають обставинам, встановленим на першому етапі. Слідчий суддя повинен переконалися в справжності їх тексту та перекладу. Відповідно до ст. 18 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» для цілей посилання на Рішення й ухвали ЄСПЛ і на ухвали Комісії суди використовують офіційні переклади текстів рішень ЄСПЛ і ухвал Комісії. У разі відсутності перекладу Рішення й ухвали ЄСПЛ чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом. У разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом. У разі виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика ЄСПЛ [3]. На цьому

етапі слідчий суддя також вивчає норми національного законодавства, які регламентують дане питання, й аналізує його на предмет відповідності ЄКПЛ і практики ЄСПЛ;

3) ухвалення слідчим суддею відповідного рішення з урахуванням практики ЄСПЛ і правил її застосування. У рішенні слідчого судді втілюється воедино два попередніх етапи та відбувається поширення загальних приписів рішення ЄСПЛ на конкретну ситуацію. Таке рішення має відповідати фактичним обставинам, ґрунтуватися на нормах національного права та враховувати практику ЄСПЛ [3]. Прийняття рішення дає можливість досягнути мети правового регулювання та гарантувати права, регламентовані ЄКПЛ.

Наступним чинником, який доцільно з'ясувати при дослідженні сутності застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, є його функціональне призначення, ґрунтовно розглянути яке, на нашу думку, неможливо без дослідження функцій судового контролю та повноважень слідчого судді.

Протягом останніх десяти років, в науковій літературі доволі значна кількість вчених досліджували функції (функція – призначення, роль чого-небудь [60]), які здійснює слідчий суддя у кримінальному провадженні.

Так, Н.П. Сиза у своєму дослідженні, враховуючи загальне визначення кримінальних процесуальних функцій як основоположних підсистемних видів (частин компонентів, напрямків) кримінальної процесуальної діяльності, функцію судового контролю у кримінальному процесі визначає як забезпечення законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні по кримінальній справі [84]. Аналогічної позиції дотримується і Ю.В. Скрипіна, доповнюючи лише, що ця функція передбачає два напрямки діяльності слідчого судді: по-перше, охорону прав і свобод людини шляхом превенції, тобто недопущення їх протиправного та необґрунтованого обмеження; по-друге,

захист прав і свобод людини, тобто їх відновлення у випадку порушення [33, с. 19].

А.Р. Туманянц визначає функцію судового контролю у кримінальному судочинстві як захист прав громадян шляхом контролю та перевірки застосування заходів примусу, пов'язаних з обмеженням цих прав і зазначає, що основним предметом цієї діяльності є перевірка правомірності застосування до осіб заходів процесуального примусу, які обмежують конституційні права особи [85, с. 20-22]. В.Т. Маляренко конкретизує у своєму дослідженні, що це не захист прав громадян, а засіб їх захисту, якому притаманні: 1) надання обвинуваченому, потерпілому або іншому учаснику кримінального процесу можливості для звернення зі скаргою на дії слідчого чи прокурора до незалежного та незацікавленого в результатах розгляду суду, що є важливою гарантією прав і свобод людини, захистом від необґрунтованого їх порушення та відіграє роль стримуючого органи слідства фактора; 2) забезпечення громадянам доступу до правосуддя, тобто доступності під час досудового розслідування судового захисту, що означає можливість швидкого й ефективного відновлення порушеного права; 3) запровадження під час досудового розслідування певних елементів змагальності [28, с. 137-138].

У контексті дослідження заслуговує на увагу думка А.Ф. Бондюка, який, визначаючи функцію слідчого судді, приходять до висновку, що це реалізація судового контролю на стадії досудового розслідування з метою забезпечення належного неупередженого розслідування, виявлення та попередження зловживань у діях органів досудового розслідування, прокуратури, а також утілення принципу поваги до прав людини та громадянина в кримінальному провадженні на виконання зобов'язань згідно з міжнародно-правовими актами [58, с. 96-97].

З урахуванням вищезазначених позицій науковців, ми вважаємо, що *основним призначенням (функцією) застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у*

кримінальному провадженні є забезпечення прав і свобод людини, що гарантовані ЄКПЛ. Наша позиція обґрунтовується наступним: сам термін «забезпечувати» тлумачиться як «створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось» [61]. Отже, якщо охорона та захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб та інтересів держави у кримінальному судочинстві є загальною метою судової діяльності [70], то призначенням слідчих суддів під час застосування практики ЄСПЛ є саме забезпечення прав, свобод та інтересів осіб, гарантованих ЄКПЛ, оскільки під час виконання своїх повноважень вони, як цілком правильно було зазначено у Висновку № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права [17], виступають гарантами дотримання та належного застосування міжнародних і європейських договорів, сторонами яких є відповідні держави, у тому числі ЄКПЛ.

Менший плюралізм думок серед науковців спостерігається як щодо визначення, що є повноваженнями слідчого судді, так і щодо того, що до них відноситься.

Узагальнивши позиції вчених, М.А. Макаров у своїй дисертації запропонував наступне визначення повноважень слідчого судді, під якими слід розуміти сукупність взаємопов'язаних прав та обов'язків (правообов'язків), установлених для виконання ним процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень зі здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [60].

Найбільш типовою в доктрині кримінального процесу є класифікація повноважень слідчого судді на п'ять груп залежно від змісту та характеру питань, вирішення яких віднесено законом до його компетенції: 1) про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) про проведення слідчих (розшукових) дій; 3) про проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) розгляд

скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення інших процесуальних питань, що потребують неупередженого розгляду [84].

Інші вчені розширювали визначену класифікацію шляхом доповнення або виділення окремих повноважень [75, с. 116-117; 86, с. 303-309].

Найбільш ґрунтовно, на нашу думку, дослідив і класифікував повноваження слідчих суддів за критерієм предмета правового регулювання, якому значною мірою відповідає структурна побудова КПК України на розділи, глави, параграфи, статті та норми статей, у своїй праці В.О. Попелюшко. Науковець поділив повноваження слідчих суддів за визначеним критерієм на дев'ять груп: 1) повноваження, пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження в широкому значенні цього поняття; 2) повноваження, пов'язані з розглядом і вирішенням питань щодо надання дозволу на проведення визначених у законі слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, які спрямовані на збирання сторонами, насамперед стороною обвинувачення, доказів; 3) повноваження з розгляду та вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора; 4) повноваження, видами яких є збирання доказів шляхом допитів і призначення експертизи; 5) повноваження, пов'язані із поновленням та встановленням процесуальних строків; 6) повноваження із розгляду та вирішення питань про відводи; 7) повноваження слідчого судді полягає у вирішенні на стадії досудового розслідування долі речових доказів; 8) повноваження слідчого судді зводиться до того, що тільки на підставі його ухвали вирішується питання про використання інформації, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії про ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у цьому кримінальному провадженні, в іншому кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 257 КПК України); 9) це низка так званих загальних обов'язків (повноважень) слідчого

судді щодо захисту прав людини, закріплених у ст. 206 КПК України, а також у ст. 567 цього Кодексу, реалізація яких полягає у безпосередньому, за власною ініціативою здійсненні ним дій і прийнятті рішень, спрямованих на поновлення свобод незаконно ув'язнених осіб і прав осіб, що перебувають під вартою, на захист інших, передбачених у цих статтях прав та інтересів цих осіб [87, с. 152].

Проте наведена класифікація не є і не може бути повною, оскільки до КПК України постійно вноситься численна кількість змін, якими постійно змінюються повноваження слідчих суддів.

Так, на сьогодні, на підставі системного аналізу чинного кримінального процесуального законодавства нами запропоновано систему повноважень слідчих суддів, яка на сьогоднішній день максимально охоплює та диференціює усі групи повноважень зазначених суб'єктів, навіть ті, які прямо не передбачено в КПК України (ч. 7 ст. 102 КПК України), а саме: 1) повноваження під час прийняття рішень щодо застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі усіх запобіжних заходів і поміщення особи до приймачника-розподільника для дітей; 2) повноваження під час прийняття рішень щодо проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; 3) повноваження щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 4) повноваження щодо здійснення захисту прав людини в порядку ст. 206 КПК України; 5) повноваження під час вирішення заяв про відвід; 6) повноваження під час прийняття рішень про продовження строків досудового розслідування; 7) повноваження під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора; 8) повноваження під час прийняття рішень про знищення, передачу для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника; 9) повноваження під час прийняття рішень щодо встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; 10) повноваження під час прийняття рішень щодо здійснення спеціального досудового

розслідування; 11) повноваження в межах здійснення міжнародного співробітництва; 12) повноваження під час прийняття рішень про конфіскацію речей і предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого.

Справедливо також буде зазначити, що на сьогоднішній день існують окремі повноваження слідчих суддів, які не мають належної процесуальної регламентації та щодо їх приналежності до тієї чи іншої групи повноважень слідчих суддів тривають постійні дискусії серед теоретиків. Це зокрема повноваження слідчих суддів, що передбачені ст. 233 КПК України, ст. 250 КПК України, ст. 257 КПК України, ст. 28 КПК України, ст. 284 КПК України. На нашу думку, усі вони вимагають звернення до слідчого судді з метою здійснення судового контролю та відносяться до наступних виділених нами груп повноважень слідчих суддів: повноваження під час прийняття рішень щодо проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; повноважень під час прийняття рішень про продовження строків досудового розслідування; повноважень під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора та опосередковано до повноважень під час прийняття рішень про продовження строків досудового розслідування відповідно.

Що стосується повноважень слідчого судді, що передбачені ч. 9 ст. 284 КПК України, ми повністю погоджуємось з думкою І.В. Гло-вюк, про те, що попри потенційну ефективність положення ч. 9 ст. 284 КПК України, для забезпечення належної правової процедури такого закриття кримінального провадження необхідно уточнити в КПК України порядок розгляду клопотання слідчим суддею (підсудність клопотання; учасники розгляду; строки розгляду; обставини, які мають бути встановлені у ході розгляду; межі повноважень слідчого судді) тощо [88, с. 164-165]. До того ж дані ЄДРСР свідчать про те, що практика розгляду слідчими суддями такої категорії клопотань не має однорідності та сталості. Отже, лише після

законодавчого унормування, ми зможемо оцінити віднесення цієї норми до певної групи повноважень слідчого судді.

Під час вищезазначених повноважень слідчі судді зобов'язані враховувати практику ЄСПЛ і забезпечувати дотримання прав і свобод людини, які передбачені ЄКПЛ, зокрема: право на свободу й особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на ефективний засіб юридичного захисту, право на мирне володіння майном тощо [89, с. 203-208].

Проте цей перелік прав не є виключним. Наприклад, слідчі судді повинні забезпечувати і інші права осіб, зокрема і право, що передбачене ст. 3 ЄКПЛ щодо заборони катуванням або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню.

Так, відповідно до положень ч. 6 ст. 206 КПК України, якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі, слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи; вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством [4]. Однак, досліджуючи повноваження слідчих суддів в результаті здійснення яких можуть бути обмежені права особи, охоронювані Конвенцією, інші права, зокрема і право, передбачене ст. 3 ЄКПЛ, в меншій мірі в порівнянні з іншими вище перерахованими правами, співвідноситься з повноваженнями слідчого судді, передбаченими КПК України.

З урахуванням вищезазначеного, *функціональне призначення застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні* пропонуємо визначити як забезпечення прав і свобод людини, що гарантовані ЄКПЛ, зокрема, права

на свободу й особисту недоторканність, права на справедливий суд, права на повагу до приватного та сімейного життя, права на ефективний засіб юридичного захисту, права на мирне володіння майном під час виконання слідчим суддею своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

Враховуючи вищенаведене, в наступному розділі пропонується досліджувати повноваження слідчих суддів місцевого загального суду під час застосування практики ЄСПЛ у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні в залежності від прав, які ними захищаються та які найбільше порушуються відповідно до статистичних даних ЄСПЛ.

Висновки до розділу 1

За допомогою ретроспективного аналізу досліджено генезу кримінального процесуального законодавства, що регламентувало повноваження слідчих суддів (або інших суб'єктів, які в різні періоди здійснювали функцію судового контролю) та теоретичних поглядів вчених щодо застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні. Зроблено висновок про існування трьох основних періодів, а саме: 1) з 17.07.1997 р. по 13.04.2012 р. (від дати ратифікації Конвенції до прийняття чинного КПК України); 2) з 13.04.2012 р. по 05.10.2017 р. (від дати прийняття чинного КПК України до дати ратифікації протоколів № 15 та № 16 до Конвенції); 3) з 05.10.2017 р. по теперішній час (з дати ратифікації протоколів № 15 та 16 до Конвенції та до теперішнього часу), а також виокремлено характерні ознаки, які притаманні кожному із вищезазначених періодів.

На підставі семантичного й етимологічного дослідження термінології, яка використовується в законодавстві та юридичній

літературі для позначення діяльності слідчих суддів з практикою ЄСПЛ («імплементация», «застосування», «реалізація», «використання», «виконання», «врахування» та «дотримання»), зроблено наступні висновки: 1) дотримання, виконання та використання є формами реалізації практики ЄСПЛ, під час яких слідчий суддя самостійно визначає свою поведінку відповідно до правових приписів кримінального процесуального законодавства, в тому числі і практики ЄСПЛ, на відміну від застосування практики ЄСПЛ, під час якої слідчий суддя упорядковує не свою поведінку, а поведінку інших учасників процесу; 2) під «врахуванням практики ЄСПЛ слідчим суддею» слід розуміти діяльність слідчого судді в межах здійснення судового контролю, що спрямована на забезпечення прав і свобод особи, гарантованих ЄКПЛ, шляхом застосування суддівської дискреції при зверненні до практики ЄСПЛ під час ухвалення судових рішень за результатами звернень учасників кримінального провадження; 3) термін «імплементация» є більш широким, аніж «застосування», оскільки застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями під час здійснення судового контролю виступає лише одним із імплементацийних напрямків (шляхів) практики ЄСПЛ у національну правову систему, національне законодавство та правозастосовчу практику України.

Під «застосуванням слідчим суддею практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні» слід розуміти правову форму його діяльності, що спрямована на забезпечення прав і свобод осіб, гарантованих ЄКПЛ, шляхом звернення до практики ЄСПЛ при ухваленні судових рішень за результатами розгляду клопотань, заяв і скарг учасників кримінального провадження.

На підставі системного аналізу кримінального процесуального законодавства, вивчення позиції науковців щодо поняття, меж, об'єкта та предмета судової діяльності, яку здійснює слідчий суддя у кримінальному провадженні, обґрунтовано, що предметом засто-

сування слідчими суддями прецедентної практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні, є норми ЄКПЛ і правові позиції ЄСПЛ, які застосовуються слідчими суддями під час реалізації своїх повноважень у кримінальному провадженні, та визначено межі такого застосування, а саме: під час досудового провадження; при виконанні судових рішень і під час здійснення міжнародного співробітництва.

За результатами вивчення наукових праць та аналізу кримінального процесуального законодавства виокремлено систему суттєвих ознак застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні: 1) суб'єктами її здійснення виступають лише слідчі судді. Інші учасники не можуть бути суб'єктами застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю, хоча така діяльність відбувається за їх ініціативою під час подання клопотань, скарг, заяв; 2) здійснюється під час судового контролю в межах наданих повноважень слідчому судді; 3) спрямована на забезпечення прав і свобод осіб, гарантованих ЄКПЛ; 4) здійснюється за встановленою законодавством процедурою, призначенням якої є ухвалення законних, обґрунтованих, своєчасних і справедливих рішень; 5) її результатом є ухвалення індивідуально-правових рішень, які мають конкретного адресата – учасників кримінального провадження; 6) має юридично оформлений характер – завжди завершується ухваленням рішення слідчим суддею, що є обов'язковими для виконання.

Визначено, що в процесі застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні існує три стадії: 1) встановлення фактичних обставин, викладених у зверненні учасників кримінального провадження до слідчого судді та норми ЄКПЛ, яка гарантує права і свободи людей, що були порушені під час здійснення кримінального провадження або планується обмежити в результаті ухвалення відповідного рішення слідчим суддею; 2) відбір і аналіз практики ЄСПЛ,

що включає в себе дії по відшуканню конкретних рішень ЄСПЛ, які відповідають обставинам, встановленим на першому етапі; 3) ухвалення слідчим суддею відповідного рішення з урахуванням практики ЄСПЛ і правил її застосування.

На підставі системного аналізу чинного кримінального процесуального законодавства виділено наступні групи повноважень слідчого судді в межах здійснення судового контролю: 1) повноваження під час прийняття рішень щодо застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі усіх запобіжних заходів і поміщення особи до приймальника-розподільника для дітей; 2) повноваження під час прийняття рішень щодо проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; 3) повноваження щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 4) повноваження щодо здійснення захисту прав людини в порядку ст. 206 КПК України; 5) повноваження під час вирішення заяв про відвід; 6) повноваження під час прийняття рішень про продовження строків досудового розслідування; 7) повноваження під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора; 8) повноваження під час прийняття рішень про знищення, передачу для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника; 9) повноваження під час прийняття рішень щодо встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; 10) повноваження під час прийняття рішень щодо здійснення спеціального досудового розслідування; 11) повноваження в межах здійснення міжнародного співробітництва; 12) повноваження під час прийняття рішень про конфіскацію речей і предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого.

Доведено що функціональним призначенням застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні є забезпечення прав і свобод людини, що гарантовані

ЄКПЛ, зокрема, права на свободу й особисту недоторканність, права на справедливий суд, права на повагу до приватного та сімейного життя, права на ефективний засіб юридичного захисту, право на мирне володіння майном під час виконання слідчим суддею своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

РОЗДІЛ 2

Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень

2.1. Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права особи на свободу й особисту недоторканність

Право на свободу й особисту недоторканність є одним із найважливіших прав людини, забезпечення якого покладається на державу, проте, станом на січень 2020 року, ЄСПЛ констатував у 379 рішеннях проти України порушення ст. 5 ЄКПЛ, що становить 27 % від усіх рішень проти України за усі часи. У 2019 році порушення вищезазначеного права ЄСПЛ було констатовано у 54 зі 109 рішень проти України, що складає вже 49,54 % від усіх ухвалених рішень проти нашої держави [5]. Такі статистичні показники а також системний аналіз вищезазначених рішень ЄСПЛ свідчить про те, що ситуація в Україні щодо дотримання прав особи на свободу й особисту недоторканність потребує змін не лише на законодавчому рівні, а і під

час реалізації вже існуючих норм, оскільки більшість з усіх порушень полягають у наступному: обмеження свободи й особистої недоторканості без достатнього обґрунтування; незабезпечення особи, права на свободу й особисту недоторканність якої обмежуються її прав, зокрема на захист; недостатньої обґрунтованості продовження строків обмеження свободи й особистої недоторканості; невиконання суддею обов'язків щодо захисту прав людини та інші. До того ж такі порушення мають системний характер [90].

Результати опитування у межах нашого дослідження свідчать про те, що більшість з респондентів (64,1 %) вважають, що задля зміни ситуації щодо забезпечення прав людини на краще необхідно докладати більше зусиль по застосовуванню європейських стандартів і кращих практик іноземних держав у сфері кримінальної юстиції, а також враховувати практику ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень, у тому числі і під час забезпечення права особи на свободу й особисту недоторканність [Додаток Б].

Однак дослідження практики національних судів «Precedent UA-2016», яке проводилося Українською Гельсінською спілкою з прав людини та ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування ст. 5 ЄКПЛ, свідчить про критично низький рівень вдалого застосування рішень ЄСПЛ судами за цією статтею Конвенції, зокрема із досліджених 2886979 рішень, що містились у ЄДРСР, лише в 3914 рішеннях застосовано посилання на рішення ЄСПЛ у 265 судах України, до того ж лише в 20 випадках найбільш вдало [43].

Для вдосконалення діяльності слідчих суддів місцевого загального суду щодо застосування практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень, які стосуються дотримання прав особи на свободу й особисту недоторканність, необхідно здійснити аналіз норм права, що регламентують порядок реалізації повноважень слідчим суддею місцевого загального суду під час ухвалення ним рішень щодо обмежень прав людини, гарантованих ст. 5 ЄКПЛ, а також виокремити та систематизувати правові позиції ЄСПЛ, які

найповніше відповідають змістовному наповненню норм КПК України, що застосовуються слідчим суддею місцевого загального суду під час забезпечення права особи на свободу й особисту недоторканність при здійсненні судового контролю в кримінальному провадженні.

Питання порушення права особи на свободу й особисту недоторканність під час кримінального провадження завжди знаходилося в центрі уваги багатьох науковців, серед яких слід відзначити роботи Г.Л. Алейнікова [91], М.А. Макарова [69], Д.В. Сімоновича [93], В.І. Сліпченка [94], В.Г. Уварова [92], Т.Г. Фоміної [95] та інших, проте поза їх увагою залишилися питання застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення вищезазначеного права.

Право на свободу й особисту недоторканність є одним із найбільш вагомих і значущих прав людини. У справі «Медведев проти Франції» (Medvedyev and Others v. France [GC]) № 3394/03 від 29 березня 2010 року ЄСПЛ підкреслив, що право на свободу й особисту недоторканність, за змістом Конвенції, має найважливіше значення у демократичному суспільстві [96].

Запобігання свавільному позбавленню свободи розглядається як один із головних принципів охорони прав людини. Обмеження або позбавлення свободи особи має застосовуватися лише у разі, якщо є підстави вважати, що інші заходи примусу будуть неефективними. При цьому важливо виходити з принципу презумпції свободи, який означає, що особа повинна залишатися на свободі до тих пір, доки працівники правоохоронних органів не доведуть необхідність її затримання або тримання під вартою (рішення ЄСПЛ у справі «Амюр проти Франції» (Amuur v. France) від 25.06.1996 р., Reports of Judgments and Decisions 1996-III [97]).

Право особи на свободу й особисту недоторканність регламентовано як у міжнародному, так і в національному законодавстві. Сутність права на свободу й особисту недоторканність зводиться до того, що людина за своєю природою є вільною; обмеження

такого права можливо лише як виключення, за умови дотримання певних гарантій, які унеможливають свавільне позбавлення особи свободи [2]. Перелік таких виключень і гарантій передбачено насамперед у ст. 5 ЄКПЛ, а також у нормах Конституції України та КПК України.

Системний аналіз ст. 5 ЄКПЛ дозволяє виділити три групи гарантій права особи на свободу й особисту недоторканність: перша група визначає умови правомірності обмеження права на свободу; друга група визначає процедурні гарантії для тих осіб, хто позбавлений свободи; третя група гарантує право особи на відшкодування у випадках порушень, передбачених попередніми пунктами прав [98, с. 24-25]. Вищезазначені гарантії більш детально конкретизуються в рішеннях ЄСПЛ, окрім того, частина гарантій взагалі не згадана у ст. 5 Конвенції, а була розроблена прецедентною практикою ЄСПЛ, зокрема в рішеннях ЄСПЛ у справах «Єлоєв проти України» (*Yeloyev v. Ukraine*) № 17283/02 від 06 листопада 2008 року [99], «Микола Кучеренко проти України» (*Nikolay Kucherenko v. Ukraine*) № 16447/04 від 19 лютого 2009 року [100], «Доронін проти України» (*Doronin v. Ukraine*) № 16505/02 від 19 лютого 2009 року [101] та інші.

Система гарантій, спрямованих на недопущення порушень права людини на свободу й особисту недоторканність, міститься і у національному кримінальному процесуальному законі [102, с. 10], зокрема, кожен, кого затримано через підозру у вчиненні кримінального правопорушення, повинен у найкоротший строк бути доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання (ч. 2 ст. 12 КПК України); ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 207, ч. 1 ст. 208 КПК України); особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповно-

важеною службовою особою (ч. 1 ст. 209 КПК України); затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ч. 2 ст. 211 КПК України); тримання під вартою повинно відбуватися упродовж розумного строку (ч. 1 ст. 28 КПК України); особа має право звертатись з клопотанням про зміну запобіжного заходу (ст. 201 КПК України); за виключенням випадків, передбачених законом, вона має право бути звільненою під заставу (ч. 4 ст. 183 КПК України); при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу підозрюваному необхідно роз'яснити його процесуальні права (ч. 2 ст. 193 КПК України). Важливим аспектом у цьому контексті є також забезпечення гарантій, передбачених статтею 206 КПК України [4].

Системний аналіз норм кримінального процесуального законодавства, наукових праць вчених, а також опитування практичних працівників у межах нашого дослідження [Додаток Б] дозволили зробити висновок, що найбільші обмеження права особи на свободу й особисту недоторканність, що гарантоване ст. 5 ЄКПЛ, відбуваються під час застосування процесуальних заходів примусу, пов'язаних з ізоляцією особи, серед яких запобіжні заходи у вигляді: домашнього арешту, тримання під вартою, затримання, поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, тимчасового та екстрадиційного арешту (ст.ст. 176, 508, 583, 584 КПК України), а також інші заходи, зокрема, направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи (ст. 509 КПК України), поміщення неповнолітніх у приймальник-розподільник для дітей (ст. 499 КПК України).

Усі ці заходи застосовуються на підставі судового рішення або з подальшим судовим контролем. Окрім цього, усі вони розглядаються за правилами обрання запобіжних заходів, під час розгляду яких слідчий суддя зобов'язаний: 1) перевірити наявність обґрун-

тованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; 2) оцінити наявність ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України; 3) встановити доведеність неможливості застосування більш м'яких запобіжних заходів (п. 3 ч. 1 ст. 194 КПК України); 4) оцінити в сукупності обставини, зазначені законодавцем у ч. 1 ст. 178 КПК України [4].

Оскільки, відповідно до статистики розгляду слідчими суддями місцевого загального суду цих категорій проваджень, серед вищезгаданих заходів примусу, пов'язаних з ізоляцією особи, найчастіше застосовуються запобіжні заходи [103], а серед останніх – тримання під вартою, тому в підрозділі 2.1 вважаємо за доцільне приділити більше уваги застосуванню слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права особи на свободу й особисту недоторканність саме при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

За загальним правилом запобіжні заходи – це частина заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення належної поведінки осіб шляхом певного обмеження їхніх особистих прав [104, с. 103]. Дотримання принципу верховенства права зобов'язує слідчих суддів місцевого загального суду забезпечити суворе дотримання алгоритму законності, необхідності, обґрунтованості, пропорційності, вмотивованості, альтернативності обрання запобіжних заходів у поєднанні з врахуванням конкретних (індивідуальних) обставин при їх обранні [105, с. 98], проте через те, що в КПК України наразі використовуються як термін «застосування запобіжного заходу» (ст.ст. 177, 194 КПК України), так і термін «обрання запобіжного заходу» (ст.ст. 178, 205 КПК України), серед науковців і практиків існують певні розбіжності в розумінні співвідношення вищезазначених термінів та обсягу повноважень слідчих суддів місцевого загального суду під час здійснення цієї діяльності. Ми повністю підтримуємо позицію Т. Фоміної, яка вважає, що визначення процесуального порядку застосування запобіжних заходів вимагає

вирішення термінологічного питання щодо ідентичності використуваних у науковій літературі вищезазначених термінів [106, с. 208], адже ці поняття дійсно різняться, оскільки обрання запобіжного заходу включає в себе прийняття рішення про запобіжний захід, тоді як застосування запобіжного заходу – це процесуальна дія, яка здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу до її зміни чи скасування. Ця позиція узгоджується і з постановою Верховного Суду від 28 березня 2019 року (справа № 286/1695/18), у якій зазначено, що, враховуючи вимоги ст. 181 КПК України, поняття «застосування запобіжного заходу» охоплює не тільки обрання запобіжного заходу, а й випадки його зміни, коли суд обирає інший захід [107]. Таким чином, правильним для використання відносно процесуальних дій, які здійснюються слідчим суддею, є саме термін «застосування запобіжного заходу».

Продовжуючи наукову думку І.В. Грицюка про те, що одним із найважливіших питань у практиці досудового розслідування є застосування запобіжних заходів як виду кримінального процесуального примусу, пов'язаного з обмеженням права особи (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого) на свободу й особисту недоторканність [108, с. 84], ми вважаємо за потрібне розглянути критерії визначення позбавлення свободи особи як такого, що відповідає ст. 5 ЄКПЛ та практиці Суду, з точки зору їх практичного застосування слідчим суддею місцевого загального суду при здійсненні судового контролю, співвідносячи норми національного законодавства України з нормами Конвенції через звернення до прецедентної практики ЄСПЛ.

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства право на свободу й особисту недоторканність під час здійснення слідчим суддею місцевого загального суду судового контролю при застосуванні запобіжних заходів не буде порушено та необґрунтовано обмежено: 1) за наявності підстав для застосування запобіжних заходів і дотримання процедурних гарантій,

що матиме наслідком правомірність обмеження права на свободу; 2) при виконанні обов'язків слідчого судді щодо здійснення захисту прав людини в порядку ст. 206 КПК України. Розглянемо ці питання більш детально.

Підстави застосування запобіжних заходів відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України єдині для усіх видів: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, 2) наявність ризиків, які перераховані в ч. 1 ст. 177 КПК України [4]. Окрім того, слідчим суддям під час визначення підстав для застосування запобіжних заходів слід ураховувати правило, що закріплене в ч. 3 ст. 176 КПК України, за яким слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 176 КПК України, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику чи ризикам [4].

Проведене опитування та аналіз вивчених кримінальних проваджень, у яких представники сторони обвинувачення зверталися до слідчого судді місцевого загального суду з клопотаннями про застосування запобіжного заходу, дало підстави зробити висновок, про те, що в переважній більшості випадків у практичній діяльності виникають проблеми саме в доведеності обґрунтованості підозри й обґрунтованості слідчими та прокурорами існування ризиків, що перераховані в статті 177 КПК України [Додаток Б].

Оскільки визначення поняття «обґрунтована підозра» не міститься у національному законодавстві, ми погоджуємося з позицією В.Г. Уварова стосовно того, що з рішень ЄСПЛ впливають правила, які мають бути реалізовані в національному кримінально-процесуальному законодавстві та правозастосовній практиці [92], а також вважаємо, що слідчим суддям під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права на свободу й особисту

недоторканність слід застосовувати практику ЄСПЛ. Зокрема, рішення ЄСПЛ «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom) від 30 серпня 1990 року, Series A, № 182, у якому визначено, що обґрунтована підозра – це існування фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача, що дана особа могла вчинити правопорушення [109]. Окрім визначення обґрунтованої підозри, ЄСПЛ сформулював також і вимоги до неї: 1) правопорушення, у якому підозрюється затриманий, має бути закріплене у Кримінальному законі держави [110]; 2) наявність фактів причетності особи до скоєння цього правопорушення є необхідною та такою, щоб суддя на підставі їх розумної оцінки міг визнати причетність особи до вчинення злочину вірогідною [111; 112].

Через те, що поняття «обґрунтована підозра» надається у вищезазначених рішеннях ЄСПЛ все ж таки із застосуванням високого рівня абстрактності, ЄСПЛ розкриває її зміст на прикладах конкретних обставин справ. Так, у рішенні у справі «К.-Ф. проти Німеччини» (K-F v. Germany) № 25629/94 від 27 листопада 1997 року ЄСПЛ визнав обґрунтованою підозру у випадку наявності повідомлення власниці квартири про те, що її орендатори збираються втекти, не маючи наміру оплатити оренду, довідки про те, що адреса арендувачів, зазначена у договорі оренди, є лише номером поштової скриньки, й інформації, що в минулому вони вже перебували під слідством за шахрайство [111]. У рішенні ЄСПЛ у справі «Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan) № 15172/13 від 22 травня 2014 року Судом зауважено, що в офіційних документах прокуратури не згадувалося жодних заяв свідків і жодної іншої конкретної інформації, яка б давала прокуратурі підставу підозрювати заявника у вчиненні будь-яких з дій, описаних у цих документах, і звинуватити його у вищезазначених правопорушеннях. Жодних таких заяв або іншої інформації не було представлено в судах, які ухвалювали рішення щодо

тримання заявника під вартою. Таким чином, Суд вважає встановленим, що матеріалів справи прокуратури або не було представлено національним судам, або не було ними розглянуто на предмет перевірки наявності «обґрунтованої підозри». Невизначені та загальні посилання як прокуратури, так і судів, у своїх відповідних документах та ухвалах на якісь «матеріали справи», за відсутності будь-якої конкретної заяви, інформації чи скарги, не можуть вважатися достатніми для підтвердження «обґрунтованості» підозри, на якій базувався арешт і тримання заявника під вартою [112].

Таким чином, застосовуючи наведену практику ЄСПЛ, слідчий суддя під час застосування запобіжного заходу має можливість перевірити обґрунтованість підозри, про яку повідомлено особу, й оцінити її з точки зору належності підстави для обмеження права на свободу й особисту недоторканність.

Необхідно зазначити, що слідчий суддя зобов'язаний перевірити обґрунтованість підозри, про яку повідомлено особу, оскільки, це впливає з положень п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України. Також, на нашу думку, відповідно до ст. 94 КПК України, слідчий суддя зобов'язаний під час такої перевірки визначати допустимість доказів, якими обґрунтовуються підозра та ризики. І хоча сама по собі конструкція норми цієї статті лише констатує, що слідчий суддя оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, ми підтримуємо позицію І.В. Гловюк про те, що постановлення законної, обґрунтованої та мотивованої ухвали слідчого судді за результатами розгляду клопотання, що є обов'язком слідчого судді, неможливе без детального аналізу всіх представлених слідчому судді доказів, в тому числі і тих, якими обґрунтовуються підозра та ризики [113, с. 97-105].

Спеціальною складовою підстав обрання запобіжного заходу є наявність існування ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України. Законодавцем передбачена необхідність існування одночасно

й обґрунтованої підозри та ризиків. У протилежному випадку можливість ініціювання застосування запобіжного заходу стороною обвинувачення виключається, про що прямо зазначено у ч. 2 ст. 177 КПК України [4].

З усіх ризиків, перерахованих у ст. 177 КПК України, найчастіше представники сторони обвинувачення у своїх клопотаннях посилаються на наявність ризику у вигляді переховування від органів досудового розслідування та/або суду [Додаток Б]. Проте, оскільки законодавець у КПК України не зазначив, якими доказами слід підтверджувати його наявність, необхідність обмеження права на свободу й особисту недоторканність особи найчастіше обґрунтовується лише припущенням сторони обвинувачення, що підозрюваний може так вчинити. На нашу думку, це є не припустимим, тому вважаємо, що слідчі судді місцевого загального суду під час реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю повинні застосовувати відповідну практику ЄСПЛ. Так, достатність обґрунтування наведеної підстави відображена у справі «W. проти Швейцарії» (W. v. Switzerland) від 26 січня 1993 року, серія А, № 254-А, де ЄСПЛ зазначив, що ризик переховування обвинуваченого від правосуддя не може оцінюватися виключно на підставі суворості можливого судового вироку, це слід робити з урахуванням низки інших відповідних фактів, які можуть або підтверджувати існування такого ризику, або свідчити про такий його незначний ступінь, який не може служити підставою для запобіжного ув'язнення. У цьому контексті має враховуватися, зокрема, особистість обвинуваченого, його моральні переконання, майновий стан і зв'язки з державою, в якій він зазнає судового переслідування, а також міжнародні контакти [114].

Однак жодна з наведених підстав і ризиків не є пріоритетом для обґрунтування необхідності позбавлення особи свободи. Ризики можуть застосовуватися як поодинці, так і за сукупністю. Вони втрачають свою силу з плином певних проміжків часу, що обумовлено

просуванням розслідування (встановленням нових фактів, проведенням необхідної кількості слідчих (розшукових) і процесуальних дій), зміною поведінки, стану підозрюваного (намаганням співпрацювати з органом розслідування, погіршенням стану здоров'я), діяльністю органу тощо.

За вимогами національного кримінального процесуального законодавства, окрім доведеності ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України, й обґрунтованості підозри, слідчий суддя під час здійснення своїх повноважень має оцінити в сукупності обставини, визначені в ст. 178 КПК України [4], зокрема ті, які характеризують особу підозрюваного (вік і стан здоров'я, міцність соціальних зв'язків, наявність у постійного місця роботи або навчання, репутацію, майновий стан, наявність судимостей).

Незважаючи на те, що законодавець передбачив у ст. 178 КПК України 12 підстав, які мають бути оціненими слідчим суддею, критерії їх оцінювання на сьогодні є не регламентованими чинним кримінальним процесуальним законом. Тому вважаємо за доцільне запропонувати аналіз та оцінку таких обставин за практикою ЄСПЛ.

ЄСПЛ неодноразово у своїх рішеннях наголошував на необхідності суддям при обранні запобіжних заходів враховувати індивідуальні особливості справи у тому числі і ті, які характеризують особу підозрюваного, та належно мотивувати свої рішення про втручання в право особи на свободу й особисту недоторканність (рішення «Галь проти України» (*Gal v. Ukraine*) № 6759/11 від 16 квітня 2015 року [115]).

Особливу увагу ЄСПЛ у своїй практиці звертає на обов'язок враховувати вік і стан здоров'я утримуваного під вартою. Так, у справі «Боннешо проти Швейцарії» (*Bonnechaux v Switzerland*) № 8224/78 від 05 грудня 1979 року, DR 18, 100 [DH (80) 1] ЄСПЛ зауважив, що можливість того, що тримання під вартою протягом 35 місяців особи віком 74 роки, яка страждала на цукровий діабет

і серцево-судинні розлади, могло б за певних обставин спричинити виникнення проблем у зв'язку зі статтею 3 ЄКПЛ [116, с. 87].

Також ЄСПЛ у своїх рішеннях наголошує на тому, що відсутність у особи роботи та місця постійного проживання не є доказом того, що вона може бути схильною до вчинення нових злочинів або переховуватись від правосуддя. Зокрема в рішенні *«Пшевечерський проти Росії» (Pshvecherskiy v. Russia)* № 28957/02 від 24 травня 2007 року ЄСПЛ зазначає, що влада РФ не згадувала про будь-які конкретні обставини, які виправдовують затримання заявника на цій основі, за винятком посилання на особу заявника, що характеризується відсутністю постійного проживання або працевлаштування [117]. У справі *«Sulaoja проти Естонії» (Sulaoja v. Estonia)* № 55939/00 від 15 лютого 2005 року зазначено, що сам факт відсутності постійного проживання не дає підстав підозрювати, що обвинувачений може втекти [118].

Під час реалізації своїх повноважень щодо перевірки доведеності неможливості застосування більш м'яких запобіжних заходів (ч. 3 ст. 176 КПК України) слідчим суддям доцільно враховувати рішення ЄСПЛ у справі *«Навальний проти Росії (№ 2)» (Navalnuuy v. Russia № 2)* № 43734/14 від 09 квітня 2019 року, у якому ЄСПЛ застерігає щодо необхідності дотримання пропорційності між обмежувальними заходами, які накладаються на особу зі звинуваченням у скоєнні кримінального злочину, яке інкримінується особі, що може мати наслідком порушення ст. 5 ЄКПЛ [119]. Це рішення ЄСПЛ достатньо вичерпно висвітлює алгоритм оцінки пропорційності слідчим суддею місцевого загального суду інкримінованого особі кримінального правопорушення відносно запобіжного заходу застосування якого ініціює сторона обвинувачення.

Важливою складовою застосування певного виду запобіжного заходу є визначений законом процесуальний порядок розгляду слідчим суддею місцевого загального суду клопотання про засто-

сування запобіжного заходу (ст.ст. 184–198 КПК України [4]). І хоча загальні вимоги щодо порядку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу наведено у ст. 193 КПК України [4], процедура його розгляду не регламентована, що ускладнює роботу слідчого судді, створює проблеми застосування кримінального процесуального законодавства, про які ми зазначали на початку підрозділу, та не сприяє єдності судової практики слідчих суддів місцевого загального суду.²

До того ж відсутність чітких правил, які б регулювали питання, внаслідок чого права осіб на свободу й особисту недоторканність можуть бути обмежені, є несумісним з принципом юридичної визначеності та принципом захисту від свавілля, тож неодмінно призводить до порушення прав, охоронюваних ЄКПЛ. З таким висновком погоджується і І.В. Гловюк, яка зазначає, що ефективність кримінально-процесуального правозастосування у першу чергу залежить від якості кримінального процесуального законодавства, яке повинне бути максимально чітким і несуперечливим для того, щоб обмеження прав людини у кримінальному провадженні здійснювалося із дотриманням принципу правової визначеності [120, с. 179-180].

Предметом кримінального процесуального пізнання слідчого судді, суду при розгляді клопотання про застосування запобіжних заходів відповідно до чинного КПК України є виключно обставини, які стосуються вирішення питання про застосування щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, тому в ухвалі не може міститися констатація встановленого судом факту вчинення цією особою кримінального правопорушення і тим більше визнання її винною в його вчиненні, тобто дане рішення не може наперед вирішуватися питання винуватості особи [121, с. 225].

² Більш детально питання процесуального порядку розгляду клопотань, заяв і скарг, які віднесені до компетенції слідчого судді, розглядається в підрозділі 3.2 (прим. авт.).

До того ж у своєму рішенні «Мамедова проти Росії» (*Mamedova v. Russia*) № 7064/05 від 01 червня 2006 року ЄСПЛ вкотре підкреслив, що п. 3 ст. 5 зобов'язує «посадову особу» особисто заслухати обвинувачуваного, перевірити всі факти, що свідчать за та проти досудового ув'язнення, і викласти в рішенні про тримання під вартою факти, якими воно обґрунтовується. Отже, обрання та продовження строку тримання під вартою без заслуховування думки підозрюваної особи, без надання їй змоги прокоментувати матеріали, представлені прокурором, і без прийняття належним чином її доводів на користь звільнення ЄСПЛ визнає несумісним із гарантіями, закріпленими в пункті 3 статті 5 Конвенції [122]. Відсутність такого розгляду обґрунтованості та доцільності застосування запобіжного заходу, формальний виклад судового рішення за результатами здійснення слідчим суддею місцевого загального суду судового контролю також буде визнано порушенням п. 1 ст. 5 ЄКПЛ [115, с. 63].

Досліджуючи питання порушення вимог ст. 5 ЄКПЛ, ми не можемо оминати увагою рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» (*Kharchenko v. Ukraine*) № 40107/02 від 10 лютого 2011 року. У даній справі Суд встановив порушення ст. 5 ЄКПЛ, які у судовій практиці щодо України були визнані системними, оскільки тривале існування таких порушень свідчило про невжиття державою заходів з реформування законодавчої системи, зокрема й інституту запобіжних заходів, з метою недопущення подібних порушень у майбутньому та дотримання принципу верховенства права. ЄСПЛ у наведеному рішенні визнав системною проблемою недостатню обґрунтованість судових рішень про взяття під варту та зазначив, що навіть протягом тривалих строків тримання під вартою національні суди посилаються на один і той же (типовий) перелік підстав взяття особи під варту протягом усього періоду її тримання під вартою в порядку запобіжного заходу. Крім того, національний суд не розглядав застосування до заявника інших, більш м'яких видів запобіжних заходів [123].

На жаль, аналіз судових рішень, що містяться в ЄДРСР, свідчить про те, що і надалі слідчі судді місцевого загального суду не дотримуються вимог законодавства та практики ЄСПЛ щодо належної обґрунтованості своїх рішень під час обмеження права на свободу й особисту недоторканність. Так, наприклад, у своїй ухвалі від 06 червня 2013 року слідчий суддя Зарічного районного суду м. Суми, вирішуючи питання про застосування запобіжного заходу, обмежився лише констатацією того, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні Особою 1 кримінального правопорушення – злочинів передбачених п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 187, ч. 3 ст. 289 КК України, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді вважати, що підозрюваний може вдатися до спроб будь-яким чином перешкодити кримінальному провадженню. Більш м'які запобіжні заходи, на думку слідчого судді, не забезпечать належної поведінки підозрюваного [124]. Ухвал слідчих суддів з подібним обґрунтуванням на жаль в ЄДРСР – переважна більшість.

Комплексні механізми обмеження безпідставного порушення права особи на розумні строки досудового розслідування є так само і гарантією захисту від необґрунтованого продовження строків тримання під вартою, зокрема: строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею місцевого загального суду в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України (п. 1, п. 2 ч. 3 ст. 197 КПК України); клопотання про продовження строку тримання під вартою має містити відомості, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою (п. 1, п. 2 ч. 3 ст. 199 КПК України); слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини, зазначені у ч. 3 ст. 199 КПК України, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою (ч. 5 ст. 199 КПК України) тощо.

У цьому контексті, безумовно, заслуговує на увагу рішення ЄСПЛ у справі «Єлоєв проти України» (Yeloyev v. Ukraine) № 17283/02 від 06 листопада 2008 року, оскільки при перевірці скарг заявника й обставин справи в контексті п. 1 ст. 5 ЄКПЛ, Суд звернув увагу на те, що районний суд у своїй постанові від 13.07.2000 р., залишивши без змін запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не вказав жодних підстав для свого рішення, через що заявник залишався в стані невизначеності. Також ЄСПЛ у цьому рішенні акцентував, що згідно з п. 3 ст. 5 Конвенції після спливу певного часу існування лише обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання під вартою. Розглядаючи обставини справи в контексті п. 4 ст. 5 ЄКПЛ, Суд встановив, що після кількох переглядів підстав для продовження тримання заявника під вартою 12.03.2003 р. національний суд взагалі відмовився розглядати розумність тримання заявника під вартою на підставі того, що він вже раніше декілька разів визначав законність такого тримання. Таким чином, заявнику було відмовлено в реалізації його права на перегляд законності тримання під вартою, яке закріплено в п. 4 ст. 5 Конвенції. Вищезазначені висновки були достатніми для визнання Судом порушення п. 3 та п. 4 ст. 5 ЄКПЛ у цій справі [99].

Вивчення матеріалів проваджень та ухвал слідчих суддів свідчить про те, що слідчі судді місцевого загального суду не завжди дотримуються вищезазначених вимог і продовжують строки тримання під вартою, навіть коли відповідне клопотання слідчих чи прокурорів не містить відомості, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою, або коли сторона обвинувачення не може обґрунтовано довести, що обставини, зазначені у ч. 3 ст. 199 КПК України, виправдовують подальше тримання підозрюваного під вартою. Як приклад, вважаємо за доцільне навести ухвалу слідчого судді Запорізького районного суду Запорізької

області від 28 грудня 2019 року, в якій, вирішуючи питання про продовження строку тримання під вартою, слідчий суддя, обмежившись наведенням переліку законодавчих підстав і без належного обґрунтування, зазначив, що він вважає, що наразі збереглися ризики, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, які існували на час обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, оскільки Особа 1 підозрюється у вчиненні особливо тяжкого злочину за вчинення якого законом передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, може переховуватися від органів досудового розслідування та суду, незаконно впливати на свідків у вказаному кримінальному провадженні, перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином. На переконання слідчого судді наразі збереглися достатні підстави вважати, що Особа 1 може ухилятися від виконання процесуальних обов'язків, може залишити місце проживання. Жоден із більш м'яких запобіжних заходів, на переконання слідчого судді, не забезпечить виконання Особою 1 процесуальних обов'язків і не нівелює зазначені ризики [125].

У цьому контексті варто навести думку О.І. Тищенко, що вивчення та врахування практики ЄСПЛ при вирішенні питання про обрання та продовження запобіжного заходу, пов'язаного з обмеженням права на свободу, сприятиме винесенню правозастосувачами законних та обґрунтованих рішень щодо застосування цього виняткового запобіжного заходу [126, с. 206-207].

У межах дослідження застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права особи на свободу й особисту недоторканність слід звернути увагу на правову позицію ЄСПЛ, яка сформульована у низці рішень, а саме: «Маккей проти Сполученого Королівства» (McKay v. The United Kingdom) [ВІІ] № 543/03, ЄСПЛ 2006-Х [115, с. 63]; «Варга проти Румунії» (Varga v. Romania) № 73957/01 від 01 квітня 2008 року [127]; «Біорел Бурзо проти

Румунії» (Viorel Burzo v. Romania) № 75109/01 та 12639/02 від 30 червня 2009 року [128], з приводу того, що судовий контроль за позбавленням особи свободи повинен бути автоматичним і не може залежати від попередньої заяви затриманої особи. Мається на увазі, що здійснення ефективного судового контролю в разі затримання особи або застосування до неї запобіжного заходу, пов'язаного з ізоляцією, відповідно до Конвенції вважається необхідним не лише для забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, але також для того, щоб убезпечити її від можливого неналежного поведіння за обставин, коли особа є особливо вразливою. Така вимога передбачає обов'язкову та невідкладну судову перевірку підстав для позбавлення чи обмеження свободи після первинного затримання підозрюваного в злочині. Ця правова позиція повністю узгоджується з п. 4 ст. 5 ЄКПЛ, де регламентовано, що кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання та приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним. При цьому має бути враховано дотримання багатьох специфічних умов, з тим щоб забезпечити їхню ефективність – як в процесі здійснення процедури кримінального розгляду, так і після її завершення [115, с. 272; 129, с. 143-148].

Нааявність зазначеної правової позиція ще раз підтверджує висновок, що ключові принципи ст. 5 ЄКПЛ і їх застосування на практиці набувають подальшого розвитку у рішеннях ЄСПЛ, який неодноразово наголошував на тому, що стаття 5 Конвенції втілює основоположне право людини, а саме захист особи від свавільного втручання держави у її право на свободу [130, с. 84], а у разі обґрунтованої необхідності в обмеженні права на свободу й особисту недоторканність гарантує судовий контроль за його законністю.

Ґрунтовне дослідження, в контексті прецедентної практики ЄСПЛ, положень КПК України, які регламентують повноваження слідчих суддів місцевого загального суду під час обмеження права на свободу

й особисту недоторканність, дозволяє дійти висновку про те, що ці норми викладені законодавцем у тісному взаємозв'язку з положеннями ст. 206 КПК України, якою імперативно передбачені обов'язки слідчого судді щодо захисту порушеного права особи в межах процесуальних заходів, які здійснюються у кримінальному провадженні.

За своєю структурою ст. 206 КПК України фактично регламентовано алгоритм дій слідчого судді щодо захисту прав людини.

Так, положеннями ч. 3 ст. 206 КПК України передбачено, що слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи [4].

У ч. 6 ст. 206 КПК України визначено, що якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи; 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Обов'язок слідчого судді діяти в порядку, передбаченому ч.6 цієї статті, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі, закріплено в ч. 7 ст. 206 КПК України. Єдиним винятком, коли слідчий суддя має право не вживати дій, зазначених у ч. 6 цієї статті, якщо прокурор

доведе, що ці дії вже здійснені або здійснюються (ч. 8 ст. 206 КПК України). Положеннями ч. 9 ст. 206 КПК України визначено обов'язок слідчого судді вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника [4].

Питання забезпечення прав особи, відносно якої передбачається застосування запобіжного заходу, перебуває у тісному взаємозв'язку з виконанням слідчим суддею місцевого загального суду вимог ч. 2 ст. 193 КПК України, та в разі виявлення порушення прав особи слідчий суддя має реагувати в порядку ст. 206 КПК України. Обов'язки слідчого судді щодо захисту порушеного права особи в межах процесуальних заходів, які здійснюються у кримінальному провадженні, на нашу думку, повністю узгоджуються з вимогами ст. 5 ЄКПЛ щодо захисту права особи на свободу й особисту недоторканність. При цьому цілком логічним є гарантоване право судді постановити ухвалу, якою він може зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав особи, яка тримається під вартою, й обов'язок вжити заходів для звільнення особи, яка позбавлена свободи за відсутності судового рішення, що набрало законної сили.

Проте, аналіз практики слідчих суддів місцевого загального суду [42] дозволяє прийти до висновку, що з приводу оцінки фактичних обставин, які дозволяють слідчому судді застосувати положення ч. 3 ст. 206 і ч. 2 ст. 211 КПК України, слідчий суддя, маючи обов'язок забезпечення права особи, фактично не має передбаченого процесуального механізму для його реалізації.

Таким чином, виникає необхідність доповнення КПК України нормою, яка б передбачала механізм своєчасного реагування на виявлені слідчим суддею порушення прав людини шляхом постановлення окремої ухвали в межах здійснення судового контролю.

Думку про доцільність запровадження в КПК України норми, яка передбачала можливість постановлення окремої ухвали слідчим суддею, підтримало 62,5 % респондентів.

Впровадження інституту окремої ухвали слідчого судді є необхідним, оскільки, на нашу думку, самі по собі вжиті заходи щодо припинення «свавілля» відносно особи та відновлення її природного права на свободу й особисту недоторканність не можуть бути достатніми в контексті положень ст. 6 Конвенції – права на справедливий суд і не забезпечать справедливої сатисфакції щодо протиправних дій осіб наділених владними повноваженнями (слідчий, прокурор, установа, в якій тримається особа). З цією метою пропонуємо доповнити КПК України ст. 206-1: «Окрема ухвала слідчого судді за наслідками захисту порушеного права особи в межах процесуальних заходів, які здійснюються у кримінальному провадженні» та викласти її у такій редакції:

«Окрема ухвала слідчого судді за наслідками захисту порушеного права особи в межах процесуальних заходів, які здійснюються у кримінальному провадженні:

1. Слідчий суддя, виявивши під час розгляду клопотань, заяв і скарг, віднесених до його компетенції, порушення законодавства або недоліки в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб, постановляє окрему ухвалу, незалежно від того, чи є вони учасниками розгляду.

2. Слідчий суддя може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків або іншого порушення законодавства адвокатом, прокурором або слідчим.

3. В окремій ухвалі слідчий суддя має зазначити закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги якого порушено, і в чому саме полягає порушення.

4. Окрема ухвала надсилається відповідним юридичним і фізичним особам, державним та іншим органам, посадовим

особам, які за своїми повноваженнями повинні усунути виявлені слідчим суддею місцевого загального суду недоліки або порушення прав та інтересів осіб у кримінальному провадженні чи запобігти їх повторенню. Окрема ухвала щодо прокурора, слідчого або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності відповідно.

5. З метою забезпечення виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, слідчий суддя встановлює у ній строк для надання відповіді залежно від змісту вказівок і терміну, необхідного для їх виконання.

6. Окрема ухвала може бути оскаржена особами, яких вона стосується».

До того ж слідчий суддя повинен мати не тільки процесуальну можливість постановити окрему ухвалу у випадку виявлення порушень права особи в межах процесуальних заходів, які здійснюються у кримінальному провадженні, але й контролювати реальне виконання такої ухвали, яке, безумовно, не може мати суто формальний характер.

Думку про доцільність запровадження в КПК України норми, яка передбачала можливість постановлення окремої ухвали слідчим суддею, підтримало 62,5 % респондентів [Додаток Б].

2.2. Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права особи на повагу до приватного та сімейного життя

Право людини на повагу до приватного та сімейного життя передбачено в ч. 1 ст. 8 ЄКПЛ [2], в Конституції України (ст.ст. 30, 31,

32) [1] та є загальними засадами кримінального провадження відповідно до положень п. 6-9 ч. 1 ст. 7, ст.ст. 11, 13, 15 КПК України [4].

Згідно зі ст. 8 Конвенції органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [2].

Структура ст. 8 Конвенції має певну особливість: перша частина статті гарантує певні права та свободи, тоді як друга частина містить загальні принципи та конкретні обставини, на підставі яких Висока Договірна Сторона може обмежувати здійснення цих прав і свобод за умови дотримання певних вимог. Така структура допомагає зберегти рівновагу між правами особи та більш широкими інтересами всього демократичного суспільства у випадку можливого протистояння, конфлікту різноманітних інтересів [131, с. 108-121].

Конституція України та КПК України також містять низку гарантій щодо недоторканності житла чи володіння особи, передбачають заборону втручатись в особисте та сімейне життя, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1; 4].

Теоретичні та практичні проблеми проведення дій, пов'язаних з обмеженням права на повагу до приватного та сімейного життя, завжди були предметом уваги науковців-процесуалістів і криміналістів, серед яких слід відзначити роботи О.В. Білоус, І.В. Вегера-Іжевської, І.В. Гловюк, О.М. Дроздова, В.П. Палюк, І.В. Пирога, П.В. Пушкаря, Р.І. Тракало, Л.Д. Удалової, Т.І. Фулей, О.В. Швидкової та інших, проте у їх працях залишилися не дослідженими питання застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення вищезазначеного права.

Окрім того, більшість наукових здобутків авторів у цій сфері знань отримані в результаті дослідження положень КПК України 1960 року та вивчення практики їх застосування, тоді як чинний КПК України запровадив інший, у порівнянні із КПК України 1960 року, порядок надання дозволу на їх проведення [132].

Відповідно до ЄКПЛ обов'язок забезпечення права на повагу до приватного та сімейного життя покладається на державні органи, у тому числі і на слідчих суддів місцевого загального суду під час здійснення судового контролю. З цією метою слідчі судді під час реалізації своїх повноважень останнім часом активно застосовують ЄКПЛ і практику ЄСПЛ, про що свідчать результати дослідження ухвал слідчих суддів місцевого загального суду, які містяться в ЄДРСР [42]. Так, у 2017 році кількість посилянь слідчих суддів місцевого загального суду при наданні дозволу на проведення процесуальних дій, під час яких обмежується право на повагу до приватного та сімейного життя, у 2017 році дорівнювала 5717, а у 2018 році становила вже 7133. Разом з тим існують питання щодо правильності, релевантності, доречності та кратності посилянь на практику ЄСПЛ, наприклад, за вказаний період слідчі судді посилалися в більшості випадків на практику ЄСПЛ без звернення до ст. 8 ЄКПЛ. Так, у 2017 році з усіх наявних у ЄДРСР рішень лише у 89 слідчі судді посилалися на практику ЄСПЛ та на ст. 8 ЄКПЛ одночасно, а у 2018 році таких рішень вже було 170 [5].

Попри зростання кратності посилянь на практику ЄСПЛ, порушення ст. 8 ЄКПЛ в Україні не зменшуються. Так, станом на січень 2020 року, ЄСПЛ констатував у 87 рішеннях проти України порушення ст. 8 ЄКПЛ, що становить 6,29 % від усіх рішень проти України за усі часи. У 2019 році порушення вищезазначеного права ЄСПЛ було констатовано у 9 зі 109 рішень проти України, що складає вже 7,3 % від усіх ухвалених рішень проти нашої держави [6].

Незважаючи на те, що кількість порушень за ст. 8 ЄКПЛ є значно меншою, ніж за ст. 5 або ст. 6 ЄКПЛ, усі вони є суттєвими та систем-

ними і найчастіше полягають у не виправданому (необґрунтованому, непропорційному) втручанні органів державної влади у здійсненні особою свого права на повагу до приватного та сімейного життя. На нашу думку, причинами такого стану речей є у тому числі і відсутність чіткої законодавчої регламентації визначених питань.

Відповідно до рішення ЄСПЛ у справі «Марпер проти Сполученого Королівства» (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [ВП] № 30562/04 і № 30566/04 від 04 грудня 2008 року, для того щоб втручання в права, гарантовані ст. 8 ЄКПЛ було визнано таким, що здійснено згідно з законом, відповідає легітимній меті та є необхідним, такий захід повинен мати певну підставу в національному законодавстві, що є доступним для особи та надає особі можливість передбачити його наслідки для себе. Окрім цього, «згідно із законом» вимагає як підґрунтя в національному законодавстві, так і відповідність принципові верховенства права [133].

Відсутність у національному законодавстві чіткої та зрозумілої регламентації підстав і порядку обмеження права повагу до приватного та сімейного життя зумовлює слідчих суддів місцевого загального суду при здійсненні функції судового контролю звертатися у своїй практичній діяльності до ЄКПЛ, зокрема до ст. 8, і відповідних рішень ЄСПЛ.

Для вдосконалення діяльності слідчих суддів місцевого загального суду щодо застосування практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень щодо дотримання прав особи на повагу до приватного та сімейного життя необхідно здійснити аналіз норм права, що регламентують порядок реалізації повноважень слідчим суддею місцевого загального суду під час ухвалення ним рішень щодо обмежень прав людини, гарантованих ст. 8 ЄКПЛ, а також виокремити та систематизувати правові позиції ЄСПЛ, які найбільш повно відповідають змістовному наповненню норм КПК України, що застосовуються слідчим суддею місцевого загального суду під час забезпечення права особи на повагу до приват-

ного та сімейного життя при здійсненні судового контролю в кримінальному провадженні.

Системний аналіз норм кримінального процесуального законодавства, наукових праць вчених, а також опитування практичних працівників у межах нашого дослідження [Додаток Б] дозволили зробити висновок, що найбільше втручання в право на повагу до приватного та сімейного життя, що гарантоване ст. 8 ЄКПЛ, відбуваються під час надання дозволу на проведення обшуку (ст. 234 КПК України); огляду житла чи іншого володіння особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє (ч. 2 ст. 237 КПК України); слідчого експерименту, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє (ч. 5 ст. 240 КПК України); примусового відібрання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України); примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України) тощо.

Серед перерахованих вище СРД за період 2017–2019 років слідчими суддями місцевого загального суду найчастіше розглядалися клопотаннями про проведення обшуку. Так, за даними ЄДРСР, протягом вищезазначеного періоду слідчими суддями місцевого загального суду було розглянуто 401542 клопотання про проведення обшуку, 48801 клопотання про надання дозволу на проведення огляду в житлі або володінні особи без добровільної згоди володільця, 3069 клопотань про примусове відібрання біологічних зразків, 2960 клопотань про призначення психіатричної експертизи та 2358 клопотань з метою проведення слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи без добровільної згоди володільця [42].

Оскільки серед перерахованих вище СРД слідчими суддями місцевого загального суду найчастіше розглядаються клопотаннями про проведення обшуку й огляду, застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повно-

важень при наданні дозволу на проведення вищезазначених СРД, нами буде досліджено в цьому підрозділі більш детально.

У межах дослідження застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями місцевого загального суду під час надання дозволу на здійснення СРД, які передбачають втручання в право на повагу до житла, ми не можемо оминати увагою питання розбіжності визначення поняття «житло», яке міститься в КПК України та використовується в прецедентній практиці ЄСПЛ.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК України, законодавцем розмежовано поняття «житло» й «інше володіння особи» та надано їх визначення. Під житлом розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Під іншим володінням особи мається на увазі транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого й іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи [4].

Проте визначення житла, що міститься в ч. 2 ст. 233 КПК України, є значно вужчим, ніж визначення житла в конвенційному тлумаченні.

Так, відповідно до практики ЄСПЛ поняття «житло» не обмежується приміщенням, яке законно займане або створено. Чи є конкретне місце проживання «житлом», що підлягає захисту на підставі п. 1 ст. 8 Конвенції, відповідно до рішення у справі «Прокопович проти Росії» (Prokopyov v. Russia) № 58255/00 від 18.11.2004 року залежить від наявності достатніх і триваючих зв'язків із конкретним місцем [134]. Визначення поняття «житло», яке застосовується в прецедентній практиці ЄСПЛ, наведено в першу чергу в рішеннях у справах «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) від 16 грудня 1992 року, Series A, № 251-B, § 29 [135] та «Бук проти

Німеччини» (Buck v. Germany) № 41604/98 від 28 квітня 2005 року [136], у яких Суд наголошує, що у ст. 8 Конвенції французькою мовою поняття «domicile» має ширше значення, ніж поняття «home», і може охоплювати, наприклад, приміщення, призначені для зайняття підприємницькою діяльністю. Відповідно, поняття «житло» має тлумачитись як таке, що означає також зареєстровані офіси компанії, власником якої є приватна особа, й офіси юридичної особи, філії чи інші приміщення для зайняття підприємницькою діяльністю [10, с. 158].

Розбіжність змістовного наповнення поняття «житло» в КПК України та в контексті п. 1 ст. 8 ЄКПЛ викликає жваву дискусію як серед теоретиків, так і серед слідчих суддів місцевого загального суду, безумовно, потребує конкретизації в національному кримінальному процесуальному законодавстві [137].

Слід також зазначити, що ще в постанові Пленуму Верховного Суду «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28.03.2008 року № 2 було звернено увагу судів на те, що згідно з практикою ЄСПЛ ужите в п. 1 ст. 8 Конвенції поняття «житло» охоплює не лише житло фізичних осіб і може поширюватися на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філії й інші приміщення [138], проте відповідні зміни до КПК України внесені так і не було.

Таким чином, пропонуємо частину ч. 2 ст. 233 КПК України викласти наступним чином: *«Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення та правового статусу, в тому числі всі складові частини такого приміщення, а також приміщення службового, господарського, виробничого й іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи, та пристосовані для постійного чи тимчасового проживання або*

перебування в ньому фізичних осіб. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового призначення тощо, які знаходяться у володінні особи».

З необхідністю внесення змін до КПК України та викладенням ч. 2 ст. 233 у запропонованому вигляді погодилися 76,4 % опитаних респондентів [Додаток Б].

До внесення відповідних змін до КПК України слідчим суддям місцевого загального суду під час реалізації повноважень у межах здійснення судового контролю, на нашу думку, доцільно застосувати правові позиції ЄСПЛ, що викладені в рішеннях у справах «Прокопович проти Росії» (Prokopovich v. Russia) № 58255/00 від 18.11.2004 року [134], «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) від 16 грудня 1992 року, Series A, № 251-B, § 29 [135] та «Бук проти Німеччини» (Buck v. Germany) № 41604/98 від 28 квітня 2005 року [136].

Відповідно до КПК України слідчі судді в межах здійснення судового контролю під час розгляду клопотань про проведення обшуку зобов'язані: 1) оцінити доведеність слідчим і прокурором наявності підстав для проведення обшуку, що передбачені в ч. 5 ст. 234 КПК України; 2) перевірити наявність підстав для невідкладного проникнення до житла або іншого володіння особи, якщо таке проникнення відбулось до постановлення ухвали слідчим суддею місцевого загального суду(ч. 5 ст. 233 КПК України) [4]. Такими ж повноваженнями наділені слідчі судді і під час розгляду клопотань про проведення огляду та слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи без добровільної згоди володільця.

Слідчі судді оцінюють доведеність слідчим і прокурором наявності підстав для проведення обшуку, керуючись вимогами ч. 5 ст. 234 КПК України, відповідно до якої під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення обшуку перевіряють:

1) факт вчинення кримінального правопорушення; 2) значення відшукуваних речей і документів для досудового розслідування; 3) можливість бути доказами під час судового розгляду відомостей, які містяться у відшукуваних речах і документах; 4) знаходження відшукуваних речей, документів або особи у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи; 5) доцільність та ефективність обшуку як способу відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також пропорційність цього заходу втручання в особисте та сімейне життя особи [4].

Результати опитування свідчать про те, що найбільш проблемними питаннями в межах здійснення судового контролю під час реалізації вказаних вище повноважень є: 1) необґрунтованість доводів клопотання щодо того, що відшукувані речі та документи мають значення для досудового розслідування та знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи; 2) відсутність чіткого визначення в клопотанні про проведення обшуку індивідуальних ознак речей і документів, які планується відшукати; 3) не доведення стороною обвинувачення доцільності, необхідності та пропорційності втручання в право на повагу до житла шляхом проведення обшуку; 4) доведеність необхідності невідкладного проникнення до житла або іншого володіння особи, якщо таке проникнення відбулось до постановлення ухвали слідчим суддею; 5) надання дозволу на проведення огляду в житлі або володінні особи без добровільної згоди володільця, тоді як у клопотанні фактично йдеться про надання дозволу на проведення обшуку [Додаток Б].

Аналіз судової практики підтверджує результати опитування, оскільки велика частка відмов слідчих суддів місцевого загального суду у задоволенні клопотань про обшук дійсно обґрунтовується не доведенням при розгляді клопотання того, що відшукувані речі

та документи мають значення для досудового розслідування або через не доведення того, що відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи [42].

Як приклад, наведемо ухвалу слідчого судді Балаклійського районного суду Харківської області, в якій зазначено, що клопотання про обшук обґрунтовувалося рапортом працівника СКР про отримання ним оперативної інформації про здійснення М. незаконних операцій з металобрухтом за адресою: АДРЕСА_1, протоколами допиту свідків О., Л., С., які бачили автомобіль з металобрухтом, який виїжджав з подвір'я за адресою: АДРЕСА_1, довідкою виконкому про відсутність звернення від суб'єкта господарювання щодо складання акта обстеження приймального пункту металобрухту за адресою: АДРЕСА_1. Слідчий суддя, проаналізувавши надані слідчим матеріали, відмовив у задоволенні клопотання у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 213 КК України, оскільки слідчий не довів наявності достатніх підстав вважати, що відшукувані речі знаходяться на території нежитлового об'єкта загальною площею 5491,4 кв.м. [139].

Проте іноді слідчі судді надають дозвіл на проведення обшуку, навіть у тих випадках, коли з тексту постановленої ухвали не вбачається жодного доводу, яким би слідчий чи прокурор обґрунтовував, що відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи. Як приклад, наведемо ухвалу слідчого судді Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10 січня 2014 року, якою було задоволено клопотання слідчого і надано дозвіл на проведення обшуку в квартирі за адресою АДРЕСА_1, з метою вилучення вогнепальної зброї та виявлення громадянина ОСОБА_1, який за даною адресою зареєстрований, незважаючи на те, що з тексту постановленої ухвали не вбачається жодного доводу,

яким би слідчий обґрунтовував необхідність проведення обшуку з метою встановлення місцезнаходження розшукуваної особи [140].

У цьому контексті на безумовну увагу заслуговує правова позиція, сформульована в рішенні ЄСПЛ у справі «Кіган проти Сполученого Королівства» (Keegan v. United Kingdom) № 28867/03 від 18 липня 2006 року, у якому було встановлено, що працівники поліції отримали ордер від мирового судді після того, як під присягою повідомили про підстави вважати, що награбована злочинцями здобич знаходилася за адресою, яку називав один із підозрюваних у пограбуванні. Правдивість сказаного працівниками поліції, які отримували ордер або виконували наказ, не була піддана жодному сумніву ані в ході провадження в національних судах, ані на розгляді в цьому Суді. Якщо ці відомості були правильними, Суд не сумнівається в тому, що проникнення в помешкання було б обґрунтованим. Однак заявники проживали за цією адресою протягом близько шести місяців і не мали жодного стосунку до будь-кого з підозрюваних або до злочину. Як зазначив суддя окружного суду, важко уявити, що поліція не здійснювала перевірку з метою встановлення особи тих, хто проживав за вказаною адресою, яку, як відомо, називав підозрюваний у пограбуванні, а якби подібна перевірка здійснювалася належним чином (через орган місцевої влади або комунальні підприємства), то вона не виявила б того, що в помешканні проживали інші особи. Як зазначає ЄСПЛ, здійснення повноважень при вторгненні в помешкання та приватне життя повинне обмежуватися розумними рамками, щоб зводити до мінімуму наслідки подібних заходів для особистої сфери особи, гарантованої ст. 8 ЄКПЛ [141].

Отже, слідчим суддям місцевого загального суду слід оцінювати матеріали, додані слідчим чи прокурором до клопотання про проведення обшуку, з точки зору того, чи дійсно ними достовірно підтверджена така інформація, чи добута така інформація у встановленому законом порядку та чи відповідає вона дійсності. В даному випадку

мова йде про документи, які долучаються до матеріалів клопотання на підтвердження того, що особа проживає за конкретною адресою без реєстрації, або за вказаним місцем (де планується проведення обшуку) було вчинено кримінальне правопорушення.

За усталеною практикою ЄСПЛ, відсутність вказівки на конкретні відшукувані речі є порушенням ст. 8 ЄКПЛ [2], проте в клопотаннях слідчих і прокурорів доволі частим є відсутність чіткого визначення індивідуальних ознак речей і документів, які планується відшукати. У таких випадках слідчим суддям при прийнятті рішення про проведення обшуку є доцільним враховувати практику ЄСПЛ, зокрема: правову позицію, що сформульована в рішенні ЄСПЛ у справі Шер та інші проти Сполученого Королівства» (*Sher and Others v. United Kingdom*) № 5201/11 від 20 жовтня 2015 року, в якому констатовано порушення ст. 8 ЄКПЛ через те, що ордер на обшук містив відносно широке формулювання. ЄСПЛ зазначив, що хоча проведення обшуків і вилучення обмежувалося окремими адресами, ордер дозволяв у цілому та необмежено шукати і вилучати кореспонденцію, книги, електронне обладнання, фінансові документи і низку інших речей. Водночас кожна справа має свою специфіку щодо переліку предметів, які можуть вилучатися працівниками правоохоронного органу в ході обшуку залежно від стверджуваних обвинувачень [142]. У справах ЄСПЛ «Ернст та інші проти Бельгії» (*Ernst and Others v. Belgium*) № 33400/96 від 15 липня 2003 року [143] та «Смирнов проти Росії» (*Smirnov v. Russia*) № 71362/01 від 07 червня 2007 року [144] сформульована схожа правова позиція, відповідно до якої рішення на проведення обшуку має містити визначену законом інформацію щодо мети проведення обшуку, а невизначене формулювання обшуку дає органу влади на власний розсуд вирішувати, що саме підлягає вилученню [145, с. 107-108]. Зазначені рішення знаходяться також в прямому взаємозв'язку з рішенням у справі «Роумен та Шміт проти Люксембургу» (*Roemen and Schmit v. Luxembourg*) № 51772/99 від 25 лютого

2003 року, в якому було зауважено, що наказ про обшук був сформульований у загальних термінах, а це надавало широкі повноваження особам, які проводили розслідування [146].

Оскільки в практичній діяльності дійсно не завжди можливо вказати в клопотанні точні дані про речі та документи, які планується відшукати, слідчі та прокурори найчастіше вказують лише родові ознаки таких речей і документів із уточненням їх зв'язку з кримінальним правопорушенням і значення для кримінального провадження. Проте, на нашу думку, такий підхід суперечить ст. 8 ЄКПЛ і практиці ЄСПЛ, зокрема вищезазначеним рішенням, та погоджуємося з позицією вчених, які вважають, що використання поняття «родові ознаки речей» призводить до надмірного розширення дискреційних повноважень як суду, так і сторони обвинувачення [147, с. 83].

Підсумовуючи, вважаємо, що слідчі судді місцевого загального суду під час розгляду клопотання про проведення обшуку повинні оцінювати обґрунтованість доводів клопотання щодо того, що відшукувані речі та документи мають значення для досудового розслідування, а відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи, враховуючи правові позиції ЄСПЛ, і звертати увагу на необхідність чіткого визначення індивідуальних ознак речей і документів, які планується відшукати.

Оцінюючи пропорційність втручання в право на повагу до житла при розгляді клопотання про надання дозволу на проведення обшуку (п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК України), є доцільним застосування трискладового тесту, оскільки, основна увага слідчого судді має бути зосереджена на питанні існування достатніх правових підстав для обшуку та пропорційності застосування такого заходу.

«Трискладовий тест» – юридична конструкція, що є засобом для перевірки наявності необхідних умов для обмеження прав, гарантованих Конвенцією. Тест вказує на те, що будь-яке обмеження

права має пройти перевірку на відповідність сукупності вказаних трьох умов. Обмеження, що не відповідає таким умовам, порушує право особи. Хоча назва «трискладовий тест» є умовною та прямо не передбачена у практиці ЄСПЛ, його умови зазначаються у багатьох рішеннях ЄСПЛ. Наприклад, у рішенні у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (*Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine*) № 30856/03 від 02 грудня 2010 року ЄСПЛ зазначив, що втручання держави є порушенням ст. 8 Конвенції, якщо воно не переслідує законну мету, одну чи кілька, що перелічені у п. 2 ст. 8, не здійснюється «згідно із законом» та не може розглядатись як «необхідне в демократичному суспільстві» [148]. Така концепція міститься і в інших рішеннях ЄСПЛ, що означає, що її можна вважати усталеною практикою ЄСПЛ [131, с. 121].

Проте, як цілком правильно було зазначено ЄСПЛ у рішенні «Ратушна проти України» (*Ratushna v. Ukraine*) № 17318/06 від 02 грудня 2010 року, судовий контроль за наданням дозволу на проведення обшуку сам по собі не обов'язково призведе до наявності достатніх гарантій від зловживань, однак, його слід враховувати при застосуванні оцінки пропорційності та ретельно досліджувати доводи клопотання щодо того, чи існують достатні підстави для надання дозволу на проведення обшуку [149].

На рівні національного кримінального процесу закріплено вичерпний перелік підстав для невідкладного проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді (ч. 3 ст. 233 КПК України), а саме: 1) коли така необхідність пов'язана із врятуванням життя людей і майна; 2) коли така необхідність пов'язана з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину [4].

Під час перевірки наявності підстав для невідкладного проникнення до житла або іншого володіння особи, якщо таке проникнення відбулось до постановлення ухвали слідчим суддею, слідчому судді місцевого загального суду необхідно оцінити доведеність

необхідності невідкладності такого проникнення. У цьому контексті заслуговують на увагу рішення ЄСПЛ у справі «Кобіашвілі проти Грузії» (*Kobiashvili v. Georgia*) № 36416/06 від 14 березня 2019 року, у якому визначено, що за відсутності попереднього судового дозволу та з огляду на не підтверджений дозвіл начальника поліції, враховуючи той факт, що документи проти заявника та/або оперативна інформація, яка нібито спровокувала обшук відсутні у матеріалах справи, а також з огляду на протиріччя та суперечливі докази, що стосуються фактичних обставин обшуку, Суд доходить до висновку, що спосіб здійснення перевірки в результаті ставить під сумнів достовірність і точність отриманих доказів [150] і рішення ЄСПЛ у справі «Геращенко проти України» (*Gerashchenko v. Ukraine*) № 20602/05 від 07 листопада 2013 року, у якому констатовано, що відсутність реальної потреби у проведенні обшуку на момент отримання санкції є втручанням у право заявника на повагу до помешкання та було непропорційним переслідуваній меті [151].

Аналіз судової практики свідчить, що слідчі судді місцевого загального суду в цілому правильно оцінюють законодавчі підстави для надання дозволу на проведення обшуку після його фактичного проведення, проте не конкретизують підстави для легалізації вже проведеної СРД [42].

Однак, в якості позитивного прикладу, слід навести ухвалу слідчого судді Зачепилівського районного суду Харківської області від 28 вересня 2018 року, в якій зазначено, що згідно з протоколом огляду місця події та трупу від 28.09.2018 слідчий Зачепилівського ВП Красноградського ВП ГУ НП в Харківській області ОСОБА_4 до постановлення ухвали слідчого судді провів огляд території домоволодіння за адресою: вул. Калініна, 8, с. Новоселівка Зачепилівського району Харківської області, під час якого виявлено труп гр. ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, встановлено та затримано підозрюваного у скоєнні даного злочину ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_2. Підставами для проведення обшуку є наявність достатніх відомостей, що

вказують на можливість досягнення його мети, а саме виявлення та фіксації відомостей про обставини вчиненого правопорушення, виявлення речей, предметів. У даному випадку, слідчий суддя під час розгляду клопотання встановив, що були підстави, які передбачені ч. 3 ст. 233 КПК України та надають право слідчому до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи, а саме безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, та було дотримано процесуальний порядок, встановлений КПК України, оскільки слідчий за погодженням прокурора невідкладно звернувся до слідчого судді з клопотанням про проведення огляду [152].

Вивчення рішень слідчих суддів місцевого загального суду у ЄДРСР також доводить про існування випадків неправильного розуміння мети надання дозволу на проникнення до житла або іншого володіння особи для проведення огляду без добровільної згоди володільця та підміни цієї процесуальної дії обшуком, метою проведення якого є не тільки виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, але й відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [42].

На існування системної проблеми недопустимості проведення обшуку під виглядом огляду місця події, що призводить до нівелювання вимог судового контролю, які передбачені у ст. 233, ч. 2 ст. 234 КПК України, звернув увагу і ВС у своїх постановках від 22.05.2019 (справа № 640/2449/16-к), від 07.06.2018 (справа № 740/5066/15-к), від 26.02.2019 (справа № 266/4000/14-к) і від 19.03.2019 (справа № 380/157/14-к) [153].

Дозвіл слідчого судді про дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою проведення огляду або слідчого експерименту є обов'язковим у випадку, коли власник добровільної згоди на проведення не надав, однак, якщо така згода органом

досудового розслідування отримана, проведення огляду місця події, який зафіксований протоколом огляду, не суперечитиме вимогам ст.ст. 223, 237, ч. 5 ст. 240 КПК України [4].

Схожої позиції дотримується і ВС, який у своїй постанові від 01 листопада 2018 р. (справа № 536/1048/16-к, провадження № 51-4088км18) зазначив, що в ч. 1 ст. 233 КПК України законодавцем, окрім можливості проникнення до житла чи іншого володіння особи на підставі судового рішення, передбачено іншу процесуальну гарантію захисту прав особи, а саме можливість проникнути до житла чи іншого володіння особи за добровільною згодою особи, яка ним володіє. Проводячи аналіз фактичних обставин справи, звернено увагу на те, що огляд житла чи іншого володіння особи може бути проведено за добровільною згодою особи, яка ним володіє, за умови, що були наявні процесуальні гарантії, які захищали здатність особи висловлювати свою справжню думку при наданні такої згоди [154].

У цьому контексті доцільно навести рішення ЄСПЛ у справі «Белоусов проти України» (Belousov v. Ukraine) № 4494/07 від 07 листопада 2013 року, у якому звернено увагу на те, що будь-яке втручання згідно з п. 1 ст. 8 Конвенції повинно бути виправданим у розумінні пункту 2 як таке, що здійснюється «згідно із законом» і є «необхідним у демократичному суспільстві» задля досягнення однієї або більше законних цілей, що в ньому наводяться. За обставинами цієї справи Суд прийшов до висновку, що працівники міліції отримали дозвіл заявника на огляд його житла за обставин, у яких були відсутні процесуальні гарантії, що захищають його здатність висловлювати свою справжню думку. За цих обставин Суд вважає правдоподібним, що заявник відчував, що його примушують надати дозвіл, про який йдеться [155].

Ст. 8 ЄКПЛ гарантує також право на повагу до приватного життя, яке розуміється як право на приватність, право жити так, як кожен того бажає, і бути захищеним від оприлюднення фактів приватного життя. Певною мірою це передбачає також право встановлювати

та підтримувати зв'язки з іншими особами, особливо коли йдеться про вираження почуттів, а також для розвитку та ствердження себе як особистості [10, с.150-157].

Системний аналіз норм КПК України, рішень ЄСПЛ, у яких констатовано порушення вищезазначеного права, дослідження процесуальних рішень слідчих суддів місцевого загального суду [42], а також опитування практичних працівників [Додаток Б] дозволило зробити висновок про те, що найбільші обмеження права на приватне життя відбуваються під час примусового відібрання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України) та примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України).

Структура ст. 8 ЄКПЛ розкриває зміст права, що захищається Конвенцією, а саме «негативні зобов'язання» держави не втручатися у здійснення цього права із зазначенням підстав, за яких таке втручання є виправданим [131, с. 37]. Існування конкретних процесуальних гарантій є у цьому контексті необхідним. Те, які саме гарантії будуть вимагатися, принаймні певною мірою залежатиме від характеру та масштабів зазначеного втручання [156].

Повноваження слідчого судді, визначені в КПК України, фактично утворюють систему процесуальних гарантій для того, щоб обмеження права на приватне життя під час примусового відібрання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України) та примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України) не призвело до порушення ст. 8 ЄКПЛ.

Зокрема, слідчий суддя, при наданні дозволу на примусове відібрання біологічних зразків для експертизи зобов'язаний встановити доцільність втручання в право особи на повагу до приватного життя у зв'язку із застосуванням примусу до неї під час відібрання примусових зразків для експертизи та відсутності при цьому добровільної згоди на їх надання.

Фізична недоторканність особи охоплюється поняттям «приватне життя», що охороняється ст. 8 ЄКПЛ і стосується найбільш інтимних аспектів приватного життя, а обов'язкове медичне втручання, навіть незначне, становить втручання у це право [157, с. 155-156].

Такої ж думки дотримується і Т.І. Фулей, яка зазначає, що примусове отримання біологічних зразків у особи звичайно обмежує право особи на особисту недоторканність, але таке обмеження обумовлено забезпеченням прав осіб, постраждалих від злочину, інтересами держави або суспільства. Така думка повністю узгоджується з тим, що, хоча право особи на особисту недоторканність є одним з найважливіших, яке закріплено як на національному, так і на міжнародному рівнях, однак це право не є абсолютним і може бути обмежено в порядку, встановленому законом [10, с. 164-169].

ЄСПЛ у рішенні «Х. проти Нідерландів» (X. v. Netherlands) (ухв.) № 8239/78 від 04 грудня 1978 року також зазначив, що хоча примусовий аналіз крові можна вважати порушенням права на особисте життя за змістом п. 1 ст. 8, його можна так само вважати необхідним для захисту прав інших осіб за змістом п. тієї ж статті [158].

Аналіз вивчення рішень слідчих суддів місцевого загального суду, які містяться в ЄДРСР [42], свідчить про існування неоднакової практики застосування норм КПК України щодо оцінки наявності підстав для надання дозволу на примусове відібрання біологічних зразків для експертизи під час розгляду відповідних клопотань.

Так, в ухвалі слідчого судді Кіцманського районного суду Чернівецької області від 10 серпня 2018 року слідчий суддя надав дозвіл на примусове відібрання біологічних зразків, обмежившись лише констатацією того, що з клопотання та наданих до нього матеріалів вбачається наявність достатніх обґрунтованих підстав для відібрання від ОСОБА_2 біологічних зразків (сечі) [159]. Натомість в ухвалі слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 25 липня 2017 року слідчий суддя відмовив в задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове відібрання

біологічних зразків, оцінивши той факт, що слідчим по кримінальному провадженню не проведено експертизу біологічних зразків, вилучених під час обшуку, на предмет наявності біологічних слідів, придатних для ідентифікації. Крім того, в матеріалах клопотання відсутні підстави, якими слідчий обґрунтовує необхідність примусового відібрання зразків для експертизи саме у ОСОБА_1 [160].

Слід також зазначити, що вирішальне значення під час примусового отримання зразків для експертизи має спосіб, у який вони будуть отримані, та характер примусових дій. Мається на увазі, що методи та засоби, за допомогою яких буде відбуватися примусове отримання зразків для експертизи, повинні бути безпечними для життя та здоров'я особи. Дотичного наукового погляду дотримується І. Пиріг, підкреслюючи важливість принципу законності при здійсненні судово-експертної діяльності [161, с. 229].

Оцінюючи пропорційність втручання в право на повагу до приватного життя, мету застосування такого примусового заходу, слідчим суддям місцевого загального суду доцільно рекомендувати використовувати також рішення ЄСПЛ у справі «Яллоґ проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП] № 54810/00 від 11 липня 2006 року, у якому ЄСПЛ констатував порушення ст. 8 ЄКПЛ, оскільки спосіб, у який були отримані зразки для експертизи, мав викликати в заявника почуття страху, тривоги та неповноцінності, що могло образити та принизити його гідність. Окрім того, ця процедура була поєднана з ризиком для здоров'я заявника, зокрема й через те, що попередньо не було відповідного анамнезу [162].

На думку окремих науковців, процесуальні дії, пов'язані зі специфічними медичними діями щодо отримання зразків, можуть обмежувати або порушувати право особи на особисту недоторканність і право особи не свідчити проти себе. Наприклад, В.Л. Жбанков притримується думки, що, оскільки законодавець не встановив відповідальності за відмову від надання зразків, отримувати їх у примусовому порядку слідчий не має права [163, с. 14-15].

Ми не погоджуємося з такою думкою науковця та є прихильниками правової позиції, яку висловив ЄСПЛ у рішенні «Саундерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. the United Kingdom) № 19187/91 від 17 грудня 1996 року, а саме: право не свідчити проти себе не поширюється на використання у кримінальному процесі матеріалів, котрі можуть бути отримані від обвинуваченого незалежно від його волі примусовим вилученням крові, сечі та шкірного покриву для проведення аналізу ДНК [164]. Окрім того, за національним законодавством, право не свідчити проти себе розуміється як право особи не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї та відмовитися відповідати на запитання у будь-який момент, тож під час здійснення відбирання біологічних зразків для експертизи у примусовому порядку особа може скористатися вищезазначеним правом лише під час відбирання зразків голосу та почерку [157, с. 155-156].

Отже, на нашу думку, слідчим суддям місцевого загального суду під час прийняття рішень про примусове відібрання біологічних зразків для експертизи рекомендовано застосовувати вищенаведені правові позиції ЄСПЛ і звертати увагу на те, що: 1) особа може бути примушена до надання зразків для експертизи лише у випадку необхідності з'ясування обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження та не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом; 2) завдання кримінального провадження, визначені ст. 2 КПК України можуть переважати над правом особи не свідчити проти себе (ст. 63 Конституції України), в тих випадках, коли механізм одержання таких фактичних даних не передбачає від останнього активних вольових дій, а самі відомості про кримінальне правопорушення існують незалежно від емоційно-вольової сфери особи; 3) заходи процесуального примусу під час відбирання біологічних зразків для експертизи не повинні досягати мінімального рівня жорстокості, за якого вони становили б порушення ст. 3 ЄКПЛ, тобто не загрожувати життю та здоров'ю особи та не мати

характер нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, що може привести до порушення прав, гарантованих ЄКПЛ.

Системний аналіз наукових досліджень і вивчення практики ЄСПЛ дозволив зробити висновок про те, що суттєве втручання у сферу приватного життя особи без її добровільної згоди відбувається також під час примусового освідування особи.

На сьогодні законодавець не встановив порядок, за яким суд приймає рішення чи є достатньо підстав обмежувати права громадян шляхом проведення примусового освідування, попри те, що під час примусового проведення цієї процесуальної дії обмеження конституційних прав особи можуть бути не меншими, ніж під час примусового відібрання біологічних зразків для проведення експертизи. Описана вище ситуація потребує виправлення, оскільки, якщо виконання ухвали суду про проведення СРД є обов'язковим для органів, які провадять розслідування, та передбачає навіть застосування примусу у разі супротиву осіб, яких вона стосується, то при проведенні інших СРД і процесуальних дій, рішення про які приймаються органами розслідування, вказані особи можуть відмовитися від участі в їх проведенні, аргументуючи це небажанням свідчити проти себе в порядку ст. 63 Конституції України. Це, у свою чергу, призводить до того, що представники сторони обвинувачення, не отримуючи важливі для розкриття злочину докази, застосовують до представників сторони захисту насильство, погрози й інші незаконні заходи. З метою виправлення ситуації пропонуємо розширити перелік СРД, рішення про проведення яких приймає суд, за рахунок включення до нього також і тих, що несуть найбільшу загрозу конституційним правам громадян, зокрема примусового освідування [165, с. 22-28].

Ми також вважаємо, що з метою недопущення безпідставного втручання у сферу приватного життя особи (ст. 8 ЄКПЛ) до повноважень слідчого судді слід віднести вирішення питання про надання дозволу на примусове освідування особи, оскільки під час цієї СРД

відбувається суттєве втручання у сферу приватного життя особи без її добровільної згоди. З цією пропозицією погодилися також і 69% опитаних респондентів [Додаток Б].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає систему норм, спрямованих на забезпечення інтересів осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння та страждають на психічні хвороби або мають інші психічні розлади (гл. 39 КПК України) [166], у тому числі і здійснення судового контролю при прийнятті рішення про примусове залучення особи для проведення експертизи (ст.ст. 242, 509 КПК України).

Зокрема, слідчий суддя при наданні дозволу на примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України) зобов'язаний: 1) оцінити необхідність примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242 КПК України) [4]; 2) оцінити необхідність призначення стаціонарної психіатричної експертизи у випадку, якщо не проводилась амбулаторна психіатрична експертиза та необхідність перебування підозрюваного під наглядом у лікаря-психіатра як підстави для призначення стаціонарної психіатричної експертизи (ст. 509 КПК України) [4].

Проведення експертизи безпосередньо пов'язане із правом особи на повагу до її приватного життя.

Загальновизнаними є твердження, викладені в науково-теоретичній літературі, про те, що відомості про стан здоров'я особи згідно зі ст. 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. становлять таємницю, а за Рішенням Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 р. № 5-ЗП у справі щодо офіційного тлумачення ст.ст. 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та ст. 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К.Г. Устименка) відомості про стан здоров'я також визнаються конфіденційними [167].

Конституційною основою медичної таємниці є ст. 32 Основного Закону України, яка містить заборону втручатись в особисте та сімейне життя, а також передбачає, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди не допускається, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [168]. Про те що захист персональних даних медичного характеру має фундаментальне значення для реалізації особою свого права на повагу до приватного життя йдеться і в рішеннях ЄСПЛ у справі «Z проти Фінляндії» (Z. v. Finland) № 22009/93 від 25 січня 1997 року [169] та у справі «Ворва проти Польщі» (Worwa v. Poland) № 26624/95 від 27 листопада 2003 року [170].

В останньому із зазначених рішень ЄСПЛ зокрема наголосив, що призначення психіатричної експертизи з метою визначення психічного стану особи, обвинуваченої у вчиненні правопорушення, залишається необхідним заходом для захисту осіб, здатних учиняти правопорушення в стані часткової втрати своїх розумових здібностей. Проте органи державної влади зобов'язані переконатися, що такий захід не порушуватиме справедливого балансу, який належить підтримувати між правами особи, зокрема правом на повагу до приватного життя, та турботою про забезпечення належного відправлення правосуддя [170].

Слід погодитись з науковою думкою В. Кузьменко про те, що особливий процесуальний порядок призначення експертизи передбачає обов'язкове обмеження конституційних прав і свобод громадян, а тому подібні обмеження при проведенні психіатричної експертизи повинні мати достатньо обґрунтовані фактичні та правові підстави, бути обумовленими важливістю обставин, які відомі або можуть бути відомі особі та які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також мати під собою достатні фактичні підстави, які свідчать про особливості поведінки особи, що можуть вказувати на наявність у неї психічних розладів

(неадекватна поведінка у побуті, немотивована збудженість, непослідовність і суперечливість пояснень під час кримінального провадження, нерозуміння загальноприйнятих і суспільно визначених категорій, надмірно низький рівень загальноосвітніх знань тощо); також має значення наявність інформації про перенесення особою захворювань і травм, що супроводжувались зміною поведінки, та про перебування особи на обліку у психіатра або про звільнення її від військової служби тощо [171, с. 25-29].

У цьому контексті необхідно звернути увагу на рішення ЄСПЛ у справі «Заїченко проти України № 2 проти України» (Zaichenko № 2 v. Ukraine) № 45797/09 від 26 лютого 2015 року, у якому зазначено, що відповідно до усталеної практики ЄСПЛ особа не може вважатися «психічно хворою», якщо не дотримано трьох нижченаведених мінімальних умов: по-перше, об'єктивна медична експертиза повинна достовірно встановити, що особа є психічно хворою, по-друге, психічний розлад має бути таким, що обумовлює примусове тримання особи у психіатричній лікарні, по-третє, необхідність продовжуваного тримання у психіатричній лікарні залежить від стійкості захворювання. Недотримання цих гарантій, на думку суду, є втручанням у приватне життя особи та як наслідок є порушенням ст. 8 Конвенції [172].

Слідчому судді місцевого загального суду необхідно звертати увагу на окремі ознаки зазначених явищ або їх сукупність, а також наявність відповідної інформації про особливості психіки особи, відносно якої вирішується клопотання, та які можуть стати підставою для призначення примусової експертизи. Наприклад, якщо є відомості про перебування особи під диспансерним або консультативним наглядом лікаря-психіатра, але без попереднього призначення амбулаторної психіатричної експертизи, наявність доказів щодо неодноразового перебування підозрюваного на стаціонарному лікуванні у психоневрологічному центрі до початку досудового розслідування [173].

Аналізуючи концепцію поваги до приватного життя, необхідно зазначити, що ЄСПЛ неодноразово при розгляді справ наголошував, що основне зобов'язання держави – намагатися утримуватися від втручання у приватне життя, а у разі доведеної необхідності щодо обмеження вищезазначеного права – дотримуватися процесуальних гарантій [174, с. 74-75].

Судовий контроль є необхідним при втручанні в гарантовані Конвенцією права, що, у свою чергу, зумовлює специфічну функцію слідчого судді як суб'єкта такого контролю у випадках, коли особа не здатна за власним бажанням оскаржити судові рішення на її утримання в психіатричному закладі в контексті порушення права особи на повагу до приватного життя – у випадку розголошення даних про стан її здоров'я [175, с. 117-120].

Дослідження рішень слідчих суддів місцевого загального суду у ЄДРСР щодо примусового залучення осіб до проведення експертизи та висновки ВССУ, що відображені в листі «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями» від 03 червня 2016 р. № 2 свідчать про існування певних проблем під час реалізації вищезазначених повноважень, а саме: практики задоволення клопотань про призначення стаціонарної психіатричної експертизи у випадку, якщо не проводилась амбулаторна психіатрична експертиза, правової оцінки перебування підозрюваного під наглядом у лікаря-психіатра як підставу для призначення стаціонарної психіатричної експертизи. Так, наприклад, підставою задоволення клопотання слідчого про направлення до медичного закладу для проведення стаціонарної психіатричної експертизи підозрюваного Ч. були його неадекватні, на думку слідчого, поведінка та відповіді на поставлені під час допиту питання (ухвала слідчого судді Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 10 жовтня 2013 року). Разом з тим амбулаторної психіатричної експертизи для виявлення у підозрюваного розладу психічної діяльності або

психічного захворювання у кримінальному провадженні не проводилось, що свідчить про передчасність призначення стаціонарної психіатричної експертизи [173].

Задля зміни ситуації слідчим суддям місцевого загального суду при прийнятті рішень про примусове залучення особи до проведення медичної або психіатричної експертизи слід враховувати рішення ЄСПЛ у справі «Сидорова проти Росії» (Sidorova v. Russia) № 35722/15 від 25 травня 2019 року, у якому ЄСПЛ, визначаючи, чи були оскаржувані заходи «необхідними в демократичному суспільстві», встановлює, чи були наведені підстави для обґрунтування зазначених дій відповідними та достатніми, а також чи були вони пропорційними легітимній цілі з урахуванням справи в цілому. Суд нагадує, що захист персональних даних, включаючи медичну інформацію, має фундаментальне значення для здійснення людиною права на повагу до її приватного та сімейного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції. Повага до конфіденційності даних про здоров'я є життєво важливим принципом у правових системах усіх Договірних Сторін Конвенції [176].

Отже, слідчі судді місцевого загального суду, застосовуючи практику ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю, повинні враховувати, що заходи процесуального примусу, пов'язані з втручанням у приватне життя, можуть бути реалізовані належним чином лише тоді, коли застосовано принцип пропорційності та забезпечено баланс між приватними та публічними інтересами. При цьому таке втручання повинно бути законним, обґрунтованим, переслідувати законну мету та необхідним у демократичному суспільстві, тобто має бути обґрунтовано «гострою соціальною необхідністю», що повністю відповідає правовим позиціям, сформульованим у практиці ЄСПЛ.

2.3. Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права на справедливий суд

Право на справедливий суд є одним із основоположних прав людини, яке закріплено не лише в статті 6 ЄКПЛ [2] а і в національному законодавстві, зокрема в ч. 1 ст. 21 КПК України [4] та ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [177].

За статистичними даними, за період 1959–2019 років ЄСПЛ проти України ухвалено 572 рішення, в яких встановлено порушення ст. 6 ЄКПЛ, що складає 41,3 % від загальної кількості рішень, у яких визнається порушення Україною принаймні однієї статті ЄКПЛ [5].

Незважаючи на суттєву кількість рішень, у яких констатовано порушення вищезазначеної статті Конвенції, більшість з них були по справам, що розглядались в порядку цивільного, адміністративного та господарського судочинства, а серед кримінальних справ значну кількість порушень констатовано у судовому провадженні. Попри це, зважаючи на значущість прав, гарантованих ст.ст. 6 ЄКПЛ, ми не можемо у своєму дослідженні оминати увагою питання застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики Суду за цією статтею ЄКПЛ під час реалізації своїх повноважень.

Питання застосування ст.ст. 6 ЄКПЛ у національному кримінальному процесі вивчали такі вчені, як Л.М. Лобойко, О.А. Кучинська, О.Б. Прокопенко, Г.М. Мамка та ін. Аналіз наукового доробку цих та інших науковців, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, а також опитування практичних працівників [Додаток Б] дає можливість дослідити застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ щодо забезпечення права на справедливий суд під час реалізації своїх повноважень.

Особливість та значущість права на справедливий судовий розгляд констатується в рішеннях ЄСПЛ, зокрема в рішенні «Делькорт проти Бельгії» (Delcourt v. Belgium) [178] та не заперечується серед вчених [179], проте попри детальну регламентацію в окремій статті, серед науковців досі не існує єдності щодо розуміння змісту вищезазначеного права, в першу чергу – через те, що стаття 6 ЄКПЛ характеризується наявністю в ній відносно автономних, але нерозривно пов'язаних одна з одною трьох складових частин, які суттєво різняться за своєю функціональною роллю та містять велику кількість оціночних понять, що конкретизуються лише в окремих рішеннях ЄСПЛ.

Так частина перша надає загальне розуміння права на справедливий судовий розгляд та визначає, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя». Частина друга передбачає, що «кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку». А частина третя закріплює мінімальні процесуальні гарантії для усіх обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення, а саме: «а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; e) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, одержувати безоплатну допомогу перекладача» [2].

Аналізуючи вищезазначену статтю ЄКПЛ, більшість науковців дійшли до висновку що основними змістовними елементами вищезазначеного права є: 1) право на розгляд справи; 2) справедливість розгляду справи; 3) публічність судового розгляду і проголошення рішення; 4) розумний строк розгляду справи; 5) незалежність і безсторонність суду 6) розгляд справи судом, встановленим законом [180, с. 358-363; 181, с. 31-36]. Н.М. Грень розширює перелік вищезазначених ознак за рахунок рівності учасників [182]. Про рівність учасників серед ознак права на справедливий судовий розгляд йдеться і в працях Н. Моул, проте додатково автором виокремлюються змагальний характер судового розгляду справи, а також обґрунтованість судового розгляду [183]. М. Сальвіа в своїх працях доповнює зміст права на справедливий судовий розгляд додатково ще такими елементами як належна організація судових інстанцій та вимога вмотивованості судових рішень [184, с. 275-482]. Ю.А. Тобота розширює перелік змістовних ознак за рахунок деталізації гарантій права на захист, які передбачено в ст. 6, а саме: гарантування права обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення бути детально повідомленим про характер і мотиви висунутого проти нього обвинувачення; необхідності надання йому достатнього часу та можливостей для підготовки свого захисту, можливості захищати себе особисто або обрати для цього захисника, у тому

числі безкоштовно, допитувати свідків обвинувачення й захисту [185, с. 65-68]. У.З. Коруц, у своїй праці доходить до висновку, що ст. 6 ЄКПЛ фактично містить *minimum minimum* права на справедливий судовий розгляд, реальне наповнення якого відбувається завдяки практичній діяльності ЄСПЛ та розширює перелік основних елементів права на справедливий судовий розгляд до дванадцяти складових [186].

Враховуючи положення ст. 32 ЄКПЛ, про те, що зміст положень Конвенції тлумачаться і конкретизуються в рішеннях ЄСПЛ [2], ми є прихильниками позиції, що перелік основних елементів права на справедливий судовий розгляд не може бути вичерпним, оскільки на його зміст суттєво впливає практика ЄСПЛ, яка є доволі динамічною та постійно змінюється. Про сталий перелік змістовних елементів можна вести мову лише щодо тих, які регламентовані безпосередньо в ст.6 ЄКПЛ, а саме: 1) право на судовий розгляд; 2) публічний розгляд справи та проголошення судового рішення; 3) справедливість судового розгляду; 4) розумність строку розгляду справи; 5) незалежність і безсторонність суду; 6) розгляд справи судом, встановленим законом; 7) презумпція невинуватості; 8) право на захист [187, с. 69-75].

Саме через те, що неможливо визначити сталий перелік усіх змістовних елементів права на справедливий судовий розгляд, ряд науковців у своїх роботах говорять лише про їх систему. Найчастіше в наукових працях згадується система, що запропонована М. Ентіном, який усі структурні елементи права на справедливий судовий розгляд поділив на: органічні (ті, що забезпечують ефективне користування зазначеним правом) інституційні (критерії, яким повинна відповідати як судова система держави загалом, так і кожен національний судовий орган зокрема), процесуальні (ті, що стосуються процедури судового розгляду) та спеціальні (додаткові гарантії, визначені в пунктах 2 і 3 Конвенції, що забезпечують додержання універсальних вимог справедливого правосуддя з урахуванням особливостей саме кримінального процесу [188]. Цю систему

взяли за основу і інші вчені [189, с. 4-8; 190, с. 60-62; 191], проте ними не були враховані ті змістовні елементи права на справедливий судовий розгляд які окремо визначено в чисельних рішеннях ЄСПЛ. Системний аналіз ст. 6 ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ, в яких конкретизується та надається тлумачення права на справедливий судовий розгляд [192] дозволив зробити висновок про те, що усі його змістовні елементи залежно від його передумов можна умовно поділити на дві групи: 1) ті, що стосуються діяльності суду (розгляд справи незалежним та неупередженим судом, створеним на підставі закону; дотримання розумних строків; гласність судового розгляду та ін.) 2) ті, що стосуються діяльності сторін (процесуальна рівність сторін; переваги захисту; переваги обвинувачення та ін.) [187, с. 69-75].

Також заслугоує на увагу система складових права на справедливий судовий розгляд, що була розроблена О.І. Рабцевич, яка класифікує представлені у ст. 6 ЄКПЛ процесуальні права залежно від стадії їхньої реалізації на три групи прав: перша група – права, які реалізуються до початку самого судового розгляду (на стадії досудового провадження); друга група – права, які реалізуються безпосередньо на стадії судового розгляду справи; третя група – права, які можуть бути реалізовані після розгляду справи по суті й винесення рішення або постановлення вироку судом першої інстанції (на стадії післясудового розгляду) [193].

Розглянуті нами вище змістовні елементи права на справедливий судовий розгляд дійсно мають певні особливості реалізації залежно від етапу кримінального провадження, проте, використовуючи термін «судове провадження», який вживається в п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України пропонуємо об'єднати перераховані вище другу та третю групи в одну, а першу групу визначити, використовуючи термін «досудове провадження», для позначення процесуальної діяльності з моменту прийняття заяв і повідомлень, про вчинені кримінальні правопорушення та інші події або затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, або самостійного виявлення

уповноваженою службовою особою з будь-якого джерела чи матеріалів оперативно-розшукової діяльності обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення до вирішення питання щодо невнесення відомостей до ЄРДР чи прийняття кінцевого рішення для стадії досудового розслідування [187, с. 69-75].

Відповідно до рішень ЄСПЛ «Вера Фернандес-Уїдобро проти Іспанії» (Vera Fernandez-Huidobro v. Spain) № 74181/01 від 06 січня 2010 року [194] та «Імбріосція проти Швейцарії» (Imbrioscia v. Switzerland) від 24 листопада 1993 року, серія А, № 275 [195], вищезазначені змістовні елементи повинні реалізовуватися на усіх стадіях кримінального провадження, а не лише під судового розгляду, оскільки, як цілком правильно ЄСПЛ зазначив у рішенні «Імбріосція проти Швейцарії» (Imbrioscia v. Switzerland) від 24 листопада 1993 року, серія А, № 275, «нехтування вимогами статті 6 ЄКПЛ на початковій стадії кримінального провадження може згубно вплинути на законність судового розгляду» [195].

Згідно з ЄКПЛ обов'язок забезпечення права на справедливий суд покладається на державні органи, у тому числі і на слідчих суддів місцевого загального суду під час здійснення судового контролю. З цією метою слідчі судді під час реалізації своїх повноважень останнім часом активно застосовують ЄКПЛ і практику ЄСПЛ, про що свідчать результати дослідження ухвал слідчих суддів місцевого загального суду, які містяться в ЄДРСР [42].

Слід зазначити, що вимоги щодо справедливого судового розгляду, гарантовані ст. 6 ЄКПЛ, охоплюють майже усі повноваження слідчого судді в межах здійснення ним судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, які були нами зазначені в підрозділі 1.2 роботи, проте найбільш детально законодавець регламентував процесуальний порядок забезпечення вищезазначеного права у ст. 193 КПК України під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, а також у статтях КПК України, які визначають порядок розгляду

клопотань про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 172 тощо). На нашу думку, детальна регламентація процесуального порядку забезпечення слідчими суддями місцевого загального суду права на справедливий судовий розгляд повинна бути визначена в КПК України щодо усіх повноважень слідчого судді, а не лише під час окремих заходів забезпечення кримінального провадження.

Системний аналіз рішень ЄСПЛ, у яких констатовано порушення ст. 6 ЄКПЛ, норм кримінального процесуального законодавства, наукових праць вчених, а також опитування практичних працівників у межах нашого дослідження [Додаток Б] дозволили зробити висновок, що порушення права особи на справедливий суд найчастіше можуть мати місце під час реалізації слідчими суддями місцевого загального суду наступних повноважень: 1) під час вирішення заяв про відвід (ст.ст. 80-81 КПК України); 2) під час забезпечення права на захист у порядку ч. 3 ст. 193 КПК України; 3) під час забезпечення права на переклад (ч. 3 ст. 29 КПК України); 4) під час реалізації підозрюваним прав, передбачених п. 6 та п. 7 ч. 2, ч. 4 ст. 193 КПК України.

Розглянемо ці повноваження більш детально.

Повноваження з розгляду відводів, які віднесено до компетенції слідчого судді (ч. 1, ч. 2 ст. 81 КПК України) слід розглядати через призму ст. 6 ЄКПЛ на предмет наявності такого елемента права на справедливий суд, як незалежний і неупереджений суд.

Відповідно до КПК України слідчі судді в межах здійснення судового контролю під час розгляду заяви про відвід зобов'язані: 1) перевірити наявність підстав для відводу й оцінити підстави для заявленого відводу як такі, що виключають подальшу участь особи в кримінальному провадженні (ст.ст. 75-79 КПК України); 2) перевірити, чи не містить заява про відвід ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження (ч. 4 ст. 81 КПК України) [4].

Підстави для відводу учасників кримінального провадження та обставини, що виключають участь слідчого судді, перераховані у ст.ст. 75-79 КПК України, проте процедура розгляду слідчим суддею місцевого загального суду заяви про відвід (самовідвід) не регламентована в КПК України належним чином. У зв'язку з цим при вирішенні питання про відвід є очевидна необхідність для звернення до практики ЄСПЛ, яка відіграє важливу роль у виробленні критеріїв неупередженості як складової права на справедливий суд, та у контексті якої повинна формуватися й національна судова практика. За усталеною практикою ЄСПЛ визначення «безсторонність» і «неупередженість» є тотожними, під ними слід розуміти відсутність упередженості та необ'єктивності.

На сьогодні, попри відносно невелику кількість розглянутих за період 2017–2019 років заяв про відвід (33042 заяви), рішення слідчих суддів місцевого загального суду з цього питання доволі різняться між собою, особливо щодо встановлення наявності сумнівів у неупередженості [42].

Результат системного аналізу практики ЄСПЛ дозволив зробити висновок про те, що цим судовим органом було визначено концептуальні підходи до розуміння безсторонності суду та критеріїв її визначення.

Так, безсторонність, відповідно до правової позиції ЄСПЛ, висловленої ним у рішенні по справі «Пьєрсак проти Бельгії» (Piersack v. Belgium) № 8692/79 від 01 жовтня 1982 року, означає відсутність упередженості. Перевірити наявність або відсутність безсторонності можна різноманітними способами, провівши розмежування між суб'єктивним підходом, який відображає особисте переконання особи щодо упередженості слідчого судді, прокурора або слідчого у конкретному провадженні, й об'єктивним підходом, який визначає, чи були наявні достатні гарантії, щоб виключити будь-які сумніви з зазначеного приводу [196].

Об'єктивний аспект неупередженості міститься в рішенні ЄСПЛ у справі «Фей проти Австрії» (Feu v. Austria) від 24 лютого 1993 року,

Series A, № 255, відповідно до якого неупередженість означає відсутність будь-яких законних сумнівів у тому, що забезпечено та гарантовано судом, а для перевірки на об'єктивну неупередженість слід визначити, чи є факти, які не залежать від поведінки судді, що можуть бути встановлені та здатні змусити сумніватися у його неупередженості [197]. У рішенні ЄСПЛ «Пуллар проти Сполученого Королівства» (Pullar v. United Kingdom) від 10 червня 1996 року, Reports 1996-III, говорячи про об'єктивний критерій, ЄСПЛ зазначив, що у кожній окремій справі слід також визначити, чи мають стосунки, що розглядаються, таку природу та ступінь, що свідчать про те, що суд не є безстороннім [198].

Про суб'єктивний критерій безсторонності судді йдеться в численних рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, у справі «Хаушильд проти Данії» (Hauschildt v. Denmark) № 10486/83 від 24 травня 1989 року ЄСПЛ констатував наявність презумпції неупередженості судді, відповідно до якої суддя вважається безстороннім, якщо тільки не з'являються докази протилежного, проте якщо з'являються сумніви щодо цього, то для його відводу достатньо заяви однієї зі сторін про сумнів в об'єктивному розгляді провадження [199]. У рішенні «Мироненко і Мартенко проти України» (Mironenko and Martenko v. Ukraine) № 4785/02 від 10 березня 2010 року уточнюється, що оцінюється особисте переконання та поведінка конкретного судді, тобто чи виявляв суддя упередженість або безсторонність у даній справі [200]. Серед суб'єктивних обставин, які можуть свідчити про неупередженість, також можна вважати висловлювання по суті правової проблеми у засобах масової інформації до початку судового розгляду; відсутність реагування слідчого судді на некоректні висловлювання інших учасників розгляду [201, с. 111] та інші.

Дослідження рішень слідчих суддів місцевого загального суду з цього питання доводить, що у своїх ухвалах слідчі судді, посилаючись на практику ЄСПЛ, доволі часто використовують вищенаведені рішення, проте з порушенням правил їх застосування, а саме:

застосовують ст. 6 ЄКПЛ без урахування рішень ЄСПЛ і навпаки або обмежуються загальною констатацією правових позицій ЄСПЛ без кореляції їх значення для конкретної справи та з оцінкою їхньої релевантності предметові судового розгляду [202].

Попри те, що у ст. 6 ЄКПЛ йдеться лише про незалежність і неупередженість суду, слід розуміти, що відповідно до рішення ЄСПЛ у справі «Боніш проти Австрії» (*Bonisch v. Austria*) від 06 травня 1985 року, Series A, № 92, до порушення ст. 6 ЄКПЛ, зокрема до порушення рівності сторін, може призвести особиста зацікавленість або упередженість будь-яких учасників кримінального провадження, а не лише суддів [203].

Отже, слідчим суддям слід застосовувати об'єктивний і суб'єктивний критерій для перевірки на упередженість при розгляді заяв про відвід не лише слідчих суддів місцевого загального суду, а інших учасників. Застосування практики ЄСПЛ через призму забезпечення рівності всіх учасників кримінального провадження та гарантування їм можливості в будь-який момент повідомити про сумнів у неупередженості слідчого, прокурора, слідчого судді на етапі досудового провадження, забезпечуватиме, на нашу думку, дотримання гарантій, які встановлені у ст. 6 ЄКПЛ.

Таким чином, розглядаючи заяву про відвід слідчий, суддя, враховуючи вищенаведені рішення ЄСПЛ, повинен встановити: 1) чи є в конкретному провадженні реальні підстави вважати, що особа, щодо якої може бути заявлено відвід, є небезсторонньою; 2) чи можна вважати доводи особи, яка заявляє відвід, об'єктивно обґрунтованими; 3) чи вважаються для сторонніх спостерігачів при розгляді заяви про відвід підстави для заявленого відводу розумними.

Наступною групою повноважень слідчих суддів місцевого загального суду, яку пропонується розглянути, є роз'яснення слідчим суддею місцевого загального суду в межах здійснення судового контролю особі, щодо якої здійснюється переслідування, її прав, зокрема права на захист, а також їх забезпечення.

Гарантовані в ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ процесуальні права особи, щодо якої здійснюється переслідування, лише частково відображені у ст. 193 КПК України. До того ж ч. 2 ст. 193 КПК України регламентує повноваження слідчого судді лише щодо роз'яснення прав підозрюваного під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, проте ст. 6 Конвенції передбачає не лише інформування, а і забезпечення державними органами, у тому числі і слідчим суддею, цих прав. Окрім того, це повинно відбуватися і в інших випадках, зокрема, якщо про необхідність забезпечення своїх прав особа заявляє під час здійснення інших процесуальних дій, віднесених до компетенції слідчого судді.

Відповідно до ч. 3 ст. 193 КПК України слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення захисником підозрюваного, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника є обов'язковою, або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника [4].

Те, що законодавець регламентував окремо обов'язок слідчого судді забезпечити підозрюваному право на захист, з одного боку, є цілком зрозумілим, адже право на захист, що гарантоване п. «с» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ, відповідно до якого кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя, в національному законодавстві є однією з засад кримінального провадження, та закріплено в ст.ст. 59, 63 Конституції України, а також окремо у ст. 20 КПК України.

Зміст цього права відповідно до вищезазначених статей полягає в можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення; право збирати та подавати докази;

брати особисту участь у кримінальному провадженні; користуватись правовою допомогою захисника; реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У випадках, передбачених законодавством, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави. Отже, вимоги національного законодавства, яким визначено право підозрюваного мати захисника, у тому числі при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу згідно з ч. 3 ст. 193 КПК України, цілком корелюються з п. «с» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ [2; 4].

Проте аналіз національної судової практики [42], рішень ЄСПЛ, у яких констатовано порушення права на захист, а також опитування суддів [Додаток Б] свідчать про те, що попри детальну регламентацію в міжнародних і національних нормативно правових актах реалізація вищезазначеного права, у тому числі і слідчими суддями місцевого загального суду, в межах здійснення судового контролю не є досконалою. З метою усунення вищезазначених проблем вважаємо за доцільне рекомендувати слідчим суддям при реалізації своїх повноважень враховувати наступні правові позиції ЄСПЛ:

1) «право самостійно здійснювати свій захист не гарантоване у абсолютний спосіб. Дозволити обвинуваченому самостійно захищати себе або призначити йому адвоката належить до можливості розсуду держави аби обрати найефективніший засіб, визначений у її системі правосуддя для гарантування прав сторони захисту» рішення ЄСПЛ у справі «Correia de Matos проти Португалії (déc.)» (Correia de Matos v. Portugal) № 56402/12 від 04 квітня 2018 року [204]. Отже, попри те, що ВС у своєму рішенні дійшов до висновку, що самостійне здійснення особою, якій роз'яснено право мати захисника, захисту своїх прав та інтересів у кримінальному провадженні, в якому участь захисника не є обов'язковою та не призведе до

порушення права на захист [205], слідчим суддям слід оцінювати в кожному конкретному випадку, чи інтереси правосуддя вимагають призначення державного захисника, чи ні. Така думка також корелюється з позицією, висловленою ЄСПЛ у рішеннях «Croissant проти Німеччини» (Croissant v. Germany) від 25 вересня 1992 року, Series A, № 237-B, п. 29 [206] та «Lagerblom проти Швеції» (Lagerblom v. Sweden) № 26891/95 від 14 січня 2003 року [207];

2) «належне представництво з метою захисту полягає в праві захищати себе особисто, праві використовувати допомогу обраного захисника, праві одержувати допомогу захисника безоплатно» [195]; «особа, проти якої висунуті кримінальні обвинувачення, яка не бажає захищатись особисто, повинна бути в змозі скористатись юридичною допомогою за власним вибором, а обмеження такого права є несумісним з вимогами пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції» [208], отже, слідчі судді під час висловлення підозрюваним бажання залучити конкретного захисника або замінити вже призначеного на іншого обраного ним захисника повинні надати їм таку можливість. До того ж на те, що обмеження можливості реалізувати право на вільний вибір захисника є порушенням права на захист, звернено увагу і в практиці ВС [205];

3) для того, щоб право на справедливий судовий розгляд, якому присвячена ст. 6 § 1, залишалось достатньо «конкретним і ефективним», для здійснення особою свого права на захист йому зазвичай повинно бути забезпечено можливість отримати ефективну допомогу захисника із самого початку провадження, і навіть у тому випадку, коли участь захисника прямо не передбачена ст. 52 КПК України [209]. Отже, слідчі судді в межах здійснення судового контролю, з'ясувавши, що право на захист не було належним чином забезпечено представниками сторони обвинувачення на ранніх етапах кримінального провадження, повинні вжити необхідних заходів для забезпечення підозрюваного захисником у порядку ч. 3 ст. 193 КПК України та реагувати на виявлені під час судового

розгляду порушення прав, у тому числі права на захист у порядку ст. 206 КПК України.

Ще одним проблемним моментом, який потребує висвітлення й обговорення в контексті застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею, є забезпечення права особи на переклад.

Право на переклад хоча і не регламентовано експліцитно у ст. 6 ЄКПЛ, проте воно встановлено у прецедентному праві ЄСПЛ та у Директиві Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу С2010/64/ЄС «Про право на усний та письмовий переклад в кримінальному процесі», системний аналіз яких дозволив визначити основні його положення: 1) право на переклад передбачає право особам, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування на безоплатний усний та письмовий переклад в кримінальному процесі; 2) основне призначення – забезпечення права на справедливий судовий розгляд; 3) межі реалізації поширюються на усі етапи кримінального судочинства; 4) рішення про необхідність залучення перекладача та те, які саме документи потрібно перекладати, приймаються компетентними органи, проте адвокат підозрюваної особи може звернутися з клопотанням про переклад додаткових документів, а остаточна відповідальність за прийняте рішення покладається на суд; 5) усний та письмовий переклад повинен відповідати певним стандартам, достатнім для того, щоб підозрюваний розумів характер та мотив обвинувачення. Усний переклад повинен забезпечити «ефективну участь» підозрюваного у процесі. Письмового перекладу потребують лише ті документи, які підозрюваний «повинен розуміти для того, щоб мати справедливий суд»; 6) на державу покладається обов'язок забезпечити достатню кваліфікацію залучених письмових та усних перекладачів з метою надання правильного письмового та усного перекладу; 7) для перевірки правильності усного перекладу держава повинна забезпечити технічне фіксування процесуальних дій за участю перекладача; 8) усі витрати, пов'язані з реалізацією права на переклад покладаються на державу [210, с. 1-7; 211].

У національному законодавстві право на переклад не регламентується окремою статтею, а розпорошено в низці статей КПК України (ст. 29, п. 18 ч. 3 ст. 42, ст. 68, ст. 208 КПК України), проте основною статтею, яка визначає підстави та порядок залучення перекладача, є ст. 68 КПК України. Так, відповідно до вищезазначеної статті підставою залучення перекладача є необхідність у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів. Суб'єктами, які мають право залучати перекладача згідно зі ст. 68 КПК України, виступають сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд [4].

Така розпорошеність регламентації в законодавстві права на переклад та відсутність окремої статті, яка б визначала чіткий і зрозумілий процесуальний порядок залучення перекладача, аж ніяк не сприяє його ефективній реалізації та призводить до певних процедурних ускладнень. Опитування практичних працівників доводить, що на сьогодні, такі ускладнення найчастіше виникають в тих випадках, коли залучення перекладача відбувається на безоплатній основі під час досудового провадження. Вважаємо, що це пов'язано з наступними чинниками:

1) *відсутність регламентації в законодавстві суб'єкта, який би відповідав за необхідність залучення перекладача.* Вивчення слідчої та судової практики засвідчило збільшення випадків коли сторона обвинувачення не вбачає необхідності в залученні перекладача, проте сторона захисту на цьому наполягає. Задля вирішення подібних конфліктних ситуацій, вважаємо, за доцільним внести зміни до КПК України, де передбачити, що вирішення необхідності залучення перекладача за рахунок держави для підозрюваних та обвинувачених під час судового провадження повинно покладатися на суддю, а на досудовому провадженні – на слідчого чи прокурора. Проте, оскільки остаточну відповідальність за забезпечення справедливого розгляду справи все ж таки несе суддя, вважаємо за необхідним передбачити можливість стороні захисту оскаржувати

до слідчого судді рішення про відмову слідчого чи прокурора залучити перекладача [212];

2) *відсутність в законодавстві визначення хто саме може бути перекладачем та конкретних вимог до таких осіб*. На сьогодні законодавець не надає визначення такому учаснику кримінального провадження як перекладач, а лише відносить його відповідно до ст. 3 КПК України до «інших учасників кримінального провадження». Системний аналіз норм КПК України дозволяє припустити що перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється кримінальне провадження, і мовою, якою володіє підозрюваний, але не зрозуміло чи ця особа повинна мати спеціальність або професію перекладача, чи достатньо володіння мовою на побутовому рівні або чи достатньо їй мати сертифікат про проходження мовних курсів. Нажаль, чинне законодавство відповіді на ці питання не надає.

Так само в кримінальному процесуальному законі не встановлено жодних вимог до таких осіб, проте більшість науковців, враховуючі норми законодавства, приходять до висновку, що такі вимоги існують, і ними виступають: компетентність та незацікавленість у результатах кримінального провадження. Задля усунення вищезазначених прогалин, необхідно по-перше регламентувати в КПК України зміст права на переклад, по-друге: нормативно закріпити хто саме може бути перекладачем, а по-третє: визначити яким вимогам повинен відповідати перекладач. Зміст права на переклад, слід визначати з урахуванням рішення ЄСПЛ «Людіке, Белькесем та Коч проти Німеччини» (Luedicke, Belkacem and Koc v. Germany) від 28 листопада 1978 року, відповідно до якого, право на переклад полягає у отриманні підозрюваним (обвинуваченим) послуг перекладача з письмового або усного перекладу всіх процесуальних документів чи заяв, які потрібні йому для розуміння того, що відбувається, і гарантують додержання інших його прав під час розгляду справи. Межі дії цього права у кримінальному судочинстві були

визначені у рішенні ЄСПЛ «Камасінські проти Австрії» (Kamasinski v. Austria), від 19 грудня 1989 року, Series A, № 168, де зазначено, що право на допомогу перекладача особам, які не розуміють мови суду, поширюється й на процедури досудового провадження [213].

Під час регламентації визначення хто може бути перекладачем та яким кваліфікаційним вимогам така особа повинна відповідати на нашу думку слід враховувати досвід Австрійської Республіки – провідної країни у питанні реалізації принципу національної мови судочинства. Так, відповідно до п 2 § 125 Кримінального-процесуального кодексу Австрійської Республіки, перекладач – «особа, яка на основі своїх особливих знань здатна здійснювати переклад з мови судочинства на іншу мову або перекладати з іншої мови на мову судочинства», а Закон «Про експертів та судових перекладачів» розрізняє усного перекладача – як мовного експерта, який перекладає усний текст з вихідної мови на мову перекладу, і письмового перекладача – як мовного експерта, що перекладає усний текст з однієї мови на іншу. На відміну від України, в Австрійській Республіці функціонує інститут так званих судових перекладачів. Всі судові перекладачі є членами Австрійського об'єднання присяжних та сертифікованих перекладачів. Підставами для внесення даних перекладача до реєстру є: професійні знання, повна дієздатність, надійність, постійне місце проживання в районі суду I інстанції, в юрисдикції якого вноситься запис, чесність, знання правил поведінки в суді та досвід роботи для випускників спеціалізації «перекладач» – 2 роки, без наявності відповідного диплому – 5 років. Сертифікаційний екзамен приймає комісія у складі трьох спеціалістів: юриста – голови комісії, представника об'єднання присяжних та сертифікованих перекладачів та експерта-лінгвіста. Іспит складається із декількох частин, в яких перевіряють не лише мовну компетентність претендента, перекладацькі навички, техніки перекладацьких нотаток, й фахові знання основ юриспруденції. Отже, Австрійське об'єднання присяжних та

сертифікованих перекладачів завдяки зазначеній процедурі відбору гарантує належну фахову компетентність перекладачів, яких згодом залучають до кримінального провадження, та забезпечує потреби судів чи інших офіційних установ у сертифікованих усних чи письмових перекладачах [214, с. 184-186];

3) *відсутність в КПК України, норми яка б передбачала якими документами підтверджуються повноваження перекладача та труднощі в пошуку перекладачів, які б були фахівцями і відповідали вимогам щодо їх кваліфікації.* Опитування практичних працівників та вивчення слідчої та судової практики дозволило зробити висновок, що найчастіше документами що підтверджують повноваження перекладача є документ про освіту і кваліфікацію перекладача (диплом про відповідну освіту).

Водночас, особливості фахової юридичної мови, що вимагає специфічних знань і навичок, зокрема і розуміння юридичних аспектів процесів та явищ, спонукає до критичного оцінювання такого підходу, оскільки наявність диплому про володіння мовою ще не гарантує якісного юридичного перекладу [214, с. 187].

Доволі цікавим, з цього приводу є висновки дослідження «Інструменти знищення мовних бар'єрів у міжкультурному судочинстві», одним з яких є: важливість та необхідність системи підготовки перекладачів для дотримання положення про правильний усний та письмовий переклад. На думку авторів, така система повинна орієнтуватися на загальну практику усного та письмового перекладу та окремо – на практику юридичного перекладу. Крім того, одним із висновків дослідження є необхідність запровадження реєстру акредитованих усних та письмових перекладачів, та надання судам та юристам-практикам можливості ним користуватися [215].

На сьогодні в Україні здійснено спробу створити подібний реєстр – Довідково-інформаційний реєстр перекладачів (далі Реєстр перекладачів), який затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 березня 2013 року № 228 [216], але на прак-

тиці ані органами досудового розслідування, ані судами цей реєстр фактично не використовується, це обумовлюється певними недоліками ведення такого Реєстру, а також незручністю його користування. Також у Реєстрі не завжди є інформація про перекладача, який володіє і розуміє ту мову, якою володіє чи розуміє та особа для якої необхідно залучити такого перекладача. Отже, на сьогодні Реєстр перекладачів не задовольняє в повній мірі вимоги щодо гарантії обов'язкового залучення перекладача, який би відповідав усім необхідним процесуальним професіональним критеріям [217].

Тому, на практиці для здійснення перекладу сторони чи суд залучають або вчителів загальноосвітніх навчальних закладів або викладачів вищих навчальних закладів або викладачів мовних шкіл чи курсів шляхом направлення листів керівникам цих закладів із проханням направити відповідного перекладача для участі у провадженні. Суттєві труднощі виникають у вищезазначених осіб, коли необхідно залучити перекладача з рідкісних мов, які не викладають в школах чи вищих учбових закладах. В таких випадках, пошуки необхідних перекладачів можуть тривати значний час, що також не сприяє ефективній реалізації права на справедливий суд у розумні строки. На нашу думку, ситуація суттєво б змінилася у бік покращення, якщо б законодавець дослухався до порад авторів дослідження «Інструменти знищення мовних бар'єрів у міжкультурному судочинстві» та використав досвід Австрійської Республіки і створив окремі реєстри усних та письмових перекладачів, які б функціонували за аналогією з Єдиним реєстром адвокатів України, при цьому доцільно було б щоб реєстрація перекладачів у таких реєстрах стала обов'язковою вимогою для участі у кримінальних провадженнях, а доступ до них був відкритим для усіх бажаючих [212];

4) *відсутність цілодобової термінової лінгвістичної допомоги для осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування.* На сьогодні обов'язок залучення перекладачів для осіб, які є суб'єктами

права на безоплатну вторинну правову допомогу та не володіють державною мовою покладається на Центри з надання безоплатної правової вторинної допомоги відповідно до Порядку залучення перекладача, який визначається постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 401 «Деякі питання залучення перекладачів (сурдоперекладачів) для забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги» із змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 року № 1048 [218].

Центри з надання безоплатної правової вторинної допомоги, після отримання повідомлення (рішення слідчого, прокурора чи слідчого судді (суду)) про необхідність залучення перекладача особам, які мають право на безоплатну правову допомогу, повинні залучати необхідних перекладачів на підставі укладених договорів щодо надання послуг перекладу, у тому числі з фізичними особами-підприємцями/юридичними особами згідно з вимогами цивільного законодавства. Проте, слід констатувати, що у зв'язку з недостатнім рівнем обізнаності слідчих, прокурорів та слідчих суддів з такими можливостями – залучення перекладачів через Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги наразі здійснюється в поодиноких випадках. До того ж такий механізм є абсолютно не дієвим щодо термінового та цілодобового забезпечення затриманої особи послугами перекладача, на відміну від порядку забезпечення таких осіб адвокатами через Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

На даний час, відшкодування витрат перекладачу за участь у кримінальному провадженні здійснюється згідно з Інструкцією про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експер-

тизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 року №710 [219]. Однак, розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, зокрема перекладачам встановленні згідно пункту першого вказаної Інструкції, не відповідають фактичній вартості на сьогоднішній день цих послуг і понесеними перекладачами витрат, а враховуючи також наявність дефіциту фінансування судів і органів досудового розслідування, унеможлиблює їх залучення, що відповідно є невиконання гарантії дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження щодо мовного питання і в свою чергу є порушенням принципу незалежності судової влади [217].

Вихід з ситуації, яка склалася ми вбачаємо лише у створенні державою ефективного механізму залучення перекладачів, який буде подібний до існуючого порядку залучення адвокатів через Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Також суттєво спростить ситуацію, в тому числі і фінансово, вирішення питання щодо можливості участі перекладачів в режимі відео конференції [212].

До внесення відповідних змін до КПК України вважаємо за доцільне застосовувати практику ЄСПЛ з цього питання, а саме вироблені ЄСПЛ критерії необхідності залучення перекладача, якими є: 1) обвинувачений не може розуміти мову, яка використовується в суді, або говорити нею [220]; 2) відсутність перекладача може стати на перешкоді повноцінній участі особи у судових дебатах, які є для нього вирішально важливими [221]; 3) характер фактів, у яких обвинувачують особу, або звернення, адресовані йому державними органами, є настільки складними, що потребують поглибленого знання мови судочинства [222].

Питання доцільності залучення перекладача слід також визначати з урахуванням детального аналізу попереднього мовного досвіду підозрюваного (обвинуваченого) [207; 208; 223, с. 156-157].

Аналогічної позиції дотримується і ВС у своїй Постанові від 13 вересня 2018 року у справі № 751/601/17 (провадження № 51-324км18), вказуючи на те, «що оскільки ОСОБА_2 є громадянином України, народився та проживає на її території. Із звукозапису судового засідання вбачається, що він розуміє українську мову, давав зрозумілі відповіді на поставлені йому українською мовою питання, вказував про те, що розуміє, в чому його обвинувачують. Крім того, ОСОБА_2 неодноразово був засуджений на території України без залучення перекладача, та вирокі щодо нього були постановлені українською мовою, тому підстави для залучення перекладача були відсутні» [224].

Про те, що вирішальним для залучення перекладача є не клопотання сторони захисту, а впевненість суду в тому, що підозрюваний не володіє або недостатньо володіє державною мовою, йдеться і в інших постановках ВС [205].

Однак слід зазначити, що ЄСПЛ не обмежується питанням залучення перекладача, коли йдеться про право на переклад. Так, у рішенні «Protopara проти Туреччини» (Protopara v. Turkey) № 16084/90 від 24 лютого 2009 року ЄСПЛ звертає увагу на те, що оскільки право на переклад, гарантоване статтею 6 ЄКПЛ, має бути практичним і дієвим, то зобов'язання уповноважених державних органів не обмежуються наданням перекладача: якщо у даному випадку надійдуть негативні повідомлення, вони повинні здійснити певний наступний контроль якості наданого перекладу [225].

Отже, слідчим суддям під час реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю під час вирішення питання про залучення перекладача доцільно враховувати вищенаведені рішення ЄСПЛ з метою недопущення порушення прав підозрюваного, зокрема права на переклад, що є складовою права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 ЄКПЛ.

У ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ також регламентується процесуальна рівність сторін кримінального процесу, де передбачається, що між ними

встановлюється повна рівновага, зокрема щодо виклику та допиту осіб.

Як вже раніше було зазначено, національне кримінальне процесуальне законодавство не містить прямого посилання на забезпечення осіб правом на справедливий судовий розгляд. Змістовні елементи права на справедливий судовий розгляд закріплено в національному законодавстві, але не в окремій статті, а як окремі засади кримінального провадження (ст. 7 КПК України). Так, процесуальна рівність сторін в КПК України є складовою засади змагальності, що регламентована в ст. 22 КПК України та розуміється як рівність прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 22 КПК) [4]. Вищезазначені вимоги відповідно до національного законодавства також розповсюджуються на усі стадії, а не лише на судове провадження.

В теорії кримінального процесу під рівністю сторін розуміють рівність процесуальних прав сторін для відстоювання власних тверджень і заперечення доводів протилежної сторони [226, с. 28-29]; рівність процесуальних засобів, за допомогою яких сторони відстоюють свої твердження та вимоги й оспорюють твердження та вимоги протилежної сторони [227, с. 150]; рівність процесуальних можливостей сторін для відстоювання своїх прав та інтересів [228, с. 18]; забезпечена кримінально-процесуальними гарантіями рівність процесуальних прав (формальна рівність) і рівність процесуальних можливостей реалізації цих прав (фактична рівність), що надається сторонам обвинувачення та захисту для вирішення кримінально-процесуального конфлікту, що виник з приводу кримінально-правового спору [165, с. 131].

Найбільш повно рівність сторін розтлумачено в практиці ЄСПЛ, зокрема в рішенні «Неймейстер проти Австрії» (Neumeister v. Austria) № 1936/63 від 27 червня 1978 року, де рівність сторін визначено як вимогу надання кожній із них відповідних можливостей

доведення своїх переконань, включаючи докази, що не зображують сторону в більш не вигідному становищі ніж опонента. Окрім цього, ЄСПЛ не просто задекларував рівність сторін у кримінальному судочинстві, як це зробив законодавець в КПК України, а і в окремих своїх рішеннях визначив яким чином вона повинна забезпечуватись, а саме шляхом: виключення випадків, коли одна сторона знаходиться в більш не вигідних умовах, аніж інша (рішення ЄСПЛ «Вайнен та інші проти Бельгії» (Wynen and Centre Hospitalier Interregional Edith-Cavell v. Belgium) № 32576/96 від 05 листопада 2002 року); обов'язкової присутності адекватних процесуальних гарантій, що враховують характер справи та включають в себе, за необхідності, адекватну можливість подання доказів, заперечення доказів супротивної сторони та подання аргументів з питань, що розглядаються (рішення ЄСПЛ « Н. Проти Бельгії (Н. v. Belgium) № 8950/80 від 30 листопада 1987 року); неприпустимості і надання додаткових можливостей супротивній стороні для подання своєї точки зору за відсутності іншої сторони (рішення ЄСПЛ «Борге проти Бельгії (Borges v. Belgium) № 12005/86 від 30 жовтня 1991 року); забезпечення рівного доступу до матеріалів справи (рішення ЄСПЛ « Фуше проти Франції» (Foucher v. France) № 22209/93 від 18 березня 1997 року, тощо [165, с. 48].

Аналіз ч. 2 ст. 193 КПК України, ч. 3. ст. 156, ч. 4 ст. 172 КПК України [4] дозволяє дійти до висновку, що вони майже повністю корелюються з гарантіями, закріпленими в ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ і вищенаведеними рішеннями ЄСПЛ, зокрема: визначення права підозрюваного досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора (п. 6 ч. 2 ст. 193 КПК України) [4], права заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду (ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 172, п. 7 ч. 2 ст. 193 КПК України) [4], які відповідають п. «d» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ [2].

Проте процесуальна рівність сторін не може обмежуватися лише процедурою розгляду клопотання про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, а задля забезпечення справедливого судочинства сторони повинні бути процесуально рівними під час розгляду всіх заяв, скарг і клопотань, що віднесені КПК України до компетенції слідчого судді. Отже, до внесення відповідних змін до КПК України слідчим суддям під час реалізації своїх повноважень задля забезпечення процесуальної рівності сторін як складової права на справедливий суд слід керуватися п. «д» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ і відповідними рішеннями ЄСПЛ.

Аналіз прецедентної практики ЄСПЛ, наведеної у нашій роботі, дозволяє дійти до висновку, що Суд, як правило, констатує порушення ст. 6 ЄКПЛ у поєднанні з порушенням ст. 13 ЄКПЛ [6].

2.4. Застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини під час реалізації своїх повноважень щодо забезпечення права на мирне володіння майном та на ефективний засіб юридичного захисту

Права особи на ефективний засіб юридичного захисту та мирне володіння майном, що гарантовані ст.13 та ст. 1 Протоколу 1 ЄКПЛ, закріплені в Конституції України (ст.ст. 41, 55) [1] та віднесені до основних засад кримінального провадження (ст.ст. 16, 24 КПК України) [4].

Питання застосування ст. 1 Протоколу 1 ЄКПЛ та ст. 13 ЄКПЛ у національному кримінальному процесі вивчали такі вчені, як А.Ф. Бондюк, І.В. Гловюк, В.Г. Дрозд, Л.М. Лобойко, В.О. Попелюшко, А.В. Чуб та ін. Аналіз наукового доробку цих та інших науковців,

вивчення матеріалів кримінальних проваджень, а також опитування практичних працівників [Додаток Б] дає можливість дослідити застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ щодо забезпечення права на ефективний засіб юридичного захисту та мирне володіння майном під час реалізації своїх повноважень.

Відповідно до ЄКПЛ обов'язок забезпечення вищезазначених прав покладається на державні органи, у тому числі і на слідчих суддів місцевого загального суду під час здійснення судового контролю. З цією метою слідчі судді під час реалізації своїх повноважень останнім часом активно застосовують ЄКПЛ і практику ЄСПЛ, про що свідчать результати дослідження ухвал слідчих суддів місцевого загального суду, які містяться в ЄДРСР [42].

За статистичними даними, за період 1959–2019 років, порушення ст. 1 Протоколу 1 встановлено у 358 рішеннях проти України (25,88 %), ст. 13 ЄКПЛ – у 322 рішеннях проти України (23,28%) [5].

Незважаючи на суттєву кількість рішень, у яких констатовано порушення вищезазначених статей Конвенції, більшість з них були по справам, що розглядались в порядку цивільного, адміністративного та господарського судочинства, а серед кримінальних справ значну кількість порушень констатовано у судовому провадженні. Попри це, зважаючи на значущість прав, ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ та ст. 13 ЄКПЛ, ми не можемо у своєму дослідженні оминати увагою питання застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики Суду за цими статтями ЄКПЛ під час реалізації своїх повноважень.

Перша група повноважень слідчого судді, яку пропонується розглянути – це повноваження щодо забезпечення права на мирне володіння майном і захист від необґрунтованого втручання в таке право, що передбачено у ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ [2].

Втручання в право на майно є припустимим лише в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Такі умови, на думку А.А. Яковлева, можливо дотримати у випадку забезпечення державою ефективного розслідування уповноваженими державними органами заяв фізичних та юридичних осіб про злочини, що пов'язані з порушенням майнових прав, а також необхідність захисту конвенційних прав не лише в сфері відносин особи і держави, але й у сфері відносин між фізичними та юридичними особами [229].

Аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що право власності розглядається як органічний елемент всієї системи фундаментальних прав і свобод людини, яке реалізується в нерозривному зв'язку з іншими правами. Інститут права власності є складним і багатограним, і як наслідок практика Суду щодо його захисту є такою значною і носить різнобічний характер, що далеко не всі правові позиції ЄСПЛ знайшли своє відображення у вітчизняній науці міжнародного права. Крім того, ЄСПЛ ставиться до ЄКПЛ як до «живого організму», що постійно розвивається, у зв'язку з чим, підходи ЄСПЛ до розуміння окремих положень ЄКПЛ та Протоколів до неї, у тому числі і положень щодо права власності, еволюціонують, зазнають часом істотних змін у зв'язку з чим виникає необхідність в аналізі новітніх підходів ЄСПЛ щодо змісту та юридичної природи права власності [230, с. 114].

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ володіння майном повинно бути законним [231]. Поняття «законність» у розумінні ЄКПЛ передбачає дотримання відповідних положень національного законодавства та принципу верховенства права, що включає свободу від свавілля [232; 233; 234].

Недоторканність права власності є однією із засад кримінального провадження, що закріплена у ст. 16 КПК України та вимагає того, щоб позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснювалось лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України.

Аналіз норм кримінального процесуального законодавства, а також результати опитування, проведеного в межах нашого дослідження, дозволяють зробити висновки, що серед повноважень слідчого судді суду першої інстанції такими, що пов'язані з обмеженням права на мирне володіння майном, є наступні: 1) повноваження під час прийняття рішень щодо застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (ст.ст. 159-164 КПК України, ст.ст. 170-174 КПК України); 2) повноваження під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора щодо неповернення тимчасово вилученого майна (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України); 3) повноваження під час прийняття рішень про знищення, передачу для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника (ч. 7 ст. 100 КПК України); 4) повноваження під час прийняття рішень про конфіскацію речей і предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого (ч. 7 ст. 102 КВК) [Додаток Б].

Відповідно до статистичних даних за період 2017–2019 років слідчими суддями місцевого загального суду серед перерахованих вище процесуальних заходів найчастіше розглядалися клопотання про застосування тимчасового доступу до речей і документів (602576) та арешту майна (275328) [42].

Системний аналіз наукових праць вчених, а також опитування практичних працівників дозволили зробити висновок, що під час прийняття рішення про застосування вищеперахованих заходів забезпечення кримінального провадження найбільші ускладнення виникають під час: 1) визначення доцільності обмеження права особи на мирне володіння майном; 2) визначення критеріїв оцінки того, чи є речовий доказ, щодо якого ставиться питання про накладення арешту, майном у розумінні положень ст. 1 Протоколу 1 [Додаток Б].

За результатами узагальнення судової практики, серед клопотань, які розглядаються слідчими суддями місцевого загального

суду під час досудового розслідування, близько 70 % від загальної їх кількості, становлять саме клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів [235, с. 34-36].

За визначенням А.В. Чуб тимчасовий доступ до речей і документів – це процесуальна дія, що забезпечує безпосереднє отримання доказової інформації сторонами кримінального провадження шляхом витребування та вилучення в установленому законом порядку від юридичних і фізичних осіб речей і документів, які мають значення для кримінального провадження [236, с. 16-19].

Під час перевірки дотримання права власності, в тому числі під час тимчасового доступу до речей і документів, ЄСПЛ завжди виходить з наступного: 1) чи здійснювалося позбавлення майна згідно з умовами, передбаченими національним законодавством держави; 2) чи переслідувало таке втручання «легітимну мету»; 3) чи була забезпечена «справедлива рівновага» між інтересами суспільства та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини [10, с. 14-23].

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства слідчий суддя, реалізуючи свої повноваження щодо надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, повинен оцінити наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи: 1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи (п. 1 ч. 5 ст. 163 КПК України); 2) самі по собі або в сукупності з іншими речами та документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні п. 2 ч. 5 ст. 163 КПК України); 3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, які містять охоронювану законом таємницю, та

неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів (ч. 6 ст. 163 КПК України) [4].

Також для визначення законності обмеження прав особи, гарантованих СКПЛ, під час розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя має оцінити обґрунтованість клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів (ч. 2 ст. 160 КПК України) [4].

На існування проблеми неналежної оцінки обґрунтованості клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчим суддею, яка має наслідком постановлення ухвали слідчого судді, необґрунтованої належним чином, звертає увагу і ВС в своїй постанові від 05 листопада 2019 року у справі № 643/8933/19 (провадження № 51-3549км19), вказуючи, що ухвала слідчого судді не містить вичерпний перелік документів, до яких надано доступ із можливістю вилучення, а вказує на неконкретний досить широкий спектр документації, яку міг вилучити слідчий. Так, в ухвалі вживаються формулювання: «документація, що відображає виробничі потужності, транспортних засобів, з зазначенням чи є вони власністю підприємства, у разі їх оренди – на підставі яких документів та на яких умовах відбувалась оренда, форма та стан розрахунків, ... наявність основних фондів (власних або орендованих), а також їх використання у виробничому процесі». Тобто, таке формулювання дозволяло слідчому вилучити такі документи або втакому обсязі, що це могло позбавити юридичну особу можливості здійснювати свою діяльність [237].

Вважаємо, що з метою унеможливлення безпідставного обмеження права особи на мирне володіння майном, слідчим суддям слід враховувати рішення у справі «Роман Захаров проти Росії» (Roman Zakharov v. Russia) № 47143/06 від 04 грудня 2015 року, у якому сформульовано критерії, на які слідчий суддя має звертати увагу під час надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, а саме: 1) максимально чітко визначення індивідуальних ознак

речей і документів, до яких надається доступ; 2) надання доступу до речей і документів виключно в обсязі, необхідному для цілей досудового розслідування [238].

Щодо «легітимної мети», то відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК України, а також позиції ряду науковців, праці яких присвячено дослідженню питання надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, метою застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження є забезпечення дієвості кримінального провадження [4; 195]. Проте не всі вчені погоджуються з цією думкою та зазначають, що метою застосування тимчасового доступу до речей і документів є збирання доказів, попри те, що ця мета властива слідчим (розшуковим) діям [236, с. 4-5].

Якщо звернутись до аналізу конструкції ст. 1 Протоколу 1, то ЄСПЛ також не визначає, що слід розуміти під «легітимною метою», проте у своїх рішеннях він звертає увагу на те, що втручання в право на мирне володіння майно повинно здійснюватися в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [239].

Оскільки визначення поняття «справедливої рівноваги» не врегульовано національним законодавством, слідчим суддям доцільно використовувати позиції, вироблені сталою практикою ЄСПЛ, а саме рішення ЄСПЛ «East/West Alliance Limited» проти України («East/West Alliance Limited» v. Ukraine) № 19336/04 від 23 січня 2014 року, згідно з яким для оцінки «справедливої рівноваги» ЄСПЛ пропонує встановлювати спосіб і ступінь обмеження особи у реалізації його права на мирне володіння майном і передбачати, до яких саме негативних наслідків може привести обмеження у такому праві, що накладається на особу залежно від фактичних обставин справи та характеру відповідного втручання [240].

Наступним заходом забезпечення кримінального провадження, який передбачає втручання в право на володіння майном, є арешт майна (ч. 2 ст. 170 КПК України) [4].

Оскільки накладення арешту на майно презюмує втручання у право на володіння цим майном фізичної або юридичної особи, слід також враховувати, що такий захід має бути як відповідним поставленій меті, так і пропорційним їй, що визначено в рішенні у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (Case of James and others v. the United Kingdom) № 8793/79 від 21 лютого 1986 року, Series A, № 98 [241].

Обсяг дій, які повинен виконати слідчий суддя, приймаючи рішення про накладення арешту на майно, регламентовано в ч. 2 ст. 173 КПК України [4].

Під час дослідження ухвал слідчих суддів місцевого загального суду, які містяться в ЄДРСР [42], встановлено, що у доволі значній кількості ухвал слідчий і прокурор, обґрунтовуючи клопотання про накладення арешту на майно, вказують, що вилучені речі та предмети мають ознаки речових доказів і визнані речовими доказами в порядку ст. 98 КПК України, а тому необхідність накладення арешту викликана необхідністю збереження речових доказів. Слідчі судді в своїх ухвалях також підтримують таку позицію.

Так, наприклад ухвалою слідчого судді Бориспільського міськрайонного суду Київської області задоволено клопотання слідчого та накладено арешт на речі та предмети, які були вилучені в ході проведення слідчих дій. а саме: з внутрішньої поверхні стійки дверей з боку водія, з поверхні мобільного телефону марки «---», з поверхні дзеркала заднього вигляду, було виявлено та вилучено сліди папілярних візерунків, які перенесені за допомогою прозорої клейкої стрічки типу «скотч» на п'ять відрізків аркушів паперу, упакованих в паперовий конверт із зазначенням вилученого підписами учасників, який опечатаний печаткою «Для довідок №1 Бориспільський ВП ГУ НП в Київській області»; з поверхні ручки дверей з боку водія, ручки перемикачів швидкостей, поверхні керма на три марлеві тампони зроблено змиви речовини, кожен з яких упакований в паперовий конверт із зазначенням вилученого підписами

учасників, який опечатаний печаткою «Для довідок № 1 Бориспільський ВП ГУ НП в Київській області» тощо [242].

Аналогічно, ухвалою слідчого судді Комінтернівського районного суду міста Харків накладено арешт на тимчасово вилучені під час огляду місця події та трупу від 02.09.2018 за адресою: АДРЕСА_1 наступні предмети: недопалок цигарки з написом «Київ» біля трупу, який упаковано в паперовий конверт білого кольору; фрагмент марлі з речовиною бурого кольору, яка упакована в паперовий конверт білого кольору; змив з підлоги РБК на марлевий тампон та зразок марлевого тампону, який упаковано в паперовий конверт білого кольору; змиви з чашки РБК на марлевий тампон та фрагмент марлі з речовиною бурого кольору яка знаходилася в чашці, які упаковані в паперовий конверт білого кольору тощо [243].

Така практика, на нашу думку, не є правильною та призводить у результаті до необґрунтованого застосування слідчими суддями місцевого загального суду зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження. Свою думку ми обґрунтовуємо тим, що законодавець передбачив у КПК України можливість накладення арешту тільки на майно, що впливає з положень абзацу першого ч. 1 ст. 170 КПК України [4]. Відповідно до абз. 1 ч. 3 ст. 170 КПК України однією з підстав для накладення арешту на майно визначено забезпечення збереження речових доказів [4].

Речі в правовому розумінні відрізняються від інших об'єктів матеріального світу здатністю задовольняти потреби людини, бути об'єктом цивільно-правового обігу, мати споживчі якості. Не можуть бути визнані речами предмети матеріального світу, які не наділені корисними властивостями. Сліди злочину, як матеріальні об'єкти, є речовими доказами, але вони не мають споживчої цінності й у зв'язку із цим не можуть бути визначені як речі. Отже, визнання компетентною особою того чи іншого предмета речовим доказом не визначає його як річ, а лише вказує на його речове походження. Речові докази, які не містять сукупності

вищенаведених ознак, мають вилучатись і зберігатись у порядку, визначеному Постановою КМУ від 19.11.2012 № 1104, відповідно до вимог ст. 100 КПК України [244]. Отже, відсутність достатніх підстав вважати, що вилучені в ході проведення процесуальної дії речі є майном та у випадку не накладення на них арешту, можуть бути зіпсовані, знищені, приховані, приводить до висновку, що застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як арешт майна не є обґрунтованим, оскільки відсутність вказаних підстав нівелює необхідність вжиття заходів забезпечення кримінального провадження і, відповідно, звернення до слідчого судді для здійснення ним судового контролю при втручанні в майнові права.

Отже, задля правильного розуміння та тлумаченням норм кримінального процесуального законодавства щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, пов'язаних із обмеженням майнових прав учасників кримінального провадження та інших осіб, можливо стверджувати, що слідчий суддя, розглядаючи клопотання про накладення арешту на майно з метою виконання вимог п. 1, п. 2 ч. 2 ст. 173 КПК України, повинен встановити: 1) чи є об'єкт, щодо якого ставиться питання про накладення арешту, речовим доказом відповідно до положень ст. 98 КПК України; 2) чи є цей речовий доказ предметом матеріального світу, який перебуває у власності суб'єкта права та відповідає вимогам ст. 190 ЦК України.

Окрім того, «концепція майна» відповідно до ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції полягає в автономному тлумаченні ЄСПЛ поняття майна, яке може відрізнитися від його тлумачення в деяких державах-членах Конвенції, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві. Певні інші права й інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися правом власності, а відтак і «майном». Визначальними критеріями для оцінки майна є економічна цінність, тобто грошова

його оцінка, спираючись на об'єктивні чинники, а також ознака реальності майна – майно має бути наявним [10, с. 127-132].

У рішеннях Суду у справі «Броньовські проти Польщі» (Broniowski v. Poland) № 31443/96 від 28 вересня 2005 року [245], у справі «Сук проти України» (Suk v. Ukraine) № 10972/05 від 10 березня 2011 року [246] сформульована позиція, що певні інші права й інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і «майном».

В інших своїх рішеннях, наприклад, у справі «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland) № 12742/87 від 29 листопада 1991 року [247], «S. проти Сполученого Королівства» (S. v. the United Kingdom) № 10741/84 від 04 березня 1987 року [248], у контексті ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції визначено, що об'єктами права власності можуть бути у тому числі «легітимні очікування» та «майнові права».

Таким чином, з метою усунення неоднорідної практики слідчих суддів місцевого загального суду щодо перевірки майна на його відповідність критеріям, що регламентовані в ч. 1 ст. 98 КПК України, під час виконання вимог ч. 3 ст. 170 КПК України слідчі судді повинні враховувати також і концепцію майна в розумінні ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, згідно з якою до майна відносяться не лише предмети матеріального світу, як це передбачено у ст. 98 КПК України, а і інші права, інтереси та блага, відповідно до яких особа може мати певний матеріальний інтерес.

Що стосується обмеження права власності з метою забезпечення справедливої сатисфакції, та балансу публічних і приватних інтересів, слідчим суддям слід враховувати те, що норми ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ забезпечують комплексний захист права власності від довільного та необґрунтованого втручання, проте позбавлення власності, контроль за використанням власності, стягнення податків та інших передбачених законом зборів, звернення застави на користь держави є допустими формами втручання у право на

мирне володіння майном [249].

На обґрунтування такої позиції слід навести рішення ЄСПЛ у справі «Авіакомпанія Канади проти Сполученого Королівства» (Air of Canada v. the United Kingdom) №18465/91 від 05 травня 1995 року, в якій Суд розглянув питання конфіскації літака, в якому були виявлені наркотичні речовини, а саме 331 кг конопляної смоли, й за який було виплачено заставу в розмірі 50 000 фунтів стерлінгів. Судом визначено, що застава літака є превентивним заходом, спрямованим на запобігання незаконному ввезенню наркотиків до Сполученого Королівства й має вважатися засобом здійснення контролю за використанням власності в розумінні ч. 2 ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ. Окрім цього, в даному рішенні зазначалося, що «беручи до уваги велику кількість наркотиків, знайдених у контейнері, їхню ринкову вартість, а також ціну літака, вимога заплатити 50 000 фунтів стерлінгів була пропорційною прагненню запобігти нелегальному ввезенню наркотиків до Сполученого Королівства. Тому Суд вирішив, що в даній ситуації було досягнуто справедливої рівноваги між загальним інтересом суспільства та вимогою щодо захисту основних прав людини» [250].

Наступним в нашому дослідженні пропонується аналіз повноважень слідчого судді щодо забезпечення права передбаченого ст. 13 ЄКПЛ. Ця стаття передбачає право на ефективний засіб правового захисту, зазначаючи, що «кожна людина, чиї права та свободи, визнані в Конвенції, були порушені, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які виступають в якості офіційної особи». Це одне з ключових положень, що лежить в основі системи захисту прав людини Конвенції, поряд з вимогами ст. 1 про зобов'язання поважати права людини і ст. 46 про виконання рішень ЄСПЛ [251].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine) № 11901/02 від 29 червня 2006 року Суд конкретизував, що ст. 13 Конвенції гарантує наявність на націо-

нальному рівні ефективного засобу правового захисту для реалізації прав і свобод, визначених у Конвенції, у якій би формі вони не забезпечувались у національному правовому полі [252].

Здійснення слідчим суддею місцевого загального суду своїх повноважень під час розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльності слідчого та прокурора, які передбачені в ст. 303 КПК України [3], можна вважати впровадженням у КПК України ефективного засобу юридичного захисту, який гарантується ст. 13 ЄКПЛ [2] і закріплений у ст. 55 Конституції України [1].

Свою позицію ми обґрунтовуємо тим, що інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового провадження необхідно розуміти як сукупність правових норм, що регулюють процедуру реалізації особою права на звернення до уповноваженого законом органу зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, слідчого судді з метою захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, які були порушені (або можуть бути порушені) під час досудового провадження, й отримання законного й обґрунтованого рішення [253, с. 80-82].

Така думка корелюється з позицією ЄСПЛ, викладеною в рішенні у справі «Меріт проти України» (Merit v. Ukraine) № 66561/01 від 30 березня 2004 року, відповідно до якої національне законодавство забезпечує судовий контроль за діями органів слідства. Проте необхідно з'ясувати, чи цей контроль міг бути ефективно здійснений у справі відразу і чи був він доступним, а не просто теоретичним чи ілюзорним. Зокрема, необхідно встановлювати, чи ці засоби правового захисту надавали обґрунтовані перспективи успіху стосовно скарги на підставі Конвенції [254].

Опитування практичних працівників у межах нашого дослідження [Додаток Б] і аналіз рішень ЄДРСР [42] дозволили зробити висновок, що найчастіше до слідчого судді звертаються зі скаргою на бездіяльність слідчих і прокурорів щодо невнесення відомостей до ЄРДР (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України) й обмеження тим самим права

на справедливий суд.

На сьогодні через відсутність чітких законодавчих підстав для внесення чи невнесення відомостей до ЄРДР рішення слідчих суддів місцевого загального суду під час розгляду скарг у порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України доволі часто є абсолютно протилежними в схожих ситуаціях [255; 256]. Про необхідність виправлення зазначеної ситуації шляхом внесення відповідних змін до КПК України зазначило 91,6 % опитаних респондентів [Додаток Б].

Відповідно до діючої редакції статті 214 КПК України, всі повідомлені відомості повинні бути внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Однак, аналіз конструкції норми ст.214 КПК України дозволяє стверджувати, що ця норма містить два ключових положення: 1) строк, протягом якого мають бути внесені відомості – невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення; 2) зміст заяви, повідомлення – вони мають бути про вчинене кримінальне правопорушення [4].

І якщо щодо строку внесення відомостей до ЄРДР складнощів не виникає, то щодо змісту заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення – практика складається таким чином, що цю функцію сьогодні фактично виконує слідчий суддя, розглядаючи скарги, подані в порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України.

Ми погоджуємося з думкою В.Г. Дрозд, яка вважає, що вирішення питання про внесення відповідних відомостей до ЄРДР на початку досудового розслідування нерозривно пов'язано з встановленням факту вчинення кримінального правопорушення. Науковець також зазначає як недолік відсутність у КПК України чіткого процесуального порядку встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення на цьому етапі [257, с. 26-33].

Водночас, на сьогодні в чинному законодавстві не передбачено порядок проведення попередньої дослідчої перевірки повідомленої інформації на предмет наявності складу злочину. Про необхідність

такого законодавчого врегулювання положень ст. 214 КПК щодо порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань свідчить також і поданий до Верховної ради України законопроект № 3049а від 31.08.2020 року [258].

Справедливо буде зазначити, що ще у 2014 році ВССУ у своєму узагальненні «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» (лист від 12.01.2017 року № 9-49/0/4-170) намагався виправити проблему, яка склалася, та зазначив, що слідчим суддям необхідно зважати на те, що вимоги ст. 214 КПК України не передбачають здійснення оцінки обґрунтованості заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, а передбачають лише обов'язок уповноважених органів здійснити фіксацію наданих особою відомостей про кримінальне правопорушення, які вона надає усвідомлено для реалізації відповідними органами завдань кримінального провадження. У цьому ж листі слідчим суддям було рекомендовано задовольняти скарги, подані в порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, навіть за умови, що результати аналізу наведених особою відомостей свідчать про відсутність ознак складу злочину, з подальшим закриттям кримінального провадження відповідно до ст. 284 КПК України [259].

Проте вищезазначене узагальнення не посприяло єдності судової практики, оскільки мало рекомендаційний характер, не зовсім узгоджувалося з вимогами ст. 214 КПК України та, на думку великої кількості суддів, створювало потенційну вразливість прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та ЄКПЛ.

На сьогоднішній день, в практичній діяльності слідчих суддів виникає багато питань, пов'язаних з тим, чи є реєстрація інформації із заяв і повідомлень безальтернативною і автоматичною, а також чи буде ефективним здійснення судового контролю слідчим суддею без оцінки ним доводів, викладених в заяві про вчинення кримінального правопорушення.

Необхідність аналізу слідчим суддею змісту заяви про вчинене кримінальне правопорушення на нашу думку обумовлена в першу чергу тим, що як правило, частина повідомлень про кримінальні правопорушення не містить відомостей про ознаки злочину, а вказує на інші правопорушення (адміністративні, дисциплінарні, тощо).

Відстоюючи свою позицію щодо необхідності унормування положень ч. 1 ст. 214 КПК України, зазначимо, що останнім часом у судовій практиці спостерігається тенденція до аналізу наявності в заявах або повідомленнях про вчинення кримінального правопорушення відповідних підстав. Такої думки також дотримується В. Михайленко, зазначаючи, що така варіативність заяв і повідомлень, пов'язана з вибіркоким розумінням і вузьким тлумаченням ч. 1 ст. 214 КПК України з акцентом лише на обов'язковість і строк внесення інформації до ЄРДР [260].

Статистичні показники Офісу Генерального прокурора України також демонструють перевантаження ЄРДР відомостями про події і факти, які не містять ознак кримінального правопорушення та щорічно майже половина з відкритих кримінальних проваджень – закривається саме через відсутність події кримінального правопорушення, відсутність в діянні складу кримінального правопорушення, існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили або постановлення ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню, набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою тощо. Наприклад, за 2016 рік зареєстровано 1124401 кримінальне провадження, закрито – 535170 (з яких 531797 за ч. 1 п. 1, 2, 4, 6 статті 284 КПК), за 2017 рік – зареєстровано 1050617, закрито – 528704 (526706 за ч. 1 п. 1, 2, 4, 6 статті 284 КПК), за 2018 рік – 915 431 зареєстровано, 429626 – закрито (428298 за ч. 1 п. 1, 2, 4, 6 статті 284 КПК), за 2019 рік – 840447 кримінальних проваджень відкрито, 397728 – закрито (у тому числі 396317 за ч. 1 п. 1, 2, 4, 6 статті 284 КПК) [261].

За усталеною практикою, дія ст. 13 ЄКПЛ полягає в тому, щоб національний засіб захисту відповідав суті «небезпідставної скарги» за Конвенцією та гарантував належну допомогу [116, с. 497].

Про таку правову позицію йдеться, зокрема, в рішенні ЄСПЛ у справі «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v The United Kingdom*), Series A no. 61, р. 42, para. 113 від 25 березня 1983 року [262], що означає, що коли особа має обґрунтовану скаргу про те, що вона є жертвою порушення її прав, передбачених Конвенцією, вона має мати засіб захисту перед національними органами влади, і національні органи влади повинні забезпечити розгляд цієї скарги.

До внесення відповідних змін до КПК України вважаємо за доцільне застосовувати практику ЄСПЛ з цього питання, а саме критерії щодо необхідності оцінки підстав поданої скарги щодо невнесення відомостей до ЄРДР.

Це означає, що слідчий суддя під час розгляду скарги щодо невнесення відомостей до ЄРДР, обов'язково має перевірити відомості на предмет необхідності їх внесення до ЄРДР шляхом виключення таких факторів як: 1) відсутність події кримінального правопорушення; 2) відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили; 4) наявність ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; 4) наявність закону, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою тощо.

Системний аналіз вищезазначених рішень ЄСПЛ, положень КПК України, а також опитування суддів дає підстави для висновку, що реєстрації в ЄРДР повинні підлягати не будь-які заяви чи повідомлення («безпідставні заяви»), а лише ті, які містять достатні відомості про кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України), а тому невнесення відомостей до ЄРДР на підставі заяви, яка за своєю суттю не містить ознак про кримінальне правопорушення,

не є бездіяльністю слідчого чи прокурора в розумінні положень п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України [263, с. 181-183].

Отже, з метою унеможливлення «автоматичного» початку досудового розслідування у кримінальному провадженні ч. 1 ст. 214 КПК України на нашу думку слід конкретизувати щодо необхідності дослідження заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення на предмет наявності об'єктивних даних, які дійсно свідчать про ознаки злочину та фактичного існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину), що дозволить усунути законодавчу прогалину при розгляді скарг, поданих у порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України щодо невнесення відомостей до ЄРДР.

Визначальним фактором для застосування ефективного засобу правового захисту у відповідному національному органі ЄСПЛ у рішенні у справі «Klass та інші проти Німеччини» (Klass and others v. Germany) № 5029/71 від 06 вересня 1978 року визначає саме обґрунтованість заяви про порушення прав і свобод [264]. Ефективність національного засобу правового захисту має оцінюватися за можливістю виправлення порушення права, гарантованого Конвенцією через поєднання наявних засобів правового захисту [265; 266].

Отже, враховуючи вищенаведені правові позиції ЄСПЛ, слідчим суддям під час здійснення своїх повноважень, при розгляді скарг, поданих у порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України щодо невнесення відомостей до ЄРДР слід: 1) оцінити наявність існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину); 2) надати оцінку відомостям, що викладені в заяві, з точки зору обґрунтованості наявності ознак складу кримінального правопорушення (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторона).

Висновки до розділу 2

Системний аналіз кримінального процесуального законодавства та використання емпіричної бази дослідження дозволили зробити висновок, що серед усіх повноважень слідчого судді в межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, найсуттєвіші обмеження та порушення прав, гарантованих ст.ст. 5, 6, 8, 13 ЄКПЛ, а також ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, відбуваються під час: 1) *застосування процесуальних заходів примусу, пов'язаних з ізоляцією особи* (під час застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, затримання, домашнього арешту, поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, тимчасового й екстрадиційного арешту, а також під час направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи; поміщення неповнолітніх у приймальник-розподільник для дітей); 2) *проведення слідчих (розшукових) дій у примусовому порядку або без добровільної згоди особи* (під час проведення обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє, слідчого експерименту, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє; примусового відібрання біологічних зразків для експертизи, примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи); 3) *розгляду скарг на бездіяльність слідчого та прокурора щодо обмеження права на доступ до суду* (невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення); 4) *застосування процесуальних заходів, під час яких передбачена можливість втручання в майнові права особи* (застосування тимчасового доступу до речей і документів, накладення арешту на майно; знищення, передача для технологічної переробки або для

реалізації речових доказів за відсутності згоди власника; конфіскація речей і предметів або передача їх на зберігання до звільнення засудженого, а також під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора щодо неповернення тимчасово вилученого майна); 5) *забезпечення реалізації прав підозрюваного* (право на захист; право на переклад; право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали) *та розгляду заяв про відвід у разі виникнення сумнівів у відсутності неупередженості*.

Кримінально-процесуальне законодавство України в частині регламентації повноважень слідчих суддів місцевого загального суду щодо забезпечення прав людини, гарантованих ст.ст. 5, 6, 8, 13 та ст. 1 Протоколу 1 ЄКПЛ, у цілому відповідає вимогам ЄКПЛ, проте недостатньо врегульованими залишається ряд питань, зокрема: 1) відсутність критеріїв оцінки слідчими суддями місцевого загального суду доцільності та пропорційності обмеження права на свободу й особисту недоторканність; на повагу до приватного та сімейного життя, а також на мирне володіння майном; 2) недосконалість процесуального механізму та відсутність регламентованого обов'язку слідчих суддів місцевого загального суду забезпечувати особам, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, реалізацію процесуальних гарантій, передбачених у ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ; 3) недостатність дієвих процесуальних засобів, які б надавали слідчому судді в межах здійснення судового контролю можливість реагувати на виявлені порушення прав людини, тощо. До того ж практика реалізації окремих повноважень слідчого судді не є досконалою, що в цілому не сприяє ефективному забезпеченню слідчими суддями місцевого загального суду прав осіб, гарантованих Конвенцією.

Задля забезпечення прав особи, гарантованих ст.ст. 5, 6, 8, 13 ЄКПЛ, ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, слідчим суддям під час реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримі-

нальному провадженні, доцільно застосовувати норми ЄКПЛ і враховувати правові позиції ЄСПЛ, особливо під час вирішення питань, які найбільше не врегульовані в кримінальному процесуальному законодавстві України та є постійним предметом розгляду заяв у ЄСПЛ проти України, зокрема щодо: оцінки виду, тривалості, наслідків та умов застосування запобіжного заходу та вирішення питання про його продовження зміну або скасування; оцінки даних про особу, щодо якої розглядається клопотання про застосування запобіжного заходу; визначення поняття «обґрунтована підозра»; конкретизації поняття «житло»; оцінки обґрунтованості та доведеності доводів клопотання, за наслідками розгляду якого слідчим суддею місцевого загального суду надається дозвіл на втручання в право на житло; визначення доцільності застосування до особи примусу під час відібрання біологічних зразків; доведеності необхідності примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи; оцінки вмотивованості й обґрунтованості заяви про відвід; оцінки наявності підстав для залучення перекладача; забезпечення процесуальної рівності сторін; надання оцінки критеріїв дослідження заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення на предмет наявності об'єктивних даних, які дійсно свідчать про ознаки злочину та фактичного існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події злочину; доцільності обмеження права особи на мирне володіння майном; перевірки майна, на яке планується накласти арешт, чи перебуває воно у власності фізичної або юридичної особи з урахуванням концепції майна в розумінні ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, згідно з якою до майна відносяться не лише предмети матеріального світу, як це передбачено у ст. 98 КПК України, а й інші права, інтереси та блага, відповідно до яких особа може мати певний матеріальний інтерес.

Слідчим суддям у межах здійснення судового контролю за дотриманням права на справедливий суд необхідно забезпечувати

особам, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, процесуальні права, що гарантуються ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ, під час реалізації усіх своїх повноважень, а не лише під час розгляду клопотань про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження.

Обґрунтовано доцільність застосовування слідчим суддям під час реалізації своїх повноважень з метою ефективного забезпечення прав, що гарантовані ст.ст. 5, 6, 8, 13 ЄКПЛ, ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, норм ЄКПЛ і врахування правових позицій ЄСПЛ, які містяться в рішеннях ЄСПЛ, що систематизовані в Додатку В, як таких, що найбільш змістовно відповідають контекстному наповненню основних норм КПК України та застосовуються слідчими суддями місцевого загального суду в межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

Задля надання слідчим суддям реальної можливості впливати на забезпечення прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні доцільно доповнити КПК України нормою, яка б передбачала механізм своєчасного реагування на виявлені слідчим суддею місцевого загального суду порушення прав особи шляхом постановлення окремої ухвали під час здійснення судового контролю.

РОЗДІЛ 3

Ефективність застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю

3.1. Поняття та умови забезпечення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю

Для дослідження ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні першочерговим є визначення, що розуміється під поняттям «ефективність».

Відповідно до тлумачних словників термін «ефективний» визначається як той, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект [61]. «Ефективність» також тлумачать як здатність забезпечувати результативність (ефект) процесу, проекту тощо, яку обчислюють як відношення ефекту (результату) до витрат, що забезпечили цей результат. Ефект – вплив, результат.

Ефективний – 1) який спричиняє потрібні результати, наслідки; 2) який викликає ефект [267]. Під «ефективністю» мають на увазі і характеристику якого-небудь об'єкта (пристрою, процесу, заходу, виду діяльності), що відображає його суспільну користь, продуктивність та інші позитивні якості [61]. Ефективність найчастіше визначають або співвідносячи з кількістю понесених витрат, необхідних для отримання певного результату, або з результатом, отриманим при певних витратах [268, с. 123].

Схоже визначення надається і в юридичній енциклопедії для тлумачення поняття «ефективність права», яке розуміється як співвідношення фактичних результатів здійснення норми права та декларованої нею мети [269, с. 369].

Досліджуючи ефективність права, С.С. Алексєєв зазначав, що вона охоплює такі моменти: фактичну ефективність (співвідношення між фактично досяжним, дійсним результатом і тією безпосередньою найближчою метою, для досягнення якої були прийняті відповідні юридичні норми); обґрунтованість і доцільність (умови та вимоги, що стосуються правотворчості, правової культури, стану законності та забезпечують такий зміст правових встановлень і порядку їх втілення у життя, які дозволяють йому виступати як діючому, високорезультативному регулятору суспільних відносин); корисність (фактичну ефективність, що взята під кутом зору обґрунтованості та доцільності правового регулювання, його реально позитивного ефекту); економічність (корисність юридичного регулювання, що скоректована із врахуванням кількості витрат матеріальних засобів, людської енергії, часу) [270, с. 196].

Проте, оскільки предметом нашого дослідження є застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, вважаємо за доцільне більш детально розглянути визначення поняття ефективності діяльності державних органів, до яких зокрема відносяться і суди.

Вищезазначений вид ефективності, на думку П. Рабіновича, слід розглядати з огляду на те, наскільки повно, якісно державні органи виконують обов'язки, які на них покладаються, використовують надані їм можливості у боротьбі за законність, використовують і застосовують юридичні гарантії законності [271, с. 25-27]. Т.О. Лоскутов у своєму монографічному дослідженні «Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим» погоджується з зазначеним висновком і підсумовує, що ефективною є та діяльність, під час якої були досягнуті попередньо заплановані результати (мета) [272, с. 109].

У науковій літературі, присвяченій дослідженню питання ефективності діяльності судової системи, основними напрямками дослідження були або критерії ефективності судової системи, або дослідження ефективності механізму правозастосування суб'єктами владних повноважень (у тому числі суддями) [273; 274].

У межах нашого дослідження на особливу увагу заслуговують праці вчених, які досліджували ефективність правозастосування, адже застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ виступає особливою формою правореалізації.

Найбільш комплексно ефективність правозастосування в теорії права розглянула Г. Перепелюк у своєму дисертаційному дослідженні «Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект)». На її думку, ефективність механізму правозастосування залежить і від його внутрішньої будови, від тих елементів, які формують його структуру. Вона пропонує визначати наступні рівні ефективності механізму застосування права: 1) фактична ефективність механізму застосування права, що дозволяє оцінити ефективність механізму правозастосування з позиції отриманого результату. Даний рівень характеризує ефективність механізму правозастосування як ступінь реалізації компетентним органом безпосередньо визначених перед ним цілей, досягнення яких орієнтоване на втілення цілей

застосованої норми, у співвідношенні до фактично отриманого результату в правозастосовному акті. Якщо цілі, які постають перед механізмом застосування права, досягнуті, що відображено у відповідному правозастосовному акті, та ніщо не перешкоджає з юридичної точки зору його реалізації, можливо стверджувати, що зазначений механізм характеризується ефективністю;

2) ефективність елементів механізму застосування права. Ефективність механізму правозастосування визначають його складові елементи. Зокрема, потрібно враховувати ефективність таких елементів, як: процес, суб'єкт та акт. На першому етапі механізм правозастосування оцінюється в ході самого процесу застосування норми, зокрема, на кожній стадії повинні бути дотримані чіткі умови, передбачені завданнями кожної стадії. Важливою є суворота відповідності діяльності загальним вимогам права та правилам юридичної техніки. На другому етапі враховується діяльність правозастосовного суб'єкта, його компетентність, об'єктивні та суб'єктивні фактори, відсутність особистої зацікавленості. Необхідно також враховувати, що правозастосовний процес залежить не лише від якості правової норми, але й від здібностей конкретної людини (людей), у даному випадку суб'єкта правозастосовника. Оскільки потенціал суб'єктів правозастосування різний, то і межі ефективності можуть мати різний характер, має місце суб'єктивний фактор. Третій етап передбачає ефективність правозастосовного акта як результативного елемента, в якому об'єктивується весь складний механізм застосування. Отже, усі зазначені етапи є свідченням того, що ефективність механізму правозастосування варто розглядати як комплексне поняття, яке складається із ефективності самих норм і кожного із засобів і дій, форм і способів, які здійснює правозастосовник у процесі вказаної діяльності, це має бути об'єктивний синтез їх можливостей, що виявляється у взаємозв'язку та взаємозалежності;

3) ефективність правозастосовного акта. Правозастосовний акт є формальним виразом

ефективності механізму правозастосування. Розглядаючи правозастосовний акт як підсумковий результат правозастосовної діяльності, він характеризує ефективність перебігу усього складного процесу застосування права, адже будь-яка неточність чи помилка відразу буде виявлена в кінцевому результаті – правозастосовному акті, що може негативно вплинути на ефективність механізму правового регулювання. Прийняття правозастосовного акта – це не звичайна одноразова операція, адже вона потребує дотримання ряду обов'язкових умов: а) наявність компетенції (спеціально-правового статусу); б) дотримання процедурності (відповідність законодавству, правилам юридичної техніки, строкості); в) відповідності результату соціальним цілям норми; г) високий рівень правосвідомості та достатній рівень матеріально-технічного забезпечення. За умови досягнення передбачених цілей у процесі застосування права, тобто досягнення ефективного результату як на рівні правозастосування, так і на рівні досягнення цілей норми, можливо стверджувати, що дія правозастосовних актів буде ефективною, тобто настане соціально бажаний результат, а саме якісно врегульовані конкретні життєві випадки [275, с. 160-163].

Проте такі узагальнюючі формулювання не дозволяють у повній мірі визначити, що слід розуміти під ефективністю застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні.

На підставі системного аналізу тлумачних словників, вивчення наукових думок щодо ознак, які притаманні ефективності застосування права [239], та враховуючи функціональне призначення застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні, пропонуємо розглядати *ефективність застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні* як показник його діяльності щодо здатності забезпечити захист прав, свобод і інтересів осіб під час звернення

до практики ЄСПЛ при реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

Оскільки функціональним призначенням застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні є забезпечення прав і свобод людини, що гарантовані ЄКПЛ під час виконання слідчим суддею місцевого загального суду своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, то і про фактичну ефективність застосування практики ЄСПЛ можна стверджувати лише у разі реального забезпечення слідчим суддею місцевого загального суду під час виконання своїх повноважень прав людини, зокрема права на свободу й особисту недоторканність, на справедливий суд, на повагу до приватного та сімейного життя, на ефективний засіб юридичного захисту, на мирне володіння майном.

Раніше вже нами було визначено, що в процесі застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні існує три стадії: 1) встановлення фактичних обставин, викладених у зверненні учасників кримінального провадження до слідчого судді та норми ЄКПЛ, яка гарантує права і свободи людей, що були порушені під час здійснення кримінального провадження або планується обмежити в результаті ухвалення відповідного рішення слідчим суддею; 2) відбір і аналіз практики ЄСПЛ, що включає в себе дії по відшукуванню конкретних рішень ЄСПЛ, які відповідають обставинам, встановленим на першому етапі; 3) ухвалення слідчим суддею місцевого загального суду відповідного рішення з урахуванням практики ЄСПЛ і правил її застосування.

Ефективність застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ на усіх вищезазначених стадіях забезпечується ефективністю усіх елементів механізму застосування практики ЄСПЛ, а саме: 1) ефективною діяльністю слідчого судді щодо застосування практики ЄСПЛ; 2) ефективною процедурою реалі-

зації слідчими суддями місцевого загального суду своїх повноважень щодо захисту прав, свобод і інтересів осіб в межах здійснення судового контролю; 3) ефективністю ухвал слідчих суддів місцевого загального суду за результатами застосування практики ЄСПЛ.

Ефективна діяльність слідчого судді щодо застосування практики ЄСПЛ залежить від позапроцесуальних чинників, а саме від компетентності слідчого судді та його рівня обізнаності з практикою ЄСПЛ, а також від розуміння правил та методики застосування практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні тощо.

Оскільки правозастосування є результатом правового регулювання, ефективність застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ залежить не лише від ефективної діяльності суб'єктів реалізації практики ЄСПЛ, а також і від ефективності самого закону й ефективності розпорядчо-виконавчої діяльності, що забезпечує конкретизацію норм закону на підзаконному рівні [274, с. 120-152]. Отже, ефективна процедура застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень щодо захисту прав, свобод і інтересів осіб у межах здійснення судового контролю залежить від належної регламентації кримінальних процесуальних норм, що регламентують вищезазначену діяльність, а також від існування реальних умов їх реалізації. Напрямки вдосконалення цього чиннику будуть більш детально нами розглянуто в наступному підрозділі.

На сьогодні ефективність здійснення правосуддя в Україні оцінюється на підставі базових показників діяльності місцевих та апеляційних судів, що затверджені рішенням Ради суддів загальних судів від 13 лютого 2014 року № 21 [276], які були розроблені з урахуванням стандартів і критеріїв якості роботи суду Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (далі – ЄКЕП). ЄКЕП створена Комітетом Міністрів Ради Європи у 2002 році задля розробки прийнятних для всіх країн – членів Ради Європи рішень, спрямованих на ефективне виконання існуючих засад

Ради Європи щодо організації правосуддя, забезпечення відповідності державної політики з функціонування судів потребам та очікуванням користувачів судових систем і зменшення навантаження на ЄСПЛ шляхом надання пропозицій країнам – членам Ради Європи щодо ефективних шляхів розв'язання спорів до моменту звернення до ЄСПЛ і запобігання порушенню ст. 6 ЄКПЛ [277].

Однією зі сфер оцінювання суддів відповідно до вищезазначених базових показників діяльності місцевих та апеляційних судів є ефективність і якість роботи суду з розгляду справ, що оцінюється у тому числі за якістю судових рішень [277], проте на сьогоднішній день результати оцінювання якості в узагальненому вигляді не оприлюднені та не систематизовані. Востаннє рекомендації щодо якості складання й оформлення судових рішень у кримінальних справах надавались ВСУ у 2004 році та здебільшого стосувались вироків, якими закінчувався розгляд кримінальної справи [278].

Аналіз наукових публікацій за тематикою роботи свідчить про те, що питання ефективності застосування практики ЄСПЛ при ухваленні судових рішень за результатами здійснення судового контролю висвітлено в працях Д. Сімоновича, І. Гловюк, М. Карпенко, О. Сердюка [30; 70; 279; 280] та ін., але існуючі публікації утворюють лише базис для наукового дослідження, оскільки питання ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні, зокрема під час ухвалення судових рішень, не можна розглядати окремо від практичного аспекту, який формується правозастосовною практикою слідчих суддів місцевого загального суду при здійсненні ними своїх повноважень [281, с. 290-294].

Розглядаючи рішення слідчого судді як підсумковий результат правозастосовної діяльності, що характеризує ефективність перебігу усього процесу правозастосування, який здійснюється слідчим суддею місцевого загального суду під час реалізації його повноважень, потребує від нього високого рівня кваліфікації, оскільки

у багатьох випадках слідчий суддя, приймаючи рішення, вирішує питання про доцільність обмеження окремих прав особи та дотримання балансу публічних і приватних інтересів як критерія виправданості втручання в основні права людини, гарантовані Конвенцією [282, с. 170].

Рішення слідчого судді викладається у формі ухвали. Ухвала слідчого судді Законом України від 04 жовтня 2019 року № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства», положення якого набрали чинності 17.10.2019 р., була диференційована в ч. 2 ст. 369 КПК України як окремий вид судового рішення [54].

Вважаємо це позитивним вектором реформування національного кримінального процесу, оскільки правова природа рішень слідчого судді та суду є абсолютно різною і їх не можна ототожнювати та пред'являти до них однакові вимоги [279, с. 53-57]. Саме тому вважаємо, що існуюча на сьогоднішній день законодавча вимога щодо того, що ухвала слідчого судді за змістом і структурою має відповідати вимогам, визначеним у ст. 372 КПК України [4], потребує корегування, та пропонуємо в межах нашого дослідження продовжити наукову дискусію щодо поняття, а також визначення змісту та вимог до ухвали слідчого судді з метою подальшого практичного впровадження її результатів у діяльність слідчих суддів місцевого загального суду .

На думку О.П. Кучинської, якість судового рішення – основний критерій якості правосуддя [283, с. 8-9].

У п. 3 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень визначено, що судові рішення високої якості – це рішення, яке досягає правильного результату, наскільки це дозволяють надані судді матеріали, у справедливий, швидкий, зрозумілий та однозначний спосіб [284].

Досягнення результату судового рішення пов'язано з його метою. Метою будь-якого судового рішення, у тому числі ухвали слідчого судді, є досягнення юридичної визначеності у спірних правовідносинах, яке переконує сторони та суспільство у справедливості суду, утвердженні ним прав людини та запобігає стану невизначеності в аналогічних ситуаціях [248], оскільки «правосуддя не лише повинно вершитися, а й має бути ясно та безсумнівно видно, як воно вершиться» [285].

Проведений у межах нашого дослідження аналіз вивчення ухвал слідчих суддів місцевого загального суду [42] дозволяє погодитись з висновками вчених, що на сьогоднішній день прослідковується чітка тенденція щодо збільшення в суддівських рішеннях використання практики ЄСПЛ [286, с. 12], проте результати анкетування слідчих суддів місцевого загального суду свідчать про те, що відсутність закріпленого на теоретичному та законодавчому рівні визначення ухвали слідчого судді як окремого виду судового рішення, а також вимог до її структурних елементів і змісту, значно ускладнюють діяльність слідчих суддів місцевого загального суду і призводять до помилок у правозастосовній практиці [Додаток Б]. До того ж не віднесення ухвал слідчих суддів до переліку судових рішень призводить до їх ігнорування сторонами, а відсутність регламентованих вимог до їх змісту – жодним чином не забезпечує єдність судової практики. Такий стан речей не сприяє ефективності здійснення судового контролю та потребує внесення відповідних змін до законодавства.

Задля усунення визначених прогалин і з метою підвищення ефективності ухвал слідчих суддів місцевого загального суду вважаємо за потрібне з урахуванням практики ЄСПЛ надати визначення, що слід розуміти під ухвалою слідчого судді, а також запропонувати зміст і структуру такого рішення.

Рішення слідчого судді є одним із видів кримінальних процесуальних рішень, під якими, окремі науковці пропонують розуміти виражений у встановленій законом формі індивідуальний право-

застосовний акт, у якому компетентні державні органи та посадові особи у встановленому законом порядку з метою вирішення завдань кримінального судочинства надають відповіді на питання, що виникли по справі, та виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльності, що випливають із встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи та приписів [286, с. 20]. З урахуванням вищезазначеного визначення пропонуємо визначити дефініцію поняття «рішення слідчого судді» наступним чином «рішення слідчого судді – це процесуальна форма імперативного суддівського рішення, яке викладено слідчим суддею у формі ухвали щодо надання дозволу на здійснення певних процесуальних дій (або відмова у їх проведенні), пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод осіб, під час кримінального провадження».

Попри те, що розгляд слідчим суддею місцевого загального суду тих питань, що віднесені до його компетенції, не є судовим розглядом у широкому розумінні, відповідно до КПК України ухвала слідчого судді повинна відповідати встановленій законом процесуальній формі та містити усі необхідні реквізити.

Окремі вимоги до викладення рішення саме слідчого судді опосередковано містяться в листах ВССУ. Так, на те, що ухвала слідчого судді має відповідати вимогам закону, містити чіткі формулювання, вказівку на вчинення конкретних дій, звертає свою увагу ВССУ у п. 11 листа від 05.04.2013 № 223-559/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» [287], а також у п. 18 листа від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [288].

Дещо опосередковано питання належного оформлення судового рішення слідчого судді торкається і Верховний суд у своїй

Постанові від 11 вересня 2018 року (справа № 310/8610/16-к, провадження № 51-5118 км18) [289].

Більш детально вимоги до усіх судових рішень, у тому числі й ухвал слідчих суддів місцевого загального суду, містяться у Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень [284], проте вони мають лише рекомендаційний характер.

Результати опитування респондентів у межах нашого дослідження засвідчили, що більшість слідчих суддів місцевого загального суду (64,6 %), відсутність чітких законодавчих вимог до структурних елементів рішення слідчого судді вважають проблемним моментом забезпечення його якості на рівні національного кримінального судочинства [Додаток Б]. Найчастіше у своїй практичній діяльності слідчі судді звертаються під час винесення ухвал до посібників з написання судових рішень [290, с. 188-199; 248] або використовують власний практичний досвід написання процесуальних рішень у кримінальному провадженні [Додаток Б]. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне внести зміни до КПК України, де визначити зміст і вимоги до структурних частин ухвали слідчого судді.

Відповідно до КПК України [4], Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень [284] і загальних правил написання судових рішень пропонується у *вступній частині* визначити: дату та місце постановлення ухвали; прізвище, ініціали, посаду слідчого судді (оскільки відповідно до норм КПК України слідчий суддя здійснює судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні одноособово, зазначення в ухвалі слідчого судді визначення «склад суду, суд» є не доречним), секретаря судового засідання, який здійснює технічне фіксування цього розгляду; найменування (номер) кримінального провадження; прізвище, ім'я та по батькові особи, за ініціативи якої розглядається клопотання, заява або скарга, а у разі розгляду

питання про обрання, зміну чи скасування запобіжного заходу – прізвище, ім'я та по батькові підозрюваного, рік, місяць і день його народження, місце народження та місце проживання; закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа; інших учасників цього розгляду (слідчий, прокурор, захисник тощо), питання, що винесено на розгляд слідчому судді.

У мотивувальній частині ухвали слідчого судді зазначаються: суть питання, що вирішується ухвалою, і за чиєю ініціативою воно розглядається; встановлені слідчим суддею місцевого загального суду обставини із посиланням на докази, мотиви неврахування окремих доказів; мотиви, з яких слідчий суддя виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався.

У рішеннях слідчих суддів місцевого загального суду особлива увага повинна бути приділена саме їх обґрунтуванню та вмотивованості.

Так, п. 1 ст. 6 Конвенції зобов'язує національні суди обґрунтовувати свої рішення [2]. На це зокрема було звернено увагу в рішенні ЄСПЛ у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства» (Benham v. the United Kingdom) від 10 червня 1996 року, Звіти про ухвали та рішення 1996-III [116, с.334], а в контексті застосування норм вітчизняного кримінального процесу заслуговує на увагу рішення ЄСПЛ у справі «Котенко та інші проти України» (Kotenko and others v. Ukraine) № 2575/09 від 19.06.2019 року [291].

На рівні національного кримінального процесу визначено, що відповідно до положень ст. 370 КПК України ухвала слідчого судді як вид судового рішення має відповідати вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості [4].

За положеннями ст. 94 КПК України слідчий суддя за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки

зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [4].

Рішення слідчого судді мають відповідати не лише процесуальній формі, а й бути зрозумілими та переконливими для сторін кримінального провадження. Таким чином, рішення слідчого судді повинні бути обґрунтованими та вмотивованими. Зокрема, в ухвалі слідчого судді можуть бути наведені факти, які суддя вважає встановленими, та доводи, які пояснюють причини, за яких не прийнято до уваги доводи іншої сторони, або чому докази визнано достовірними чи недостовірними [292, с. 174].

Розглянемо вимоги, закріплені у ст. 370 КПК України через призму прецедентної практики ЄСПЛ.

За усталеною практикою ЄСПЛ вимоги ч. 1 ст. 6 Конвенції зобов'язують національні суди зазначати мотиви своїх рішень, проте це не можна розглядати як встановлення обов'язку давати докладну відповідь на кожен аргумент сторони процесу (див. рішення ЄСПЛ у справах «Проніна проти України», заява № 63566/00 рішення від 18.07.2006 року [293], «Гарсія Руїз проти Іспанії» (Garcia Ruiz v. Spain) № 30544/96 від 21.01.1999 року [294]).

Отже, обґрунтованим є рішення, ухвалене слідчим суддею місцевого загального суду на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду й оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Варто зауважити, що, незважаючи на певну свободу розсуду національного суду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади, яким для цілей нашого дослідження ми визначаємо слідчого суддю, зобов'язаний виправдати свої дії, надавши обґрунтування своїх рішень [295].

Таким чином, вмотивованим є рішення слідчого судді, у якому наведені належні та достатні мотиви, підстави його ухвалення слідчим суддею, ігнорування судом доречних аргументів сторони

є порушенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

На підтвердження цього варто звернути увагу на рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (Hirvisaari v. Finland) № 49684/99 від 27 вересня 2001 року, п. 30, яким констатовано, що лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватись публічний контроль здійснення правосуддя [296].

Схожі рекомендації суддям містяться і у висновку Венеціанської комісії, в якому зазначається, що «не достатньо лише цитувати законодавчі положення, а потім приймати рішення. Суддя повинен послідовно поєднувати закон з фактами у справі і наводити чіткі аргументи, яким чином було вирішено справу у конкретному випадку. Якщо цього не робити, це буде очевидним порушенням права на справедливий суд, яке гарантує ст. 6 ЄКПЛ» [297].

Про обґрунтованість судових рішень йдеться і в пп. 34-37, 44 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи, відповідно до яких «якість судового рішення залежить головним чином від якості його обґрунтування. Належне обґрунтування є імперативом, яким не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду. Виклад підстав прийняття рішення не лише полегшує розуміння та сприяє визнанню сторонами суті рішення, але, насамперед, є гарантією проти свавілля. Підстави прийняття рішення повинні бути узгодженими, чіткими, недвозначними й несуперечливими. Вони повинні давати можливість читачеві прослідкувати логіку міркувань, які привели суддю до ухваленого ним рішення. У мотивуванні повинні міститися посилання на відповідні положення Конституції або відповідні норми національного, європейського або міжнародного права. Там, де це доречно, посилання на національну, європейську або міжнародну судову практику, в тому числі на практику судів інших країн, а також посилання на юридичну

літературу можуть бути корисними, а в системі загального права – необхідними» [284].

Окрім того, слід зазначити, що текст ухвали слідчого судді має бути викладено чітко, зрозуміло, грамотно, літературною мовою. Ухвала не повинна містити зайвої деталізації, яка не має правового значення для питання, що розглядається слідчим суддею місцевого загального суду в конкретному випадку. Текст ухвали не повинен містити незрозумілих словосполучень, занадто довгих речень, через які зміст тексту важко сприймається. Загальною вимогою є також дотримання правил орфографії та пунктуації. Проте, якщо такі загальні вимоги не викликають питань для дослідження, то звернення слідчих суддів до норм європейського та міжнародного права, а також посилання на європейську судову практику є предметом повсякчасної критики.

Зокрема, в Аналітичному звіті за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини у 2018 році окремий розділ присвячено змістовним недолікам і помилкам застосування ЄКПЛ і практики ЄСПЛ у судових рішеннях, які диференційовані за наступними критеріями: 1) вибірковість застосування практики ЄСПЛ; 2) посилання на загальні принципи та тлумачення з ігноруванням передбачених ЄСПЛ умов їх застосування; 3) плутанина та нечіткість розуміння правової позиції ЄСПЛ; проблема розрізнення *ratio decidendi* та *obiter dictum* рішення; 4) порушення юрисдикційного критерію *ratione personae*; 5) обґрунтування «надмірного формалізму» посиланням на тлумачення ЄСПЛ; 6) посилання на загальні положення та тлумачення ЄСПЛ як заміна аналізу фактичних обставин справи; 7) надмірність посилань як системна вада рішення; вихід за межі правової позиції ЄСПЛ; 8) помилкове чи не релевантне обставинам тлумачення рішення; 9) нечіткість або відсутність визначення *leading case* – первинного джерела

правової позиції ЄСПЛ; 10) абсолютизація обов'язковості правової позиції ЄСПЛ; 11) неповнота та вибірковість викладення правової позиції ЄСПЛ; 12) порушення сфери застосування окремих статей ЄКПЛ; 13) обґрунтування фіктивних преюдицій на підставі рішень ЄСПЛ: різновид «маніпулятивного» застосування; 14) посилання на практику ЄСПЛ за наявності чітких і несуперечливих положень національного закону; 15) відсутність оцінки аргументів сторони судового спору, які містять посилання на ЄКПЛ і практику ЄСПЛ; 16) підміна мотивувальної частини судового рішення цитуванням практики ЄСПЛ; 17) фрагментарність знань із міжнародного та європейського права; 18) суперечності між наведеною правовою позицією ЄСПЛ і рішенням суду [5].

На нашу думку, щоб змінити ситуацію на краще, слідчий суддя, здійснюючи функцію судового контролю у кримінальному провадженні, повинен мати достатній обсяг обізнаності щодо вимог до високих стандартів охорони прав людини, гарантованих Конвенцією, аналізуючи кожен вимогу, яку законодавець поставив стосовно вирішення питання про доцільність обмеження того чи іншого права людини, виключно у їх системному взаємозв'язку з правовими позиціями, що містяться у відповідних рішеннях ЄСПЛ, зможе правильно й ефективно вирішити конкретне клопотання, заяву чи скаргу.

Проведене в попередніх підрозділах роботи дослідження дозволяє говорити про те, що застосування практики ЄСПЛ у конкретних справах є інструментом для слідчого судді, що може бути використаний для заповнення прогалини національного кримінального процесуального законодавства способом тлумачення принципу права або певного положення КПК України або може бути наведено як додатковий аргумент з метою забезпечення прав людини, що гарантовані ЄКПЛ.

Отже, після встановлення фактичних обставин, викладених у зверненні учасників кримінального провадження до слідчого судді, та норми ЄКПЛ, яка гарантує права та свободи людей, що

були порушені під час здійснення кримінального провадження або планується обмежити в результаті ухвалення відповідного рішення, слідчий суддя повинен здійснити відбір і аналіз практики ЄСПЛ, що включає в себе дії по відшукуванню конкретних рішень ЄСПЛ, які відповідають обставинам, встановленим у кримінальному провадженні, з урахуванням правил і методики застосування практики ЄСПЛ.

Перед тим як застосувати правову позицію ЄСПЛ, слідчі судді повинні встановити обставини й умови, за яких звернення до практики ЄСПЛ стає можливим і виправданим. Визначення критеріїв для цього включає в себе: 1) аналіз предмета судового розгляду з точки зору визначення можливості та необхідності застосування ЄСПЛ; 2) визначення релевантної (з розумінням критеріїв такої релевантності) практики ЄСПЛ; 3) порівняння практики ЄСПЛ з українським законодавством і встановлення найбільш доцільного місця цієї практики ЄСПЛ у мотивуванні й обґрунтуванні власного рішення (або для висновку про недоцільність включення відповідних положень до тексту рішення); 4) правильного оформлення посилань на ЄСПЛ і практику ЄСПЛ та їх цитування [5].

Зіставлення цих правил з правозастосовчою практикою слідчих суддів місцевого загального суду дозволило зробити висновок, що дотримання слідчими суддями місцевого загального суду під час здійснення своїх повноважень правил застосування практики ЄСПЛ дозволить усунути існуючу системну проблему нерелевантності, недоречності та кратності посилань на практику ЄСПЛ без звернення до конкретного рішення ЄСПЛ, що значно сприятиме підвищенню ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю.

Ми також погоджуємося з науковою думкою О.В. Сердюк про те, що практика потребує вироблення таких шаблонів аргументації на основі рішень ЄСПЛ для певних стандартних ситуацій, щодо яких національне законодавство може виявитись або недостатнім або

«недостатньо конкретним» [280, с. 18-25]. З цією метою нами запропонована систематизація рішень ЄСПЛ, які можуть бути використані слідчими суддями місцевого загального суду в їх роботі під час написання рішень [Додаток В].

Зіставляючи виявлену проблематику з міжнародними стандартами, вважаємо за необхідне навести також п. 31 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень, у якому зазначено: «щоб стати якісним, судові рішення повинне сприйматися сторонами та суспільством у цілому як таке, що стало результатом конкретного застосування юридичних правил, справедливого процесу та правильної оцінки фактів, а також як таке, що може бути ефективно реалізованим. Лише у такому випадку сторони будуть переконані, що їхню справу було розглянуто й вирішено справедливо, а суспільство сприйматиме ухвалені рішення як фактор відновлення суспільної гармонії» [284].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень та ухвал слідчих суддів місцевого загального суду у ЄДРСР [42] дозволяє зробити висновок про те що і на сьогодні існує непоодинокі практика, коли окремі слідчі судді під час ухвалення своїх рішень дотримуються вищезазначених норм міжнародного та національного законодавства.

Так, наприклад, в ухвалі слідчого судді Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 16 травня 2017 року (справа № 185/3799/17, провадження № 1-кс/185/810/17) слідчий суддя проаналізував обставини, встановлені при розгляді клопотання, з огляду на наявність обґрунтованої підозри скоєння підозрюваним тяжкого кримінального правопорушення, враховуючи особу підозрюваного та зважаючи на суспільний інтерес, який з урахуванням презумпції невинуватості виправдовує відступ від принципу поваги до особистої свободи, визначеного Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, що відповідає

правовим позиціям, викладеним у п. 35 рішення ЄСПЛ «Летельє проти Франції» (Letellier v. France), враховуючи наявний ризик щодо ухилення від слідства, приходиться до висновку, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, з урахуванням обставин кримінального правопорушення й особи підозрюваного, не зможе запобігти вищевказаним ризикам, не забезпечить виконання підозрюваним процесуальних обов'язків і не попередить спроби вчинити вищевказані дії. Задовольняючи клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слідчий суддя відповідно до ч. 3 ст. 369-2 КПК України вважав за необхідне визначити підозрюваному розмір застави [298].

Вдалим прикладом також є ухвала слідчого судді Київського районного суду м. Одеси від 28.12.2018 року, в якій слідчий суддя при розгляді клопотання про встановлення розумного строку для проведення процесуальних дій, необхідних і достатніх для закінчення досудового розслідування кримінального провадження, лаконічно та водночас обґрунтовано виклав позиції учасників розгляду, вдало навів рішення ЄСПЛ (справи «Вемхов проти ФРН» від 25.06.1968 р., «Ноймайстер проти Австрії» від 27.06.1968 р., «Рингейзен проти Австрії» від 16.07.1971 р. та ін.) і зробив висновок, який відповідає положенням ст. 6 ЄКПЛ щодо необхідності забезпечення справедливого судового розгляду [299].

У резолютивній частині ухвали слідчого судді зазначаються: формулювання рішення, яке приймає слідчий суддя, що має ґрунтуватися на положеннях мотивувальної частини ухвали та бути логічним підсумком результату розгляду. Резолютивна частина ухвали повинна бути викладена чітко та ясно, містити порядок виконання; строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Ухвала слідчого судді також має бути визначеною, безумовною та повною. Визначеність ухвали слідчого судді полягає у категоричності та чіткості відповіді слідчого судді на питання (проблему),

що викладене у клопотанні, заяві або скарзі. Визначеність ухвали є невід'ємною умовою її подальшого виконання.

Не можемо не звернути увагу на один із основоположних аспектів верховенства права – принцип юридичної визначеності, який, *inter alia*, вимагає, щоб, коли суди остаточно вирішили питання, їхнє рішення не ставилось під сумнів [300]. Цей принцип передбачає повагу до остаточності судових рішень і наполягає на тому, щоб жодна сторона не могла вимагати перегляду остаточного й обов'язкового судового рішення суто задля нового розгляду та постановлення нового рішення у справі. Відступи від цього принципу є виправданими лише тоді, коли вони обумовлюються обставинами суттєвого та неспростовного характеру [301].

Викладене підтверджує тезу про безумовність ухвали слідчого судді, яка полягає у чіткому та вичерпному викладенні порядку її виконання без будь-яких умов, від настання яких залежало б її виконання, а у передбачених законом випадках – і оскарження.

Системний аналіз норм міжнародного та національного законодавства, практики ЄСПЛ, вивчення наукових праць, власний практичний досвід, а також аналіз результатів опитування та вивчення матеріалів кримінального провадження дозволили нам зробити висновок про те, що *ефективність застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини при ухваленні судових рішень за результатами здійснення судового контролю залежить від наступних умов*: структурні елементи рішення слідчого судді дотримані та наявні відповідно до вимог КПК України; змістовне наповнення ухвали відповідає вимогам, встановленим у ст. 6 ЄКПЛ; імперативність рішення слідчого судді беззаперечно сприймається стороннім спостерігачем.

Ми вважаємо, що рішення слідчого судді має відповідати установленій прецедентній практиці ЄСПЛ не тільки за своїм змістовним наповненням і кратністю посилань на рішення ЄСПЛ, але й за своєю формою та всіма структурними елементами. У зв'язку з цим

вважаємо за доцільне внести зміни до КПК України, де визначити зміст і вимоги до структурних частин ухвали слідчого судді: «Стаття 372-1. Зміст ухвали слідчого судді: «Ухвала слідчого судді, що викладається окремим документом, складається із: 1) вступної частини із зазначенням: дати та місця постановлення ухвали; прізвища, ініціалів, посади слідчого судді, секретаря судового засідання, який здійснює технічне фіксування цього розгляду; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я та по батькові особи, за ініціативи якої розглядається клопотання, заява або скарга, а у разі розгляду питання про обрання, зміну чи скасування запобіжного заходу – прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, року, місяця та дня його народження, місця народження та місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа; інших учасників цього розгляду (слідчий, прокурор, захисник тощо); питання, що винесено на розгляд слідчому судді; 2) мотивувальної частини із зазначенням: суті питання, що вирішується ухвалою, і за чиєю ініціативою воно розглядається; встановлених слідчим суддею місцевого загального суду обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів; мотивів, з яких слідчий суддя виходив при постановленні ухвали, та положення закону, яким він керувався; 3) резолютивної частини із зазначенням: висновків слідчого судді; чіткого та вичерпного викладення порядку виконання ухвали слідчого судді; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження; порядку отримання копії ухвали та інших відомостей». З такою пропозицією погодились 84,6 % опитаних респондентів [Додаток Б].

Системний аналіз норм міжнародного та національного законодавства, практики ЄСПЛ, вивчення наукових праць, власний практичний досвід, а також аналіз результатів опитування та вивчення матеріалів кримінального провадження дозволили нам уніфікувати шляхи підвищення ефективності ухвал слідчого судді,

а саме: 1) необхідність законодавчого закріплення в КПК України вимог до форми та змісту ухвали слідчого судді як окремого виду судового рішення в кримінальному провадженні; 2) дотримання під час написання ухвали слідчим суддею місцевого загального суду встановлених законом наявних вимог до його форми та змісту; 3) дотримання законодавства про мову судочинства; 4) зрозумілість та імперативність рішення для усіх осіб, навіть тих, які не були учасниками розгляду.

3.2. Напрями підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю

Щоб визначити напрями підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю в кримінальному провадженні, доцільно проаналізувати напрями (шляхи) підвищення ефективності правозастосування, які в науковій літературі неодноразово ставали предметом дослідження вчених у різних галузях права. Такі напрями науковці у своїх працях класифікували на певні групи: 1) загальні (економічне, політичне становище суспільства, також його культуру) та спеціальні (соціальне значення, обґрунтованість і досконалість правових норм, досконалість процесуальних норм здійснення правозастосовної діяльності, встановлення законодавцем самої необхідності та меж правозастосування, законність, врахування організації правозастосовних органів, їх забезпеченість матеріально-технічними засобами) [302]; 2) юридичні (представлені засобами нормування, гарантування, техніко-

юридичними прийомами, методами і правилами) та неюридичні (організаційні) (спрямовані на створення і вдосконалення формальних структур та інститутів, що виступають організаційною основою застосування права, а також на забезпечення належного ступеня узгодженості таких структур та інститутів) [303]; 3) нормативно-правові (усунення прогалин у праві та юридичних колізій, систематизація нормативно-правових актів, загальне офіційне тлумачення норм права, нормативне закріплення ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності правозастосування, тощо), організаційні (пов'язані з продуктивними змінами в організації роботи правозастосовника, зокрема проведення реформ, поліпшення взаємодії відповідних державних органів, служб, посадових осіб, ефективний контроль за їх діяльністю, підготовка рекомендацій для ефективної організації праці, використання нових наукових досягнень, вдосконалення діловодства, юридичної техніки тощо), матеріально-технічні (поліпшення фінансування, технічного оснащення правозастосовної діяльності, забезпечення високого рівня оплати праці та соціального захисту правозастосовників тощо); просвітницькі (неофіційне тлумачення норм права, підвищення рівня закладів освіти. Стимулювання розвитку загальної ерудиції, спеціальних знань, умінь, навичок правозастосовника тощо) [304].

Найбільш вдалим поділом, на нашу думку, є поділ на нормативно-правові (юридичні) й організаційні (не юридичні) групи, оскільки остання група напрямів поглинає усі інші (просвітницькі, матеріально-технічні та ін.). Саме тому і напрями підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю в кримінальному провадженні пропонуємо ділити так само.

Нормативно-правові (юридичні) напрями підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю в кримінальному провадженні полягають насамперед в удосконаленні законодав-

ства, яке регламентує діяльність слідчого судді щодо захисту прав, свобод та інтересів осіб у межах здійснення судового контролю.

Результати опитування слідчих суддів місцевого загального суду у межах нашого дослідження дозволили зробити висновок, що на зниження ефективності здійснення судового контролю найбільше впливають наступні прогалини в кримінальному процесуальному законодавстві: 1) невизначеність процесуального статусу слідчого судді; 2) законодавчо не врегульований перелік повноважень слідчого судді; 3) відсутність у КПК України регламентації єдиного процесуального порядку розгляду слідчим суддею заяв, клопотань і скарг при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні; 4) відсутність реальної можливості слідчому судді реагувати на порушення прав людини [Додаток Б].

На підставі вищезазначених результатів опитування слідчих суддів місцевого загального суду, наукових позицій вчених і системного аналізу кримінального процесуального законодавства нами з метою підвищення ефективності застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні було запропоновано внесення певних змін до КПК України, які у свою чергу можна поділити на: 1) зміни, що пов'язані з обранням і визначенням слідчого судді для здійснення ним своїх повноважень; 2) зміни, що зумовлені необхідністю застосування єдиного процесуального порядку розгляду слідчим суддею місцевого загального суду заяв, клопотань і скарг при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні; 3) зміни, що направлені на оптимізацію повноважень, які виконуються слідчим суддею. Розглянемо їх більш детально.

Зміни, що пов'язані з обранням і визначенням слідчого судді для здійснення ним своїх повноважень.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [2].

Окрім того, вимога законності суду (суд, створений на підставі закону) поширюється не тільки на правову основу існування самого суду, а також і на склад суду у кожній справі [10].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» (Sokurenko and Strugun v. Ukraine), заяви № 29458/04 та № 29465/04 від 20 липня 2006 року, було звернено увагу на те, що визначення «встановлений законом» стосується не лише правової основи самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність [305].

У наведеному рішенні ЄСПЛ на увагу заслуговує окрема думка суддів П. Лорєнца та Р. Маруста про те, що формулювання «встановлений законом» прямо вказує, що межі цієї вимоги є більш обмеженими, ніж вимога стосовно того, що суд має діяти відповідно до закону або шляхом, «передбаченим законом». Буквальне тлумачення цього вислову приводить до думки, що вимагається правова підстава для існування й організації суду, включно із визначенням питань, які підпадають під юрисдикцію суду [305].

Імплементацию в національне законодавство вимоги про «суд, встановлений законом» як структурного елемента права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції щодо відповідності слідчого судді «суду, встановленому законом», слід розглядати в організаційному аспекті (організація судової системи повинна регулюватися законами у їх буквальному значенні) та юрисдикційному аспекті (суд повинен діяти у спосіб і відповідно до повноважень, передбачених законом, у межах своєї компетенції) [10, с. 49-51].

І якщо другий аспект щодо способу дії та повноважень слідчого судді можна вважати належним чином регламентованим у КПК України, то питання процедури обрання та визначення слідчого судді для здійснення ним своїх повноважень у КПК України не є врегульованим, що, на нашу думку, нівелює можливість здійснення слідчим суддею місцевого загального суду ефективної діяльності в цілому та щодо застосування практики ЄСПЛ зокрема.

Проводячи в нашому дослідженні аналіз функції судового контролю, властивої виключно слідчому судді, не можна не звернути увагу на те, що в ч. 5 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що з числа суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом [177].

Проте законодавець, виокремлюючи статус і повноваження учасників кримінального провадження (слідчий, прокурор, захисник, потерпілий, експерт та інші), не регламентував у КПК України процесуальний статус слідчого судді. На сьогоднішній день у КПК України є лише визначення терміна «слідчий суддя» – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України) [4].

Розвиваючи наукову думку про існування наукової проблеми, зміст якої полягає у недостатній розробленості у теорії кримінального процесу питань щодо збалансування процесуальною формою кримінального судочинства засобів забезпечення встановлення істини та гарантій захисту прав і свобод людини [306, с. 366-403], слід зауважити, що відсутність чіткої процесуальної регламентації застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ і звернення до норм Конвенції під час виконання ним своїх повноважень, а також відсутність конкретної процесуальної процедури, яка б віднайшла своє закріплення в КПК України, розрізненість статей КПК України, якими врегульовано порядок розгляду

слідчим суддею місцевого загального суду питань, віднесених до його компетенції, нівелює важливість завдань, які були поставлені перед суддями із введенням у КПК України окремої процесуальної фігури – слідчого судді.

Ряд науковців (В.В. Косов [307], Х.Р. Тайлієва [308], М.А. Макаров [60], А.Ф. Бондюк [58], В.Г. Дрозд [257]) у своїх працях також звертали увагу на необхідність закріплення на законодавчому рівні процесуального статусу слідчого судді шляхом запровадження в КПК України окремої норми щодо регламентації його статусу та повноважень.

Продовжуючи розвиток наукової думки про необхідність закріплення в КПК України норми, яка б передбачала процедуру обрання та визначення слідчого судді для здійснення ними своїх повноважень, вважаємо за можливе врегулювати цю законодавчу прогалину шляхом внесення змін до ст. 31 КПК України, а саме доповнити її окремою частиною, яка б передбачала, що судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється слідчим суддею, який обирається з числа суддів відповідного суду. Тим самим у КПК України буде законодавчо врегульована процедура обрання та визначення слідчих суддів для здійснення ними своїх повноважень, що відповідає вимогам ст. 6 ЄКПЛ [2]. З цієї пропозицією погодилося 62,5 % респондентів [Додаток Б].

Зміни, що зумовлені необхідністю застосування єдиного процесуального порядку розгляду слідчим суддею місцевого загального суду заяв, клопотань і скарг при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні.

Задля підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні ми вважаємо за доцільне доповнити КПК України розділом щодо процесуального порядку розгляду клопотань, заяв, скарг, які віднесені до компетенції розгляду слідчим суддею.

У своїх працях ряд науковців, зокрема С.О. Пшенічко [309], М.А. Макаров [60], А.Ф. Бондюк [58], вже звертали увагу на те, що відсутність процесуальної регламентації здійснення слідчим суддею місцевого загального суду судового контролю спричиняє складнощі у тому числі в реалізації прав учасників кримінального провадження, та вказували на необхідність впровадження нормативно-правових змін в існуючі процедури розгляду слідчим суддею місцевого загального суду питань, що віднесені до його компетенції.

Існуюча на сьогодні в КПК України розпорошеність норм, що регламентують процедуру здійснення судового контролю слідчим суддею місцевого загального суду є порушенням принципу правової визначеності, на необхідність дотримання якого неодноразово звертав увагу ЄСПЛ у своїх рішеннях.

Так, у рішенні у справі «Соєте і інші проти Бельгії» (Соєте and others v& Belgium) від 22 червня 2000 року № 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96, 33210/96 ЄСПЛ відмічає, що відсутність у законодавстві певних кримінальних процесуальних правил може призвести до порушення права сторони, зокрема особи, яка піддана кримінальному переслідуванню [116, с.208].

Схожа позиція висвітлена і в п. 30 рішення «Веренцов проти України» (Vyarentsov v. Ukraine) № 20372/11 від 11 квітня 2013 року, у якому Суд дійшов до висновку, що «законодавство має бути сформульованим з достатньою чіткістю, щоб надати особі можливість визначити, чи буде її поведінка суперечити закону, та якими можуть бути вірогідні наслідки порушень. Передбачення у національному законодавстві чітких визначень є істотною умовою для того, щоб закон залишався нескладним для розуміння та застосування, а також для запобігання спробам регулювати діяльність, яка не підлягає регулюванню. Отже, визначення мають бути не надто деталізованими і не надто широким» [130, с. 13].

Принцип правової визначеності констатують у разі наявності наступних складових: а) чіткість визначення правових норм;

б) чіткість у підпорядкуванні праву; в) стабільність правових норм; г) чітка інституційна відповідальність органів влади [310, с. 322-323].

Про необхідність визначення в національному законодавстві меж і способу здійснення відповідного дискреційного права, наданого органам влади, щоб забезпечувати громадянам той мінімальний рівень захисту, на який вони мають право згідно з принципом верховенства права в демократичному суспільстві, йдеться і в рішенні ЄСПЛ у справі «Доменічіні проти Італії» (Domenichini v. Italy), Reports 1996-V [131, с. 163].

На національному рівні принцип правової визначеності передбачає, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями [311].

І.В. Гловюк також у своїх працях зазначає про залежність ефективності кримінально-процесуального правозастосування від якості кримінального процесуального законодавства, яке повинне бути максимально чітким і несуперечливим для того, щоб обмеження прав людини у кримінальному провадженні здійснювалося із дотриманням принципу правової визначеності [86].

Отже, з метою посилення судового контролю за додержанням прав і свобод осіб під час кримінального провадження й ефективної імплементації вимог ЄКПЛ, правильного застосування всіма суб'єктами кримінального судочинства практики ЄСПЛ, а також подолання існуючих законодавчих колізій нами запропоновано внести зміни до чинного КПК України та доповнити його окремою *Главою 26-1 «Розгляд слідчим суддею місцевого загального суду клопотань, заяв і скарг при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні»*, де регламентувати процесуальний порядок і повноваження слідчих суддів місцевого загального суду під час розгляду клопотань, заяв і скарг під час здійснення судового контролю. Таку пропозицію підтримало 74,6 % опитаних [Додаток Б].

За результатами вивчення матеріалів клопотань, заяв і скарг, що розглядаються слідчими суддями місцевого загального суду, аналізу ухвал слідчих суддів, розміщених у ЄДРСР [42], встановлено, що діяльність слідчого судді щодо розгляду тих питань, які віднесено до його компетенції, можна поділити на декілька етапів: 1) відкриття провадження; 2) судовий розгляд; 3) прийняття рішення за результатом розгляду. Розглянемо їх більш детально.

Першим етапом є відкриття провадження, який включає в себе призначення дати та часу судового розгляду, вжиття заходів щодо виклику осіб, участь яких є обов'язковою, надання доручення про представлення сторонами матеріалів, необхідних для розгляду поданого клопотання, заяви чи скарги по суті.

Другим етапом є безпосередньо судовий розгляд клопотання, заяви чи скарги, віднесеної до компетенції слідчого судді, який можна поділити на наступні складові: 1) відкриття судового розгляду, 2) початок судового розгляду, 3) закінчення з'ясування обставин, перевірка їх доказами; 4) прийняття рішення. На етапі відкриття судового засідання з розгляду скарги слідчий суддя у призначений для судового розгляду час відкриває судові засідання й оголошує про розгляд відповідного клопотання або скарги чи заяви, оголошує, хто з учасників провадження, викликаних і повідомлених осіб прибув у судові засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи були вручені судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі, повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання. Після цього слідчий суддя оголошує прізвище, ім'я та по батькові слідчого судді, який здійснює розгляд, прізвища учасників, які присутні під час судового розгляду, роз'яснює учасникам судового провадження право відводу та з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід, вирішує питання про відвід згідно зі статтями 75-81

КПК України [4]. Також перед початком розгляду, слідчий суддя заслушує та вирішує клопотання учасників розгляду, які пов'язані з організацією такого розгляду, а також вчиняє у разі необхідності дії, передбачені ст. 206 КПК України. Наступною складовою цього етапу є оголошення слідчим суддею місцевого загального суду про початок розгляду.

Розгляд клопотання, заяви чи скарги, віднесеної до компетенції слідчого судді, починається з оголошення короткого викладу змісту, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення клопотання, заяви чи скарги, віднесеної до компетенції слідчого судді в повному обсязі. Клопотання про застосування запобіжного заходу розглядається з дотриманням вимог, передбачених ст. 193 КПК України.

Під час розгляду клопотання, заяви чи скарги, віднесеної до компетенції слідчого судді, слідчий суддя пропонує учасникам висловити свою думку щодо питання, що розглядається, та з'ясує інші обставини, які мають значення при вирішенні питань цього розгляду. Наприклад, час фактичного затримання особи; позицію підозрюваного щодо формулювання підозри у вчиненні кримінального правопорушення, що йому інкримінується; час вручення клопотання та порядок вручення клопотання, забезпечення права на захист, права на переклад тощо.

У разі необхідності допиту свідків (ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 172, п. 7 ч. 2 ст. 193 КПК України) такий допит проводиться за правилами ст.ст. 352, 354 цього Кодексу [4].

Також на цьому етапі можливе проведення слідчим суддею місцевого загального суду дослідження письмових матеріалів, наданих на підтвердження доводів клопотання, заяви або скарги та на спростування таких доводів.

Фактично, на цьому етапі здійснюється доказування й оцінка доказів слідчим суддею, яка відбувається з урахуванням правил, встановлених ст. 91-94 КПК України [4].

Не заперечуючи необхідність розширення меж дії змагальності на досудове провадження [165, с. 129-133], вважаємо за необхідне відзначити, що на сьогодні слідчий суддя обмежений доводами, які наведені учасниками судового розгляду. На думку окремих науковців, обмеження пізнавальної діяльності є тим шляхом, який веде до формального судового контролю, що взагалі не здатний виконати своє соціальне призначення [312, с. 207-209]. Схожу позицію висловлював і С.О. Пшенічко, який зазначав, що слідчий суддя не має обмежуватись дослідженням лише поданих сторонами матеріалів, які обґрунтовують скаргу або заперечення проти неї [313].

Не буде інноваційним твердження про те, що ефективність судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні можлива лише за умови активної ініціативної поведінки слідчого судді. Цей висновок підтвердив і ЄСПЛ у справі «Шчокін проти України» (*Shchokin v. Ukraine*), заяви № 23759/03 та 37943/06 від 14.10.2010 року [10, с. 125].

З огляду на значимість права, гарантованого ст. 6 ЄКПЛ щодо справедливого судового розгляду, і загальне конституційне положення про те, що права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, не можна заперечувати проти надання слідчому судді реальної та дієвої можливості реагувати на виявлені під час здійснення своїх повноважень порушень прав особи та загальних гарантій прав людини, закріплених у ЄКПЛ. Саме тому необхідність доповнення КПК України нормою, яка б передбачала механізм своєчасного реагування на виявлені слідчим суддею місцевого загального суду порушення прав особи шляхом постановлення окремої ухвали в межах здійснення судового контролю є необхідним нормативно-правовим напрямом підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим необхідно, щоб

слідчий суддя міг мати не тільки процесуальну можливість постановити окрему ухвалу у випадку виявлення порушень права особи в межах процесуальних заходів, які здійснюються у кримінальному провадженні, але й контролювати реальне виконання такої ухвали, яке, безумовно, не може мати суто формальний характер.

Наступним етапом є прийняття рішення слідчим суддею. Констатуючи в нашій роботі, що ефективність застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ – це показник діяльності слідчих суддів щодо здатності забезпечити захист прав, свобод і інтересів осіб під час звернення до практики ЄСПЛ при реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, який забезпечується у тому числі й ефективністю ухвал слідчих суддів місцевого загального суду за результатами застосування практики ЄСПЛ, пропонуємо доповнити КПК України нормою, в якій необхідно законодавчо закріпити основні вимоги до змісту та структурних елементів рішення слідчого судді, а також диференціювати ухвалу слідчого судді від інших ухвал суду, оскільки процесуальне рішення слідчого судді є окремим видом судового рішення.

Зміни, що направлені на оптимізацію повноважень, які виконуються слідчим суддею.

Якщо звернутись до історії запровадження чинного КПК України, варто зазначити, що неналежний судовий контроль щодо застосування у процесі досудового розслідування заходів, які обмежують права людини, та розширення судового контролю на стадії досудового розслідування був початковою ідеєю законодавця для прийняття цього законодавчого акта [314, с. 284], проте наразі до повноважень слідчого судді віднесено і повноваження, які виходять за межі судового контролю.

Так, відповідно до положень ч. 7 ст. 102 КВК України слідчий суддя уповноважений на розгляд клопотання установи виконання покарання про конфіскацію зберігання засудженими при собі

речей, а також предметів, які заборонено використовувати в колоніях. За клопотанням установи виконання покарання слідчий суддя розглядає питання про конфіскацію таких речей і предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого відповідно до положень розділу VIII КПК України [77].

Ст. 537 КПК України міститься в розділі VIII КПК України та передбачає перелік питань, які вирішуються судом під час виконання вироків [4], тому розгляд клопотання про конфіскацію речей і предметів, які заборонені до використання в колонії (установі виконання покарання), або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого можна вважати, що врегульований зазначеною статтею.

Системний аналіз норм Конституції України, які регламентують обмеження права особи на володіння майном, дає підстави стверджувати, що до повноважень слідчого судді не можуть бути віднесені питання визнання права власності, позбавлення осіб права власності, та конфіскації майна, яка є одним з різновидів позбавлення права власності, оскільки це є виключною прерогативою суду, що прямо закріплено у ст. 41 Конституції України [1].

Клопотання щодо конфіскації майна засуджених мають розглядатися виключно судом в порядку п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК України. Питання щодо передачі на зберігання або конфіскації майна осіб, що не є ще засудженими, мають вирішуватися судом, у провадженні якого перебуває кримінальне провадження щодо ув'язненої особи. Питання вирішення долі майна, власник або володілець якого не може бути встановлений, повинні вирішуватися в цивільному порядку, в порядку законодавства, що регламентує питання щодо безхазяйного майна [4].

Питання, які на стадії досудового розслідування належать до компетенції слідчого судді, в судових стадіях відносяться до компетенції суду. Наділення слідчого судді можливістю прийняття рішень у межах здійснення судового контролю на стадії виконання вироку

призводить до стирання меж між компетенцією двох принципово різних процесуальних суб'єктів кримінального провадження – слідчого судді та суду. Таким чином, доцільним є виключення з кола повноважень слідчого судді тих, які виходять за межі судового контролю і є прерогативою суду.

Таку позицію також підтримали 67,8 % опитаних [Додаток Б].

З метою недопущення безпідставного втручання у сферу приватного життя особи (ст. 8 ЄКПЛ) нами запропоновано оптимізувати повноваження слідчого судді шляхом передання від сторони обвинувачення до слідчого судді повноважень щодо прийняття рішення про проведення примусового освідування особи.

У чинному КПК України порядок та умови проведення освідування визначаються ст. 241 [4]. Аналізуючи дану норму, можна прийти до висновку про те, що в кримінальному процесі існує ряд гарантій прав особи, щодо якої здійснюється освідування, що спрямовані на забезпечення реалізації права освідуваних осіб на повагу до їх честі та гідності, права тілесної недоторканності, а також запобігання вчиненню дій, які можуть зашкодити їх життю та здоров'ю. Однак рішення про проведення примусового освідування особи на сьогодні приймається прокурором, а не слідчим суддею, навіть попри те, що під час його проведення відбувається істотне обмеження права на повагу до приватного життя.

Примусове освідування особи є однією з найбільш дискусійних та обговорюваних в юридичній науці слідчих (розшукових) дій.

М.А. Макаров, досліджуючи питання доцільності віднесення примусового освідування до повноважень слідчого судді, звертав увагу на досвід регламентації законодавцем окремих держав питання про проведення примусового освідування за судовим рішенням, наводячи як приклад ч. 3 ст. 177 КПК Азербайджанської Республіки, якою встановлено, що отримання постанови суду вимагається для проведення освідування особи всупереч її волі, крім освідування затриманого або заарештованого, а також ст. 119

КПК Молдови, в якій зазначено, що освідування підозрюваного, обвинуваченого, свідка чи потерпілого проводиться за його згодою або з санкції судді з кримінального переслідування на підставі мотивованої постанови органу кримінального переслідування [60].

Ряд науковців (Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва) вважають, що слідчий суддя має здійснювати контроль за проведенням освідування у інший спосіб. Йдеться про подальший судовий контроль і пропонується особі, яка примусово була піддана освідуванню, надати право оскаржувати слідчому судді рішення прокурора про проведення цієї слідчої (розшукової) дії. У такому разі мета судової перевірки, на думку вчених, буде полягати у перевірці законності прийняття цього рішення. Якщо слідчий суддя встановить, що при проведенні примусового освідування допущені порушення закону, він має визнати зібрані докази недопустимими [315, с. 109-115].

У своїх працях С. Лисаченко дотримується взагалі протилежної позиції та відмічає, що свобода від самовикриття, право на мовчання, право не свідчити проти себе та своїх рідних може в усіх випадках переважити публічні інтереси органів розслідування щодо проведення примусового освідування та примусового відібрання біологічних зразків [316, с. 320-321].

Водночас у КПК України на сьогоднішній день під час проведення примусового освідування взагалі не застосовується судовий контроль, який здійснюється слідчим суддею, що на правозастосовчому рівні є проблемою відповідності національної кримінальної процесуальної практики правовим позиціям ЄСПЛ, не враховує гарантії права особи на повагу до приватного життя, закріпленого у ст. 8 ЄКПЛ [317, с. 137-140].

Зазначене обумовлює необхідність вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині впровадження гарантій прав особи при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії, у зв'язку з чим ми пропонуємо доповнити ст. 241 чинного

КПК України та запровадити проведення примусового освідування особи лише за ухвалою слідчого судді.

Розвиваючи науково сформульовані позиції І. Пирога, В. Федченко [318; 319], нами запропоновано з метою уникнення дублювання повноважень слідчого судді, що передбачені в п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України, конкретизувати ч. 1 ст. 244 КПК України щодо умови звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи лише у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні відповідного клопотання сторони захисту, а в компетенції слідчого судді залишити виключно повноваження щодо надання дозволу для проведення експертизи, яка передбачає втручання в права особи, гарантовані ЄКПЛ.

У чинній редакції ч. 1 ст. 244 КПК України можливість звернення до слідчого судді з клопотанням про призначення експертизи передбачена лише для сторони захисту для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його, або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний і належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт, внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин, надасть або надав неповний чи неправильний висновок (п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК України), або сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин (п. 2 ч. 2 ст. 244 КПК України) [4].

Однак наведене законодавче врегулювання видається нам таким, що не відповідає в повній мірі функціональному призначенню здійснення судового контролю. До того ж закріплене в ст. 303 КПК України право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування дозволяє особі звертатися зі скаргою

до слідчого судді у разі, якщо сторона обвинувачення не призначає проведення експертизи (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України) [4].

У результаті дослідження питання ефективності судового контролю, який здійснюється слідчим суддею місцевого загального суду під час досудового розслідування при призначення експертизи, пропонуємо в компетенції слідчого судді залишити виключно повноваження щодо надання дозволу для проведення експертизи, яка відповідає завданням конкретного кримінального провадження, та проведення якої передбачає втручання в права особи, гарантовані ЄКПЛ, а також у разі, коли сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин після відмови в такому залученні сторони обвинувачення. А в п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України передбачити можливість оскаржувати не лише постанову слідчого та прокурора про відмову у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, а і постанову про часткову відмову у задоволенні такого клопотання. Вищезазначені пропозиції підтримало 67,7 % респондентів [Додаток Б].

Окрім цього, з метою підвищення ефективності застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями місцевого загального суду слід максимально імплементувати норми ЄКПЛ і правові позиції ЄСПЛ у КПК України, особливо з тих питань, які найбільш не врегульовані в кримінальному процесуальному законодавстві України та є постійним предметом розгляду заяв у ЄСПЛ проти України, зокрема щодо: оцінки виду, тривалості, наслідків та умов застосування запобіжного заходу та вирішення питання про його продовження зміну або скасування; оцінки даних про особу, щодо якої розглядається клопотання про застосування запобіжного заходу; визначення поняття «обґрунтована підозра»; конкретизації поняття «житло»; оцінки обґрунтованості та доведеності доводів клопотання, за наслідками розгляду якого слідчим суддею місцевого загального суду надається дозвіл на втручання в право на житло; визначення

доцільності застосування до особи примусу під час відібрання біологічних зразків; доведеності необхідності примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи; оцінки вмотивованості й обґрунтованості заяви про відвід; оцінки наявності підстав для залучення перекладача; забезпечення процесуальної рівності сторін; надання оцінки критеріїв дослідження заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення на предмет наявності об'єктивних даних, які дійсно свідчать про ознаки злочину та фактичне існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події злочину; доцільності обмеження права особи на мирне володіння майном; перевірки майна, на яке планується накласти арешт, чи перебуває воно у власності фізичної або юридичної особи з урахуванням концепції майна в розумінні ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, згідно з якою до майна відносяться не лише предмети матеріального світу, як це передбачено у ст. 98 КПК України а й інші права, інтереси та блага, відповідно до яких особа може мати певний матеріальний інтерес. Доцільність внесення відповідних змін до КПК України було підтримано 72,1 % опитаних у межах нашого дослідження респондентів [Додаток Б].

До нормативно-правових напрямів підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю в кримінальному провадженні слід також віднести необхідність внесення змін до КПК України щодо введення в дію механізму звернення ВС за консультаційним висновком до ЄСПЛ. Через те, що в КПК України досі не регламентовано процесуальний порядок такого звернення до ЄСПЛ, Україною на сьогодні не було жодного разу реалізовано надане їй право. Пропонується визначити порядок і право сторони (учасника) процесу звертатися до Верховного суду з клопотанням про звернення за консультаційним висновком до ЄСПЛ, а також необхідність врахування консультативних висновків ЄСПЛ у процесі вирішення конкретної справи. Внесення відповідних змін

до КПК України є вкрай необхідним задля надання реальної можливості отримувати ВС консультативні висновки від ЄСПЛ і забезпечити приведення національної судової практики у відповідність до стандартів ЄКПЛ.

Щодо доцільності внесення зазначених змін до КПК України як одного із чинників, що позитивно вплине на підвищення ефективності застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ зазначили і 77,1 % опитаних респондентів [Додаток Б].

Підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю в кримінальному провадженні можливе не лише через удосконалення нормативно-правової бази, а й через відповідні зміни в суспільстві.

До організаційних (не юридичних) напрямів підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю в кримінальному провадженні насамперед повинні бути віднесені заходи щодо постійного підвищення рівня обізнаності суддів з практикою ЄСПЛ, оскільки чим вищим буде рівень ознайомлення слідчих суддів місцевого загального суду з нормами ЄКПЛ і практикою ЄСПЛ, тим успішніше вони будуть застосовуватися, відповідно, підвищиться їхня ефективність. Така обізнаність може відбуватися завдяки навчанню слідчих суддів місцевого загального суду у межах підвищення кваліфікації або під час проведення практично спрямованих семінарів і тренінгів, підготовки відповідних посібників та рекомендацій щодо застосування практики ЄСПЛ тощо.

Найбільш конкретні організаційні напрями підвищення ефективності застосування суддями практики ЄСПЛ були запропоновані колективом авторів Аналітичного звіту за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Серед них найбільш

заслужують на увагу наступні: 1) проведення ґрунтованого аналізу недоліків та особливостей практики національних судів, яка полягає в критичному перегляді створених судами прикладів застосування ЄКПЛ і практики ЄСПЛ; 2) вироблення національного стандарту оформлення посилання на рішення ЄСПЛ відповідно до рекомендацій ЄСПЛ і його нормативне закріплення на законодавчому рівні; 3) запровадження у ВС методологічної й організаційної підготовки до впровадження у практику нового інституту – консультативних запитів до ЄСПЛ; 4) проведення оцінки якості роботи судді, яка має передбачати окремі показники, що стосуються практики використання ЄКПЛ не за кількісними, а за якісними показниками; 5) доповнення навчальних програми/тренінгів, які проводяться в рамках підвищення кваліфікації суддів, навчанням щодо навичок реагування на застосування сторонами аргументації, що базується на ЄКПЛ і практиці ЄСПЛ; вмінні ідентифікувати потребу застосування ЄКПЛ та оцінювати доречність і обґрунтованість посилання; вмінні текстуально оформлювати оцінку таких аргументів, особливо у випадках їх неприйняття; 6) розроблення та запровадження тренінгів (навчальних занять), під час яких судді мають отримати уявлення про алгоритм застосування ЄКПЛ і практики ЄСПЛ щодо аналізу предмета судового розгляду з точки зору визначення можливості та необхідності застосування ЄКПЛ, визначення релевантної (з розумінням критеріїв такої релевантності) практики ЄСПЛ, порівняння практики ЄСПЛ з релевантним українським законодавством і встановлення найбільш доцільного місця цієї практики ЄСПЛ у мотивуванні й обґрунтуванні власного рішення (основа правової позиції, заповнення прогалини національного закону, спосіб тлумачення принципу права або певного положення національного закону, додатковий аргумент тощо) або для висновку про недоцільність включення відповідних положень до тексту рішення. При цьому такі тренінги мають обмежуватимуться однією чи кількома суміжними предметними сферами та

стосуватися найбільш масових чи найбільш складних ситуацій застосування ЄКПЛ і практики ЄСПЛ [5].

Також, на нашу думку, підвищенню ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю в кримінальному провадженні сприятиме розроблення методичних посібників, орієнтованих на окремі категорії суддів (слідчі судді суду першої інстанції, судді апеляційних судів, судді ВАС і ВС тощо), що дозволить сформувати базу правових позицій ЄСПЛ за статтею ЄКПЛ, сферою застосування національними судами, за категоріями справ, де ці позиції можуть бути релевантними, а також з прикладами їх застосуванням Верховним Судом та/або іншими судами. Необхідність підготовки такого посібника підтримало 89,9 % опитаних [Додаток Б].

Висновки до розділу 3

На підставі системного аналізу наукових праць, присвячених ефективності застосування норм права взагалі та практики ЄСПЛ зокрема, враховуючи функціональне призначення застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні, сформульовано визначення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні як показник його діяльності щодо здатності забезпечити захист прав, свобод і інтересів осіб під час звернення до практики ЄСПЛ при реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

Обґрунтовано, що про ефективність застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ можна вести мову, лише коли є ефективними усі елементи такої діяльності,

а саме: 1) є ефективною діяльність слідчого судді щодо застосування практики ЄСПЛ; 2) ефективною є процедура реалізації слідчими суддями місцевого загального суду своїх повноважень щодо захисту прав, свобод і інтересів осіб у межах здійснення судового контролю; 3) ефективними є ухвали слідчих суддів місцевого загального суду за результатами застосування практики ЄСПЛ.

Аргументовано, що ефективна діяльність слідчого судді щодо застосування практики ЄСПЛ залежить від позапроцесуальних чинників, а саме від компетентності слідчого судді та його рівня обізнаності з практикою ЄСПЛ, а також від розуміння правил і методики застосування практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні тощо.

Доведено, що ефективна процедура застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень щодо захисту прав, свобод і інтересів осіб у межах здійснення судового контролю залежить від належної регламентації кримінальних процесуальних норм, що регламентують вищезазначену діяльність, а також від існування реальних умов їх реалізації.

Визначено, що ефективність застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при ухваленні судових рішень за результатами здійснення судового контролю залежить від наступних умов: структурні елементи рішення слідчого судді дотримані та наявні відповідно до вимог КПК України; змістовне наповнення ухвали відповідає вимогам, встановленим у ст. 6 ЄКПЛ; імперативність рішення слідчого судді беззаперечно сприймається стороннім спостерігачем.

З метою підвищення ефективності ухвал слідчих суддів місцевого загального суду за результатами застосування практики ЄСПЛ доведено необхідність доповнення КПК України нормою, в якій варто визначити зміст і вимоги до структурних частин ухвали слідчого судді.

Виокремлено нормативно-правові й організаційні напрями підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, що передбачають у тому числі і необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства України, зокрема щодо: 1) процедури обрання та визначення слідчих суддів для здійснення ними своїх повноважень, шляхом внесення змін до ст. 31 КПК України; 2) законодавчого закріплення основних вимог до змісту та структурних елементів рішення слідчого судді, шляхом доповнення КПК України статтю 372-1 «Зміст ухвали слідчого судді»; 3) доцільності застосування єдиного процесуального порядку розгляду слідчим суддею місцевого загального суду заяв, клопотань і скарг при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні шляхом доповнення КПК України окремою главою; 4) конкретизації ч. 1 ст. 244 КПК України щодо умови звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи лише у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні відповідного клопотання сторони захисту; 5) розширення повноважень слідчих суддів шляхом внесення змін до ст. 241 КПК України щодо проведення примусового освідування особи лише на підставі ухвали слідчого судді; 6) виключення з повноважень слідчих суддів розгляду клопотань установи виконання покарання про конфіскацію речей і предметів, які заборонено використовувати в колоніях, або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого (ч. 7 ст. 102 КВК України); 7) введення в дію механізму звернення ВС за консультаційним висновком до ЄСПЛ.

ВИСНОВКИ

У результаті нашого дослідження розв'язана конкретна наукова задача, що має важливе значення для науки та практики кримінального процесу, вперше комплексно досліджено застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні, на підставі чого отримані нові обґрунтовані теоретичні та прикладні результати. У роботі сформульовано такі висновки, пропозиції та рекомендації:

1. За допомогою ретроспективного аналізу визначено періодизацію генези кримінального процесуального законодавства, що регламентувало повноваження слідчих суддів (або інших суб'єктів, які в різні періоди здійснювали функцію судового контролю) щодо застосування практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні, на такі часові проміжки: 1) з 17.07.1997 р. по 13.04.2012 р. (від дати ратифікації Конвенції та до прийняття чинного КПК України); 2) з 13.04.2012 р. по 05.10.2017 р. (від дати прийняття чинного КПК України до дати ратифікації протоколів № 15 та № 16 до Конвенції); 3) з 05.10.2017 р. по теперішній час (від дати ратифікації протоколів № 15, 16 до Конвенції та до теперішнього часу), а також виокремлено характерні ознаки, які притаманні кожному із вищезазначених періодів.

2. Вивчення наукових досліджень та аналіз кримінального процесуального законодавства дозволили сформулювати визначення застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у криміналь-

ному провадженні як правову форму діяльності слідчих суддів, що спрямована на забезпечення прав і свобод осіб, гарантованих ЄКПЛ, шляхом звернення до практики ЄСПЛ при ухваленні судових рішень за результатами розгляду клопотань, заяв і скарг учасників кримінального провадження.

Обґрунтовано, що предметом застосування слідчими суддями місцевого загального суду прецедентної практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні є норми ЄКПЛ і правові позиції ЄСПЛ, які застосовуються слідчими суддями місцевого загального суду під час реалізації своїх повноважень у кримінальному провадженні, а саме: під час досудового провадження; при виконанні судових рішень і в межах здійснення міжнародного співробітництва.

Доведено, що функціональним призначенням застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні є забезпечення прав і свобод людини, що гарантовані ЄКПЛ, зокрема, право на свободу й особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на ефективний засіб юридичного захисту, право на мирне володіння майном під час виконання слідчим суддею місцевого загального суду своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

3. Системний аналіз наукових праць і кримінального процесуального законодавства дозволив визначити систему суттєвих ознак діяльності слідчих суддів щодо застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, до якої пропонується віднести: 1) суб'єктами її здійснення виступають лише слідчі судді. Інші учасники не можуть бути суб'єктами застосування практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю, хоча така діяльність відбувається за їх ініціативою під час подання клопотань, скарг, заяв; 2) здійснюється під час судового контролю в межах наданих слідчому судді повноважень;

3) спрямована на забезпечення прав і свобод осіб, гарантованих ЄКПЛ; 4) здійснюється за встановленою законодавством процедурою, призначенням якої є ухвалення законних, обґрунтованих, своєчасних і справедливих рішень; 5) її результатом є ухвалення індивідуально-правових рішень, які мають конкретного адресата – учасників кримінального провадження; 6) має юридично оформлений характер – завжди завершується ухваленням рішення слідчим суддею, що є обов'язковими для виконання.

Аргументовано, що в процесі застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні існує три стадії: 1) встановлення фактичних обставин, викладених у зверненні учасників кримінального провадження до слідчого судді та норми ЄКПЛ, яка гарантує права і свободи людей, що були порушені під час здійснення кримінального провадження або планується обмежити в результаті ухвалення відповідного рішення слідчим суддею; 2) відбір і аналіз практики ЄСПЛ, що включає в себе дії по відшукуванню конкретних рішень ЄСПЛ, які відповідають обставинам, встановленим на першому етапі; 3) ухвалення слідчим суддею місцевого загального суду відповідного рішення з урахуванням практики ЄСПЛ і правил її застосування.

4. Проаналізовано повноваження слідчих суддів щодо забезпечення прав осіб, гарантованих ст.ст. 5, 6, 8, 13 ЄКПЛ, ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, і встановлено, що найбільші обмеження вищезазначених прав відбуваються під час: 1) застосування процесуальних заходів примусу, пов'язаних з ізоляцією особи (під час застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, затримання, домашнього арешту, поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, тимчасового й екстрадиційного арешту, а також під час направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи, поміщення неповнолітніх у приймаль-

ник-розподільник для дітей); 2) проведення слідчих (розшукових) дій у примусовому порядку або без добровільної згоди особи (під час проведення обшуку; огляду житла чи іншого володіння особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє; слідчого експерименту, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє; примусового відібрання біологічних зразків для експертизи; примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи); 3) розгляду скарг на бездіяльність слідчого та прокурора щодо обмеження права на доступ до суду (невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення); 4) застосування процесуальних заходів, під час яких передбачена можливість втручання в майнові права особи (застосування тимчасового доступу до речей і документів та накладення арешту на майно; знищення, передача для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника; конфіскація речей і предметів або передача їх на зберігання до звільнення засудженого, а також під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора щодо неповернення тимчасово вилученого майна); 5) забезпечення реалізації прав підозрюваного (право на захист; право на переклад; право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали) та розгляду заяв про відвід у разі виникнення сумнівів у відсутності неупередженості.

Системний аналіз кримінального процесуального законодавства, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, а також опитування практичних працівників дозволило зробити висновок, що кримінально-процесуальне законодавство України в частині регламентації повноважень слідчих суддів щодо забезпечення прав людини, гарантованих ст.ст. 5, 6, 8, 13 та ст.1 Протоколу 1 ЄКПЛ, у цілому відповідає вимогам ЄКПЛ, проте недостатньо

врегульованими залишається ряд питань, зокрема: 1) відсутність критеріїв оцінки слідчими суддями місцевого загального суду доцільності та пропорційності обмеження права на свободу й особисту недоторканність; на повагу до приватного та сімейного життя, а також на мирне володіння майном; 2) недосконалість процесуального механізму та відсутність регламентованого обов'язку слідчих суддів забезпечувати особам, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, реалізацію процесуальних гарантій, передбачених в ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ; 3) недостатність дієвих процесуальних засобів, які б надавали слідчому судді в межах здійснення судового контролю можливість реагувати на виявлені порушення прав людини. До того ж практика реалізації окремих повноважень слідчого судді не є досконалою, що в цілому не сприяє ефективному забезпеченню слідчими суддями місцевого загального суду прав осіб, гарантованих Конвенцією.

5. З метою ефективного забезпечення прав, що гарантовані ст. ст. 5, 6, 8, 13 ЄКПЛ, ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, норм ЄКПЛ і врахування правових позицій ЄСПЛ, які містяться в рішеннях ЄСПЛ, систематизовано правові позиції, що найбільш змістовно відповідають контекстному наповненню основних норм КПК України та застосовуються слідчими суддями місцевого загального суду в межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні (Додаток В).

Обґрунтовано, що слідчим суддям у межах здійснення судового контролю за дотриманням права на справедливий суд необхідно забезпечувати особам, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, процесуальні права, що гарантуються ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ, під час реалізації усіх своїх повноважень, а не лише під час розгляду клопотань про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження.

Аргументовано доцільність доповнення КПК України нормою, яка б передбачала механізм своєчасного реагування на виявлені

слідчим суддею місцевого загального суду порушення прав особи шляхом постановлення окремої ухвали під час здійснення судового контролю для надання слідчим суддям реальної можливості впливати на забезпечення прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

6. Системний аналіз наукових праць, присвячених ефективності застосування норм права взагалі та практики ЄСПЛ зокрема, дозволив сформулювати визначення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні як показник його діяльності щодо здатності забезпечити захист прав, свобод і інтересів осіб під час звернення до практики ЄСПЛ при реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

Доведено, що про ефективність застосування слідчими суддями місцевого загального суду практики ЄСПЛ можна вести мову лише коли є ефективними усі елементи такої діяльності, а саме: 1) є ефективною діяльність слідчого судді щодо застосування практики ЄСПЛ; 2) ефективною є процедура реалізації слідчими суддями місцевого загального суду своїх повноважень щодо захисту прав, свобод і інтересів осіб у межах здійснення судового контролю; 3) ефективними є ухвали слідчих суддів за результатами застосування практики ЄСПЛ.

7. Визначено нормативно-правові й організаційні напрями підвищення ефективності застосування слідчим суддею місцевого загального суду практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, що передбачають у тому числі і необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства України, зокрема щодо: 1) процедури обрання та визначення слідчих суддів для здійснення ними своїх повноважень, шляхом внесення змін до ст. 31 КПК України; 2) законодавчого закріплення основних вимог до змісту та структурних

елементів рішення слідчого судді шляхом доповнення КПК України статтею 372-1 «Зміст ухвали слідчого судді»; 3) доцільності застосування єдиного процесуального порядку розгляду слідчим суддею місцевого загального суду заяв, клопотань і скарг при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні шляхом доповнення КПК України окремою главою; 4) конкретизації ч. 1 ст. 244 КПК України щодо умови звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи лише у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні відповідного клопотання сторони захисту; 5) розширення повноважень слідчих суддів місцевого загального суду шляхом внесення змін до ст. 241 КПК України щодо проведення примусового освідування особи лише на підставі ухвали слідчого судді; 6) виключення з повноважень слідчих суддів місцевого загального суду розгляд клопотань установи виконання покарання про конфіскацію речей і предметів, які заборонено використовувати в колоніях, або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого (ч. 7 ст. 102 КВК України); 7) введення в дію механізму звернення ВС за консультаційним висновком до ЄСПЛ, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28.06.1996 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення – 23.06.2018).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 04 листопада 1950 р.) зі змінами. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf (дата звернення – 23.06.2018).
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення – 23.06.2018).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення – 23.06.2018).
5. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/390506> (дата звернення – 23.09.2019).
6. Analysis of Statistics. ECHR. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2019_ENG.pdf (дата звернення 10.01.2020).
7. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/s/sutnistj> (дата звернення – 23.06.2018).

8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed19900101 (дата звернення – 23.06.2018).

9. Про міжнародні договори : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення – 23.06.2018).

10. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посібник для суддів. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2015. 208 с.

11. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 21.06.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 34-35. Ст. 187.

12. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 12.07.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 44. Ст. 234.

13. Лобойко Л. М. Реформування кримінального-процесуального законодавства в Україні (2006–2012 роки. Частина 1. Загальні положення і досудове провадження) : монограф. Київ : Істина, 2012. 288 с.

14. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України : навч. посібник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти; за ред. Ю. М. Грошевого. Харків : Право, 2002. 160 с.

15. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 19. С. 23–27.

16. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини / Лабораторія законодавчих ініціатив. 2017. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/>

uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf (дата звернення – 23.06.2018).

17. Висновок Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права: КРЕС (2006). Висновок № 9. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-9-2006-on-the-role-of-national-judges-in-ensuring-an-effecti/16806a1fba> (дата звернення – 23.06.2018).

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення – 23.06.2018).

19. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2006. 20 с.

20. Андріанов К. В. Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 18 с.

21. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. 22 с.

22. Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 19 с.

23. Супрун Д. М. Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського суду з прав людини : автореф.

дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 22 с.

24. Федорова А. Л. Міжнародно-правові зобов'язання України з Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2003. 20 с.

25. Кононенко В. П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 19 с.

26. Севостьянова Н. І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 19 с.

27. Навроцький В. О. Предмет, завдання та функції науки кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України : електронне наукове видання*. 2013. № 1. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_1.pdf (дата звернення – 23.09.2019).

28. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монограф. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 512 с.

29. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 17 с.

30. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 20 с.

31. Туманянц А. Р. Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства : автореф.

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1998. 16 с.

32. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому провадженні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 20 с.

33. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 219 с.

34. Андрушко П. П. Джерела кримінального права: поняття, види. *Адвокат*. 2011. № 6. С. 7–20.

35. Буроменський М. В. Європейський кодекс свободи та демократії. *Право України*. 2010. № 10. С. 89–97.

36. Шевчук С. Європейський суд з прав людини та українська судова система: необхідність узгодження судової практики (виступ на Міжнародній конференції). *Право України*. 2011. № 7. С. 88–92.

37. Соловійов О. В. Застосування практики Страсбурзького суду як джерела права в Україні: деякі проблемні аспекти. *Право України*. 2010. № 10. С. 207–214.

38. Violations by Article and by State – 1959 – 2012. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2012_ENG.pdf (дата звернення – 23.09.2019).

39. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-13> (дата звернення – 23.09.2019).

40. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною»

від 05.10.2005 № 1466(2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611 (дата звернення – 23.09.2019).

41. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 19.12.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14> (дата звернення – 23.09.2019).

42. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення – 10.01.2020).

43. Лутковська В., Щепоткіна В., Капустинський В. та ін. Precedent ua – 2016. Київ : КВІЦ, 2017. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/PrecedentUA_2016_zbirka_.pdf (дата звернення – 23.09.2019).

44. Analysis of Statistics : ECHR. 2016. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=> (дата звернення – 11.09.2019).

45. Бутенко С. Ю. Імплементация рішень Європейського суду з прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України у частині регламентації досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Донецький юрид. ін-т МВС України. Донецьк, 2014. 240 с.

46. Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2014. 460 с.

47. Герасименко С. Г. Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. 222 с.

48. Зміївська С. С. Судова практика як джерело формування та розвитку права (загальнотеоретичний аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 208 с.

49. Путьраймс І. І. Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2013. 20 с.

50. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету Острозька академія. Серія : Право*. 2014. № 1 (9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukr.pdf> (дата звернення – 23.09.2019).

51. Усенко Ю. А. Особливості визначення правового статусу слідчого судді. *Науково-практична Інтернет-конференція від 11 груд. 2014 р. Секція № 6*. URL: <http://www.legalactivity.com.ua/index.php?...id..> (дата звернення – 23.09.2019).

52. Про ратифікацію Протоколів № 15 та № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 401. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13#n2 (дата звернення – 23.09.2019).

53. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n58> (дата звернення – 23.09.2019).

54. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства: Закон України від 04.10.2019 № 187-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#n6> (дата звернення – 23.09.2019).

55. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність НШСУ за 2017 рік. URL : <http://www.nsj.gov.ua/files/1516018475zv2017nsj.pdf> (дата звернення – 23.09.2019).

56. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року : розпорядження

Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/248740679> (дата звернення – 23.09.2019).

57. Analysis of Statistics : ECHR. 2019. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=> (дата звернення – 22.09.2019).

58. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 19 с.

59. Колесник Г. Р. Функціональне призначення нагляду і контролю у досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 20 с.

60. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. 38 с.

61. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доп. та CD [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

62. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с. URL : <http://studies.in.ua/krestovska-nm-teorja-derzhavi-prava.html>

63. Теорія держави і права : підруч. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с. URL: https://pidruchniki.com/70689/pravo/zastosuvannya_norm_prava (дата звернення – 20.08.2018).

64. Про особливості тлумачення терміна «імплементация» / О. М. Куц / Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 133–138.

65. Самодін А. В. Принцип недоторканності особистого життя людини у досудових стадіях кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2012. 246 с.

66. Гавердовський А. С. Імплементация норм международного права. Киев : Головное издательство Издательского объединения «Вища школа», 1980. 320 с.

67. Раданович Н. М. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав і основних свобод людини) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. / Львівський національний ун-т імені Івана Франка. Львів, 2000. 19 с.

68. Пташинська В. П. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну імплементацію конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 129–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_56_18 (дата звернення – 23.09.2019).

69. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. 495 с.

70. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу: теорія і практика : монограф. Одеса : Фенікс, 2010. 232 с.

71. Пушкар П. В. Короткий огляд ієрархії судової практики Європейського суду з прав людини, її джерел та юридичної сили. *Вісник Верховного суду України*. 2015. Вип. 6 (178). С. 43.

72. Толочко О. Практика Європейського Суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. 3 (36). С. 87.

73. Статіва І. І. Початковий етап підготовчого провадження в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

74. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монограф. Київ, Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

75. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туман А. Р. та ін. Кримінальний процес : підруч. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

76. Бойко О. П., Рогальська В. В. Взаємодія слідчих Національної поліції України з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 180 с.

77. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення – 20.10.2019).

78. Загальна теорія держави і права: [підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

79. Бущенко А. П. Практика Європейського Суду по правам человека. М. : Спарк, 2001. Вып. 1 : Стаття 5 Конвенции о защите прав человека и основных свобод. 2001. 216 с.

80. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 232 с.

81. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини та норм міжнародних правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора В. М. Тertiшника. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 404 с.

82. Магрело М. Прецедент, який не зобов'язує: деякі аспекти сутності рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі континентального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Вип. 3. С. 61–67.

83. Бабанли Р., Пушкар П. До питання про (не) релевантність посилання на рішення Європейського суду з прав людини: практичні поради. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-zastosuvannya-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-pravlyudini-praktichni-poradi> (дата звернення – 23.09.2019).

84. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. *Часопис Націо-*

нального університету «Острозька академія». Серія : Право. 2012. № 2(6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf> (дата звернення – 23.09.2019).

85. Туманянц А. Р. Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства. Харків : Основа, 2000. 108 с.

86. Гловюк І. В. Функціональна спрямованість діяльності слідчого судді. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серія : Юридические науки*. 2013. Т. 26 (65), № 2-1, ч. 2. С. 303–309.

87. Попелюшко В. Слідчий суддя у кримінальному провадженні: процесуальний статус та процесуальні функції. *Право України*. 2013. № 11. С. 145–153.

88. Гловюк І. В. Право іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на закриття кримінального провадження: проблеми нормативної регламентації та реалізації. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. Київ, 2019. № 18. С. 158–165.

89. Shapovalova I. Short review of the application of the ECHR practice by judge-investigator in implementation of judicial control by readiness investigation. *Scientific bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Scientific Journal*. Dnipro, 2018. № 2 (92). P. 203–208.

90. Висновок щодо проекту Кримінального-процесуального кодексу України: підготовлений Директоратом з питань правосуддя та захисту людської гідності Генерального директорату. *Права людини і верховенство права, на підставі експертизи: Лорени Бахмайер-Вінтер, Джеремі МакБрайда та Еріка Сванідзе. Страсбург, 2 листопада 2011 р.* URL: <http://www.coe.kiev.ua/news/2012/01/Opinion%20on%20Draft%20CPC%20UA%20Ukr.pdf> (дата звернення – 23.09.2019).

91. Алейніков Г. Л. Використання рішень Європейського суду при обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Реформування законодавства з питань протидії злочинності в контексті*

євроінтеграційних прагнень України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя, 2006. С. 31–35.

92. Уваров В. Г. Проблеми підстав затримання та взяття підозрюваного під варту в контексті європейських стандартів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 2. С. 225–228.

93. Симонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини в досудових стадіях кримінального процесу України : монограф. Харків : НікаНова, 2011. 272 с.

94. Сліпченко В. І. Вплив практики Європейського суду з прав людини на формування положень нового КПК України. URL: <http://www.dduvs.dp.ua/assets/files/news3/KPK/3.docx> (дата звернення – 23.09.2019).

95. Фоміна Т. Г. Інститут запобіжних заходів: ретроспективний аналіз та перспективи реформування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 4. С. 145–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2017_4_20 (дата звернення – 23.09.2019).

96. Рішення ЄСПЛ у справі «Медведев проти Франції» (Medvedyev and Others v. France [GC]) № 3394/03 від 29 березня 2010 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22tabview%22%3A%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-117395%22%5D%7D> (дата звернення – 01.10.2019).

97. Рішення ЄСПЛ у справі «Амюр проти Франції» (Amuur v. France) від 25.06.1996 року, Reports of Judgments and Decisions 1996-III. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57988> (дата звернення – 01.10.2019).

98. Бущенко А. П. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини. Харківська правозахисна група. Харків : Права людини, 2008 р. С. 24–25.

99. Рішення ЄСПЛ у справі «Єлоєв проти України» (Yeloyev v. Ukraine) № 17283/02 від 06 листопада 2008 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433 (дата звернення – 01.10.2019).

100. Рішення ЄСПЛ у справі «Микола Кучеренко проти України» (Nikolay Kucherenko v. Ukraine) № 16447/04 від 19 лютого 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_482 (дата звернення – 01.10.2019).

101. Рішення ЄСПЛ у справі «Доронін проти України» (Doronin v. Ukraine) № 16505/02 від 19 лютого 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_663 (дата звернення – 01.10.2019).

102. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монографія / В. В. Зуєв. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.

103. Статистичний аналіз застосування судами запобіжних заходів, 2014-2018 Українського центру суспільних даних URL: <https://socialdata.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/court.stats.prevention.pdf> (дата звернення – 01.10.2019).

104. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. К. : Істина, 2005. 456 с.

105. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. К. : Паливода А. В., 2019. 256 с.

106. Фоміна Т. Г. Сутність процесуального порядку застосування запобіжного заходу. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 207–211.

107. Постанова Верховного Суду від 28 березня 2019 року (справа № 286/1695/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80950762> (дата звернення – 01.10.2019).

108. Грицюк І. В. Запобіжні заходи в системі заходів процесуального забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні. *Право. ua*. 2015. № 3. С. 84–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_3_16 (дата звернення – 01.10.2019).

109. Рішення ЄСПЛ у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom) від 30 серпня 1990 року, Series A, № 182. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57721> (дата звернення – 01.10.2019).

110. Рішення ЄСПЛ у справі «Влох проти Польщі» (Wloch v. Poland) № 27785/95 від 19 жовтня 2000 року. URL: <http://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=004-17769> (дата звернення – 01.10.2019).

111. Рішення ЄСПЛ у справі «К.-Ф. проти Німеччини» (K-F. v. Germany) № 25629/94 від 27 листопада 1997 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-45846> (дата звернення – 01.10.2019).

112. Рішення ЄСПЛ у справі «Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan) № 15172/13 від 22 травня 2014 року. URL: <http://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=004-1866> (дата звернення – 01.10.2019).

113. Гловюк І. В. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею. Право України. 2014. № 10. С. 97–105.

114. Рішення ЄСПЛ у справі «W. проти Швейцарії» (W. v. Switzerland) від 26 січня 1993 року, серія А, № 254-А. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57817> (дата звернення – 01.10.2019).

115. Рішення ЄСПЛ у справі «Галь проти України» (Gal v. Ukraine) № 6759/11 від 16 квітня 2015 року. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192474> (дата звернення – 01.10.2019).

116. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Джеремі Макбрайд, К. : «К.І.С.», 2010. 576 с.

117. Рішення ЄСПЛ у справі «Пшевечерський проти Росії» (Pshevecherskiy v. Russia) № 28957/02 від 24 травня 2007 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-80645> (дата звернення – 01.10.2019).

118. Рішення ЄСПЛ у справі «Sulaoja проти Естонії» (Sulaoja v. Estonia) № 55939/00 від 15 лютого 2005 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-68229> (дата звернення – 01.10.2019).

119. Рішення ЄСПЛ у справі «Навальний проти Росії (№ 2)» (Navalnuuy v. Russia № 2) № 43734/14 від 09 квітня 2019 року. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-navalnij-proti-rosii-2-pres-reliz/> (дата звернення – 01.10.2019).

120. Гловюк І. В. Актуальні питання вдосконалення статті 132 КПК України. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д. ю. н., професора Юрія Павловича Аленіна (21 квітня 2017 р., м. Одеса)*. Одеса: Юрид. літ-ра, 2017. С. 176–180.

121. Грошевий Ю. М. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 220–226.

122. Рішення ЄСПЛ у справі «Мамедова проти Росії» (Mamedova v. Russia) № 7064/05 від 01 червня 2006 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-3261> (дата звернення – 01.10.2019).

123. Рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» (Kharchenko v. Ukraine) № 40107/02 від 10 лютого 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662 (дата звернення – 01.10.2019).

124. Ухвала слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 06 червня 2013 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47181083> (дата звернення – 01.10.2019).

125. Ухвала слідчого судді Запорізького районного суду Запорізької області від 28 грудня 2019 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86694078> (дата звернення – 01.10.2019).

126. Тищенко О. І. Практика Європейського суду з прав людини в контексті застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. Вип. 3. Том 3. 2014. С. 204–207.

127. Рішення ЄСПЛ у справі «Варга проти Румунії» (Varga v. Romania) № 73957/01 від 01 квітня 2008 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-85642%22%7D> (дата звернення – 01.10.2019).

128. Рішення ЄСПЛ у справі «Виорел Бурзо проти Румунії» (Viorel Burzo v. Romania) № 75109/01 та 12639/02 від 30 червня 2009 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93282> (дата звернення – 01.10.2019).

129. Шаповалова І. С. Обеспечение следственным судьей прав подозреваемого при рассмотрении ходатайства об избрании меры пресечения в контексте практики ЕСПЧ. *Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata»*. 2018. № 8/2 (320). С. 143–148.

130. Фулей Т. І. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: національна практика застосування в кримінальному судочинстві [Текст] : навч.-метод. посіб. для суддів; Академія суддів України, Плекання культури прав людини. Спільна програма Ради Європи та Європейської Комісії. К. : Гештальт Консалтінг Груп; К. : Зовнішторгвидав України, 2008. 84 с.

131. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : навч.-метод. посібник для тренерів навчального курсу для суддів. Упоряд. к.ю.н. Т. І. Фулей. Київ : ВАІТЕ, 2017. 180 с.

132. Швидкова О. В. Обшук як спосіб збирання доказів. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2014. № 2(10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14sovszd.pdf> (дата звернення – 01.10.2019).

133. Рішення ЄСПЛ у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S. and Marper v. the United Kingdom) [ВП] № 30562/04 і 30566/04 від 04 грудня 2008 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-2571936-2784147> (дата звернення – 01.10.2019).

134. Рішення ЄСПЛу справі «Прокопович проти Росії» (Prokhorovich v. Russia) № 58255/00 від 18.11.2004 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-185634> (дата звернення – 01.10.2019).

135. Рішення ЄСПЛ у справі «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany), Series A, № 251-B, § 29 від 16 грудня 1992 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57887> (дата звернення – 01.10.2019).

136. Рішення ЄСПЛ у справі «Бук проти Німеччини» (Buck v. Germany) № 41604/98 від 28 квітня 2005 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68920> (дата звернення – 01.10.2019).

137. Таламанчук К. Является ли картонная коробка жильем и как не пересечь рамки частного и семейного? *Закон и бизнес*. 15.09-21.09.2018. URL http://zib.com.ua/ru/134486_yavlyaetsya_li_kartonnaya_korobka_zhilem_i_kak_ne_peresech_r.html (дата звернення – 01.10.2019).

138. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ судової практики розгляду клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи від 17.10.2014 р. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html (дата звернення – 01.10.2019).

139. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчими суддями місцевих судів м. Харкова та Харківської області клопотань про обшук житла чи іншого володіння особи та про тимчасовий доступ до речей і документів URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag15k3 (дата звернення – 01.10.2019).

140. Ухвала слідчого судді Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10 січня 2014 року. URL: https://dpa.court.gov.ua/sud0490/pokazniki-diyalnosti/uzagaln_stat_dani11/uzag_sud_prakt_ss_proved_obshuku_2014 (дата звернення – 01.10.2019).

141. Рішення ЄСПЛ у справі «Кіган проти Сполученого Королівства» (Keegan v. United Kingdom) № 28867/03 від 18 липня 2006 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-1735831-1820016> (дата звернення – 01.10.2019).

142. Рішення ЄСПЛ у справі Шер та інші проти Сполученого Королівства» (Sher and Others v. United Kingdom) № 5201/11 від 20 жовтня 2015 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158032> (дата звернення – 01.10.2019).

143. Рішення ЄСПЛ у справі «Ернст та інші проти Бельгії» (Ernst and Others v. Belgium) № 33400/96 від 15 липня 2003 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61214> (дата звернення – 01.10.2019).

144. Рішення ЄСПЛ у справі «Смирнов проти Росії» (Smirnov v. Russia) № 71362/01 від 07 червня 2007 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-80953> (дата звернення – 01.10.2019).

145. Паліюк В.П. Застосування судами загальної юрисдикції України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі «неякісного» законодавства (положення ст. 6 Конвенції). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 6(15). С. 107–108.

146. Рішення ЄСПЛ у справі «Роумен та Шміт проти Люксембургу» (Roemen and Schmit v. Luxembourg) № 51772/99 від 25 лютого 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_092 (дата звернення – 01.10.2019).

147. Вегера-Іжевська І.В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 233 с.

148. Рішення ЄСПЛ у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine) № 30856/03 від 02 грудня 2010 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-101978> (дата звернення – 01.10.2019).

149. Рішення ЄСПЛ у справі «Ратушна проти України» (Ratushna v. Ukraine) № 17318/06 від 02 грудня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_821 (дата звернення – 01.10.2019).

150. Рішення ЄСПЛ у справі «Кобіашвілі проти Грузії» (Kobiashvili v. Georgia) № 36416/06 від 14 березня 2019 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191544> (дата звернення – 01.10.2019).

151. Рішення ЄСПЛ у справі «Геращенко проти України» (Gerashchenko v. Ukraine) № 20602/05 від 07 листопада 2013 року.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_985 (дата звернення – 01.10.2019).

152. Ухвала слідчого судді Зачепилівського районного суду Харківської області від 28 вересня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76833343> (дата звернення – 01.10.2019).

153. Постанова ВС від 22 травня 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82001802> (дата звернення 23.06.2019) (дата звернення – 01.10.2019).

154. Постанова ВС від 01 лютого 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72044311> (дата звернення – 01.10.2019).

155. Рішення ЄСПЛ у справі «Белоусов проти України» (Belousov v. Ukraine) № 4494/07 від 07 листопада 2013 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989 (дата звернення – 01.10.2019).

156. Рішення ЄСПЛ у справі «Гаскін проти Сполученого Королівства» (Gaskin v. the United Kingdom) серія А, № 159 від 07 липня 1989 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57491> (дата звернення – 01.10.2019).

157. Рогальська В. В. Відбирання біологічних зразків для експертизи: кримінально-процесуальна характеристика. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 150–156.

158. Рішення ЄСПЛ у справі «Х. проти Нідерландів» (X. v. Netherlands) (ухв.) № 8239/78 від 04 грудня 1978 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57603> (дата звернення – 01.10.2019).

159. Ухвала слідчого судді Кіцманського районного суду Чернівецької області від 10 серпня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75819128> (дата звернення – 01.10.2019).

160. Ухвала слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 25 липня 2017 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67901981> (дата звернення – 01.10.2019).

161. Пиріг І. В., Шинкаренко І. Р. Принципи судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 221–230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2018_18_27 (дата звернення – 01.10.2019).

162. Рішення ЄСПЛ у справі «Яллог проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП] № 54810/00 від 11 липня 2006 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307> (дата звернення – 01.10.2019).

163. Жбанков В. А. Получение образцов для сравнительного исследования. М. : Изд-во УМЦ при ГУК МВД РФ, 1992. 55 с.

164. Рішення ЄСПЛ у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. the United Kingdom) № 19187/91 від 17 грудня 1996 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-45667> (дата звернення – 01.10.2019).

165. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні : монограф. ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. Л. М. Лобойка. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 172 с.

166. Шаповалова Л. І. Урахування обмеженої осудності особи під час кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/aymvs_2013_2_43.pdf (дата звернення – 01.10.2019).

167. Рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 р. № 5-3П у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97> (дата звернення – 01.10.2019).

168. Сенюта І. Права пацієнтів у рішеннях Європейського суду з прав людини. URL: http://law.lnu.edu.ua/fileadmin/user_upload/visnyk/48/vsn48_02.pdf (дата звернення – 01.10.2019).

169. Рішення ЄСПЛ у справі «Z проти Фінляндії» (Z v. Finland) № 22009/93, від 25 січня 1997 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58033> (дата звернення – 01.10.2019).

170. Рішення ЄСПЛ у справі «Ворва проти Польщі» (Worwa v. Poland) № 26624/95 від 27 листопада 2003 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61478> (дата звернення – 01.10.2019).

171. Кузьменко В. Окремі питання, що виникають при призначенні психіатричної експертизи у кримінальному процесі. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 2. С. 25–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_2_5 (дата звернення – 01.10.2019).

172. Рішення ЄСПЛ у справі «Заїченко проти України № 2 проти України» (Zaichenko № 2 v. Ukraine) № 45797/09 від 26 лютого 2015 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-192503> (дата звернення – 01.10.2019).

173. Лист ВССУ «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями» від 03 червня 2016 р. № 2. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/vrg00205?an=1> (дата звернення 23.06.2019 року).

174. Паліюк В. П. Застосування судами загальної юрисдикції України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі «неякісного» законодавства (положення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного і сімейного життя). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1 (16). С. 73–88.

175. Шаповалова І. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею при призначенні експертизи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2018. Вип. 50. Т. 3. С. 117–120.

176. Рішення ЄСПЛ у справі «Сидорова проти Росії» (Sidorova v. Russia) № 35722/15 від 25 травня 2019 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193260> (дата звернення – 01.10.2019).

177. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення – 01.10.2019).

178. Рішення ЄСПЛ у справі «Делькорт проти Бельгії» (Delcourt v. Belgium) № 2689/05, Series A, № 11, від 17 січня 1970 року. URL:

[http:// hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57467](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57467) (дата звернення – 01.10.2019).

179. Столович Л. Н. Об общечеловеческих ценностях. *Вопросы философии*. 2004. № 7. С. 95–96.

180. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10telzpl.pdf> (дата звернення – 01.07.2020).

181. Матат Ю. І. Право на справедливий суд: практика ЄСПЛ і реалізація в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016 серія : Право. Випуск 41. Т. 1. С. 31-36. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.41/part_1/9.pdf (дата звернення – 01.07.2020).

182. Грень Н. М. Право на справедливий суд: проблеми доступності та публічності. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository URL: <http://ena.lp.edu.ua> (дата звернення – 01.07.2020).

183. Моул Н., Харби К., Алексеева Л. Б. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии. М. : Российская академия правосудия, 2001. 139 с.

184. Сальвиа М., де. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 1072 с. С. 275–482.

185. Тобота Ю. А. Поняття та критерії «справедливого судового розгляду» у рішеннях Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського Національного Університету імені В. Н. Каразіна*. № 1086, 2013. С. 65-68.

186. Коруц У. З Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. К., 2015. 23 с.

187. Рогальська В. Зміст права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 6/2. С. 69–75.

188. Энтин М. Справедливое судебное разбирательство по праву Совета Европы и Европейского Союза. Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. 2003. № 3(44). С. 85–97.

189. Погорецький М. М, Гриценко І. С. Право на справедливий суд. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 91. С. 4–8.

190. Городовенко В. Забезпечення права на справедливий судовий розгляд. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 60–62.

191. Прокопенко О. Б. Право на справедливий суд: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. К., 2011. 22 с.

192. Посібник із застосування статті 6 Конвенції – Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) 2014 р. українською мовою. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення – 01.07.2020).

193. Рабцевич О. И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование. М. : Лекс-Книга, 2005. 318 с.

194. Рішення ЄСПЛ у справі «Вера Фернандес-Уїдобро проти Іспанії» (*Vera Fernandez-Huidobro v. Spain*) № 74181/01 від 06 січня 2010 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-96606> (дата звернення – 01.10.2019).

195. Рішення ЄСПЛ у справі «Імбріюшіа проти Швейцарії» (*Imbrioscia v. Switzerland*) від 24 листопада 1993 року серія А, № 275. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57852> (дата звернення – 01.10.2019).

196. Рішення ЄСПЛ у справі «Пьєрсак проти Бельгії» (*Piersack v. Belgium*) № 8692/79 від 01 жовтня 1982 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57557> (дата звернення – 01.10.2019).

197. Рішення ЄСПЛ у справі «Фей проти Австрії» (Fey v. Austria) від 24 лютого 1993 року, Series A, № 255. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57808> (дата звернення – 01.10.2019).

198. Рішення у справі «Пуллар проти Сполученого Королівства» (Pullar v. United Kingdom) від 10 червня 1996 року, Reports 1996-III. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57995> (дата звернення – 01.10.2019).

199. Рішення ЄСПЛ у справі «Хаушильд проти Данії» (Hauschildt v. Denmark) № 10486/83 від 24 травня 1989 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57500> (дата звернення – 01.10.2019).

200. Рішення ЄСПЛ у справі «Мироненко і Мартенко проти України» (Mironenko and Martenko v. Ukraine) № 4785/02 від 10 березня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_567 (дата звернення – 01.10.2019).

201. Попелюшко В. О. Мала судова реформа та захист прав громадян : навчальний посібник / В. О. Попелюшко. К. : Кондор, 2006. 123 с.

202. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Львова від 24 червня 2019 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82632011> (дата звернення – 01.10.2019).

203. Рішення ЄСПЛ у справі «Боніш проти Австрії» (Bonisch v. Austria) від 06 травня 1985 року, Series A, №. 92. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-94498> (дата звернення – 01.10.2019).

204. Рішення ЄСПЛ у справі «Correia de Matos проти Португалії (déc.)» (Correia de Matos v. Portugal) № 56402/12 від 04 квітня 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182243> (дата звернення – 01.10.2019).

205. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо забезпечення права на захист у кримінальних провадженнях (справах). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_KKS_2.pdf (дата звернення – 01.10.2019).

206. Рішення ЄСПЛ у справі «Croissant проти Німеччини» (Croissant v. Germany) від 25 вересня 1992 року, Series A № 237-B,

п. 29. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57736> (дата звернення – 01.10.2019).

207. Рішення ЄСПЛ у справі «Lagerblom проти Швеції» (Lagerblom v. Sweden) № 26891/95 від 14 січня 2003 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60884> (дата звернення – 01.10.2019).

208. Рішення ЄСПЛ у справі «Загородній проти України» (Zagorodniy v. Ukraine) № 27004/06 від 24 лютого 2012 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_739 (дата звернення – 01.10.2019).

209. Рішення ЄСПЛ у справі «Сальдуз проти Туреччини» (Salduz v. Turkey), № 36391/02 від 27 листопада 2008 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-89893> (дата звернення – 01.10.2019).

210. Directive 2010/64/ EU of the European Parliament and the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings // OJ L 280, 26.10.2010, P. 1–7.

211. Спокен Т., Аттінгер М. Процесуальні права в кримінальному судочинстві: рівень забезпечення гарантій в Європейському Союзі URL: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=3891> (дата звернення 20.05.2019).

212. Регламентация та реалізація права на переклад в контексті забезпечення справедливого судочинства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 150–157.

213. Литвин К. Поняття та вимоги участі перекладача у кримінальному процесі в Україні URL: <http://www.litwin.rzeszow.pl/поняття-та-вимоги-до-перекладача-у-кри/> (дата звернення 20.05.2019).

214. Ничка І. Правові аспекти діяльності перекладача в кримінальному провадженні за законодавством України та Австрії. *Вісник Львівського університету*. 2015. Випуск 36. Частина 3 С. 184–191.

215. Хелеен Кайзер-Ламбой/Heleen Keijzer-Lambooy, Віллем Ян Газіль/Willem Jan Gasille, (eds.). Інструменти знищення мовних бар'єрів у міжкультурному судочинстві, проект ЄС JAI/2003/AGIS/048, ITV Hogeschool voor Tolken en Vertalers 2005.

216. Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 бер. 2013 року № 228 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13> (дата звернення 20.05.2019).

217. Про залучення перекладачів у кримінальному провадженні: рішення РСУ від 09 червн. 2016р. № 48 URL: <http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-48-vid-09062016-pro-zalucenna-perekladaciv-u-kriminalnomu-provadženni> (дата звернення 20.05.2019).

218. Про деякі питання залучення перекладачів (сурдоперекладачів) для забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги : постанова КМУ від 24 черв. 2016р. № 401 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2016> (дата звернення 20.05 2019).

219. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: постанова Кабінету Міністрів України від 1 лип. 1996 р. № 710 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-96> (дата звернення 20.05 2019).

220. Рішення ЄСПЛ у справі «К. проти Франції» (К. v. France), рішення Комісії № 10210/82, DR 35, від 07 грудня 1983 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-74176&filename=K.%20v.%20FRANCE.pdf> (дата звернення – 01.10.2019).

221. Рішення ЄСПЛ у справі «Cuscani проти Сполученого Королівства» (Cuscani v. the United Kingdom) № 32771/96 від 24 вересня 2002 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-60643> (дата звернення – 01.10.2019).

222. Рішення ЄСПЛ у справі «Ермі проти Італії» (*Hermi v. Italy*) № 18114/02, ECHR 2006-XII. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-77543> (дата звернення – 01.10.2019).

223. Рогальська В. В. Регламентація та реалізація права на переклад в контексті забезпечення справедливого судочинства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2 (99). С. 150–157.

224. Постанова ВС від 13 вересня 2018 року (справа № 751/601/17, провадження 51-324км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76536457> (дата звернення – 01.10.2019).

225. Рішення ЄСПЛ у справі «Проторара проти Туреччини» (*Protopara v. Turkey*) № 16084/90 від 24 лютого 2009 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-91499> (дата звернення – 01.10.2019).

226. Корж В. Процесуальний інститут рівності прав сторін у судовому розгляді кримінальних справ. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 4 (46). С. 28–29.

227. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2-х т. М. : Наука, 1968. Т. 1. 470 с. С. 150.

228. Ісмаїлова Л. Б. Процесуальні та етико-психологічні питання забезпечення рівності сторін в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. К. Академія адвокатури України, 2007. 20 с. С. 18.

229. Яковлев А. А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 22 с. URL: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/6/364/2210.html> (дата звернення – 19.06.2019).

230. Горобець Н. Г. Захист права власності в практиці Європейського суду з прав людини. Дис. ... к.ю.н.: 12.00.11. К. Київський університет права НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 228 с. С. 76–114.

231. Рішення ЄСПЛ у справі «Zhuk проти України» (*Zhuk v. Ukraine*) № 45783/05, від 21 жовтня 2010 року. URL:

<http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-101206> (дата звернення – 01.10.2019).

232. Рішення ЄСПЛ у справі «Іатридіс проти Греції» (*Iatridis v. Greece*) [GC], № 31107/96, ECHR 1999-II. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58227> (дата звернення – 01.10.2019).

233. Рішення ЄСПЛ у справі «Антріш проти Франції» (*Hentrich v. France*) від 22 вересня 1994 року, Series A, № 296-A. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57903> (дата звернення – 01.10.2019).

234. Рішення ЄСПЛ у справі «Кушоглу проти Болгарії» (*Kushoglu v. Bulgaria*) № 48191/99 від 10 травня 2007 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-157037> (дата звернення – 01.10.2019).

235. Глобенко Г. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 14 квітня 2016 р.* Одеса : ОДУВС, 2016. С. 32–35.

236. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Чуб Антон Володимирович ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 20 с.

237. Постанова ВС від 05 листопада 2019 року URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85542696> (дата звернення – 01.07.2020).

238. Рішення ЄСПЛ у справі «Роман Захаров проти Росії» (*Roman Zakharov v. Russia*) № 47143/06 від 04 грудня 2015 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-159324> (дата звернення – 01.10.2019).

239. Рішення ЄСПЛ у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden*) № 7151/75, № 7152/75 від 23 вересня 1982 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57580> (дата звернення – 01.10.2019).

240. Рішення ЄСПЛ у справі «East/West Alliance Limited» проти України» («*East/West Alliance Limited*» v. Ukraine) № 19336/04 від

23 січня 2014 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-140029> (дата звернення – 01.10.2019).

241. Рішення ЄСПЛ у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (Case of James and others v. the United Kingdom) № 8793/79 від 21 лютого 1986 року, Series A, № 98. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57507> (дата звернення – 01.10.2019).

242. Ухвала слідчого судді Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 20 вересня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73026260> (дата звернення – 01.10.2019).

243. Ухвала слідчого судді Комінтернівського районного суду міста Харків 06 вересня 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76292222> (дата звернення – 01.10.2019).

244. Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104.2012.p#n94> (дата звернення – 01.10.2019).

245. Рішення ЄСПЛ у справі «Броніовські проти Польщі» (Broniowski v. Poland) № 31443/96 від 28 вересня 2005 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-70326> (дата звернення – 01.10.2019).

246. Рішення ЄСПЛ у справі «Сук проти України» (Suk v. Ukraine) № 10972/05 від 10 березня 2011 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-103893> (дата звернення – 01.10.2019).

247. Рішення ЄСПЛ у справі «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland) № 12742/87 від 29 листопада 1991 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57711> (дата звернення – 01.10.2019).

248. Рішення ЄСПЛ у справі «S. проти Сполученого Королівства» (S. v. the United Kingdom) № 10741/84 від 04 березня 1987 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-506> (дата звернення – 01.10.2019).

249. Горобець Н. Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції про захист

прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 307–312

250. Рішення ЄСПЛ у справі «Авіакомпанія Канади проти Сполученого Королівства» (*Air of Canada v. the United Kingdom*) №18465/91 від 05 травня 1995 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125896> (дата звернення – 01.08.2020).

251. Керівництво з належної практики щодо національних засобів правового захисту (ухвалено Комітетом Міністрів 18 вересня 2013 року). URL: <https://rm.coe.int/k-/1680695aab> (дата звернення – 01.10.2019).

252. Рішення ЄСПЛ у справі «Пантелеєнко проти України» (*Panteleyenko v. Ukraine*) №11901/02 від 29 червня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274 (дата звернення – 01.10.2019).

253. Камчатна Д. І. Щодо визначення поняття інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2013. № 23. С. 78–82.

254. Рішення ЄСПЛ у справі «Меріт проти України» (*Merit v. Ukraine*) № 66561/01 від 30 березня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110 (дата звернення – 01.10.2019).

255. Ухвала слідчого судді Вільнянського районного суду Запорізької області від 27 березня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73026260> (дата звернення – 01.10.2019).

256. Ухвала слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 12 лютого 2019 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80252885> (дата звернення – 01.10.2019).

257. Дрозд В. Г. Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. Г. Дрозд; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 40 с.

258. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань від 31.08.2020 року № 3049а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69762 (дата звернення – 01.09.2020).

259. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Лист від 12.01.2017 року № 9-49/0/4-170. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html (дата звернення – 01.10.2019).

260. Михайленко В. Проблеми судового контролю при оскарженні бездіяльності щодо внесення відомостей у ЄРДР. *Юридична газета*. №17 (723). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/problemi-sudovogo-kontrolyu-pri-oskarzhenni-bezdiyalnosti-shchodo-vnesennya-vidomostey-u-erdr.html> (дата звернення – 01.10.2020).

261. Звіт про роботу органів досудового розслідування: Офіс генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113895&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення – 01.10.2020).

262. Рішення ЄСПЛ у справі «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v The United Kingdom), Series A no. 61, p. 42, para. 113 від 25 березня 1983 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57576> (дата звернення – 01.09.2020).

263. Шаповалова І. С. Застосування практики Європейського суду з прав людини при розгляді слідчим суддею скарг щодо невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2019. № 1. С. 181–183. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/50.pdf

264. Рішення ЄСПЛ у справі «Klass та інші проти Німеччини» (Klass and others v. Germany) № 5029/71 від 06 вересня 1978 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57510> (дата звернення – 01.10.2019).

265. Рішення ЄСПЛ у справі «Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. UK) № 33986/96 від 27 вересня 1999 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58408> (дата звернення – 01.10.2019).

266. Рішення ЄСПЛ у справі «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) від 18 грудня 1996 року, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58003> (дата звернення – 01.10.2019).

267. Сучасний словник іншомовних слів. Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К. : Довіра, 2006. 789 с.

268. Дюрягин И. Я. Право и управление. М. : Юрид. лит., 1981. 168 с.

269. Юридична енциклопедія в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін.. К. «Укр. енцикл.», 1999. 744 с.

270. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2-х т./ С. С. Алексеев. М. : юрид. лит., 1981. Т. 1. 360 с.

271. Рабінович П. Ефективність юридичних гарантій законності: до методики її виявлення. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 1. С. 17–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varnyu_2010_1_2/ (дата звернення – 01.10.2019).

272. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим : монограф. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2011. 164 с.

273. Москвич Л. М. Критерії оцінювання ефективності судової системи. Вісник Верховного Суду України. 2010. № 10 (122). С. 30–35.

274. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Мельник О. М. К., 2004. 208 с.

275. Перепелюк Анна Михайлівна. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Анна Михайлівна Перепелюк, НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : [Б.в.], 2016. 224 с.

276. Рішення Ради суддів загальних судів № 21 від 13 лютого 2014 року. URL: [https://court.gov.ua/userfiles/21\(2\).pdf](https://court.gov.ua/userfiles/21(2).pdf) (дата звернення – 01.09.2019).

277. Система оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи. Київ. 2015. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/sors15.pdf> (дата звернення – 01.09.2019).

278. Про якість складання й оформлення судових рішень у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення: Верховний суд України. Узагальнення від 01.08.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0058700-04#Text> (дата звернення – 01.09.2019).

279. Карпенко М. О. Рішення слідчого судді у кримінальному провадженні: окремі аспекти. *Форум права*. 2016. № 5. С. 53–57 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_11.pdf (дата звернення – 01.10.2019).

280. Сердюк О. В. Практика Європейського суду з прав людини в українських судах: прикладні аспекти. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова* (Харків, 21 листоп. 2016 р.) : у 2-х ч. Харків : Право, 2016. Ч. 1. С. 18–25.

281. Шаповалова І. С. Застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини як напрям підвищення ефективності здійснення судового контролю у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 290–294.

282. Shapovalova I. Applying the practice of the European Court of Human Rights in court decisions by the judge investigator. *Visegrad journal on human rigts*. 2019. № 2, Vol. 2. С. 166–171.

283. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К. : «Дрім Арт», 2013. 224 с.

284. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових

рішень. URL: [www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6) (дата звернення – 01.09.2019).

285. PRECEDENT UA – 2017. К. : КВІЦ, 2018. 412 с. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/Precedent_2017_internet_.pdf (дата звернення – 01.10.2019).

286. Зеленецький В. С., Глинская Н. В. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины. Харьков : Страйд, 2006. 336 с.

287. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист ВССУ № 223-559/0/4-13 від 05.04.2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13> (дата звернення – 01.10.2019).

288. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист ВССУ № 511-550/0/4-13 від 04.04.2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13> (дата звернення – 01.10.2019).

289. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2018 року (справа № 310/8610/16-к, провадження № 51-5118 км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76673166> (дата звернення – 01.10.2019).

290. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. Київ : Ваіте, 2016. 206 с.

291. Рішення ЄСПЛ у справі «Котенко та інші проти України» (Kotenko and others v. Ukraine) № 2575/09 від 19 червня 2019 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193734> (дата звернення – 01.10.2019).

292. Шаповалова І. С. Поняття ефективності застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. Дніпро, 2019. № 1. Ч. 2. С. 170–175.

293. Рішення ЄСПЛ у справі «Проніна проти України» (Pronina v. Ukraine) № 63566/00 від 18 липня 2006 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-76457> (дата звернення – 01.10.2019).

294. Рішення ЄСПЛ у справі «Гарсія Руїз проти Іспанії» (Garcia Ruiz v. Spain) № 30544/96 від 21 січня 1999 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58907> (дата звернення – 01.10.2019).

295. Рішення ЄСПЛ у справі Суомінен проти Фінляндії (Suominen v. Finland) № 37801/97 від 01 липня 2003 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61178> (дата звернення – 01.10.2019).

296. Рішення ЄСПЛ у справі Гірвісаарі проти Фінляндії (Hirvisaari v. Finland) № 49684/99 від 27 вересня 2001 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59682> (дата звернення – 01.10.2019).

297. Спільний висновок Венеціанської комісії і Директорату з питань правосуддя та людської гідності Генерального директорату з прав людини та правових питань Ради Європи щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Закону «Про судоустрій і статус суддів» від 18 жовтня 2011 р. URL: [http://www.venice.coe.int//docs/2011/CDL-AD\(2011\)033-e.pdf](http://www.venice.coe.int//docs/2011/CDL-AD(2011)033-e.pdf) (англ. мовою) (дата звернення – 01.10.2019).

298. Ухвала слідчого судді Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 16 травня 2017 року (справа № 185/3799/17, провадження № 1-кс/185/810/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66516493> (дата звернення – 01.10.2019).

299. Ухвала слідчого судді Київського районного суду м. Одеси від 28 грудня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79008389> (дата звернення – 01.10.2019).

300. Рішення ЄСПЛ у справі «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania) № 28342/95 від 28 жовтня 1999 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-94383> (дата звернення – 01.10.2019).

301. Рішення ЄСПЛ у справі Рябих проти Росії (Ryabykh v. Russia) № 52854/99, ECHR, 2003-X. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61261> (дата звернення – 01.10.2019).

302. Лазарев В. В. Эффективность правоприменительных актов. Казань : Изд-во Казанского ун-та. 1975. 138 с.

303. В. Бондаренко. Умови ефективності застосування адміністративно-правових норм. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/37391/1/6_32-37.pdf (дата звернення – 01.10.2019).

304. Павлишин О. В. Оптимізація правозастосовчої діяльності: теоретико-правові та логіко-філософські засади : [навч. посібник]. К. : Київський нац. ун-т внутрішніх справ. 2008. 123 с.

305. Рішення ЄСПЛ у справі Сокурєнко і Стригун проти України» (Sokurenko and Strygun v. Ukraine) № 29458/04 та № 29465/04 від 20 липня 2006 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_115 (дата звернення – 01.10.2019).

306. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України [Текст] : монографія / В. М. Тертишник ; Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Д. : Ліра ЛТД, 2009. 404 с. Бібліогр. : С. 366–403.

307. Косов В. В. Суд (суддя) як суб'єкт судово-контрольної діяльності у досудових стадіях кримінального процесу [Текст]. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідорєнка*. 2011. № 8 (спеціальний випуск). С. 338–345.

308. Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2016. 22 с.

309. Пшенічко С. О. Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2014. 20 с.

310. Brugger W. Concretization of Law and Statutory Interpretation. *Tulane European and Civil Law Forum*. 1996. 11. P. 211–212. Цит. за: Шевчук С. Судова правотворчість. Світовий досвід та перспективи в Україні. К. : Реферат, 2007. С. 322–323.

311. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29.06.2010 у справі № 17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text> (дата звернення – 01.10.2019).

312. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України. Харків : Право, 2011. 472 с.

313. Пшенічко С. О. Деякі аспекти доказування в діяльності слідчого судді під час розгляду та вирішення скарг. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. С. 336–342.

314. Рогатинська Н. З. Слідчий суддя : постановка та дослідження проблеми в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 284–287.

315. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Рожнова В. В., Ільева Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: [моногр.]. К. : центр учбової літератури», 2015. 176 с.

316. Лисаченко С. Окремі примусові засоби отримання відомостей від особи у кримінальному досудовому провадженні у контексті свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Підприємництво, господарство і право : науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2018 (1). № 6. С. 316–321. URL: <http://pgp.journal.kiev.ua/archive/2018/6/58.pdf> (дата звернення – 01.10.2019).

317. Шаповалова І. С. Деякі аспекти призначення експертизи слідчим суддею під час досудового розслідування в контексті застосування практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права: Збірник наукових праць*. Київ, 2018. № 5. Т. 3. С. 137–140.

318. Пиріг І. В. Щодо питання віднесення судової експертизи до слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 58–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_7 (дата звернення – 01.10.2019).

319. Федченко В. М. Дотримання прав і свобод громадян при затриманні. *Придніпровський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 69–73.

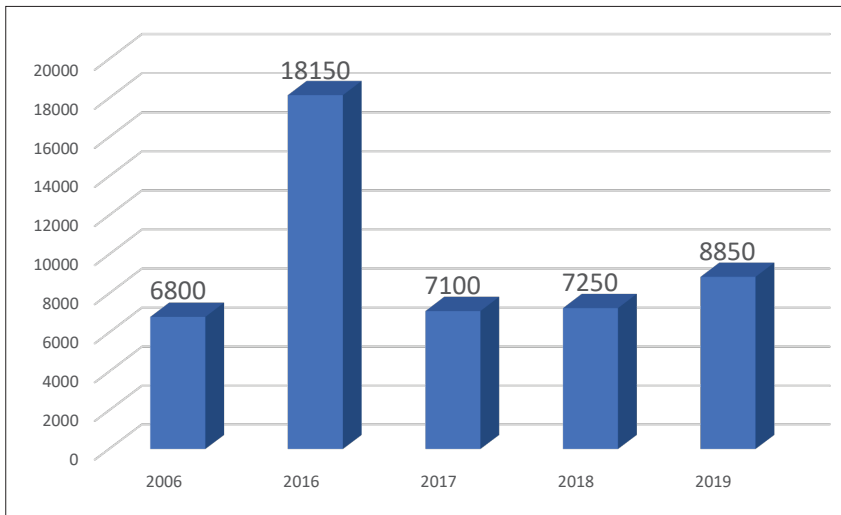
ДОДАТКИ

Додаток А

Статистичні дані щодо розгляду ЄСПЛ заяв проти України та узагальнені дані з ЄДРСР щодо кількості посилань в ухвалах слідчих суддів місцевого загального суду на практику ЄСПЛ

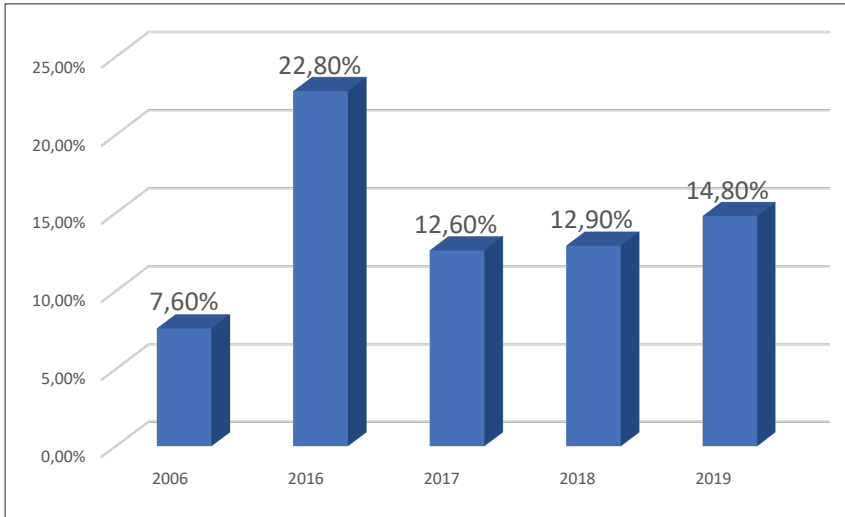
Таблиця А.1

Кількість заяв проти України, поданих до ЄСПЛ

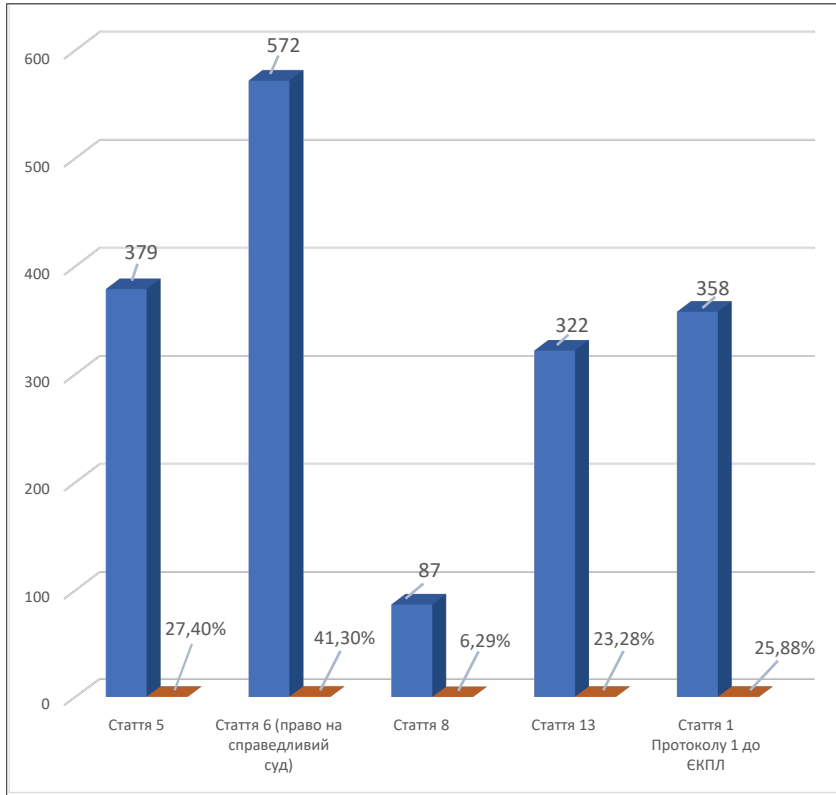
Таблиця А.2

Відсоток заяв проти України від загальної кількості заяв в ЄСПЛ

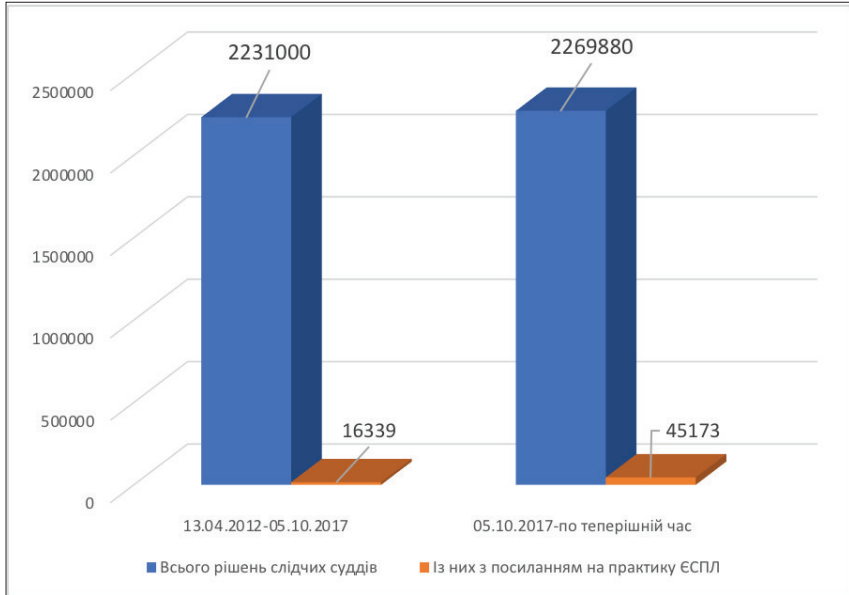
Таблиця А.3

Кількість рішень, ухвалених ЄСПЛ, у яких визнається порушення Україною принаймні однієї статті ЄКПЛ (за період 1959–2019 рр.)

Таблиця А.4

Дані Єдиного державного реєстру судових рішень

Додаток Б

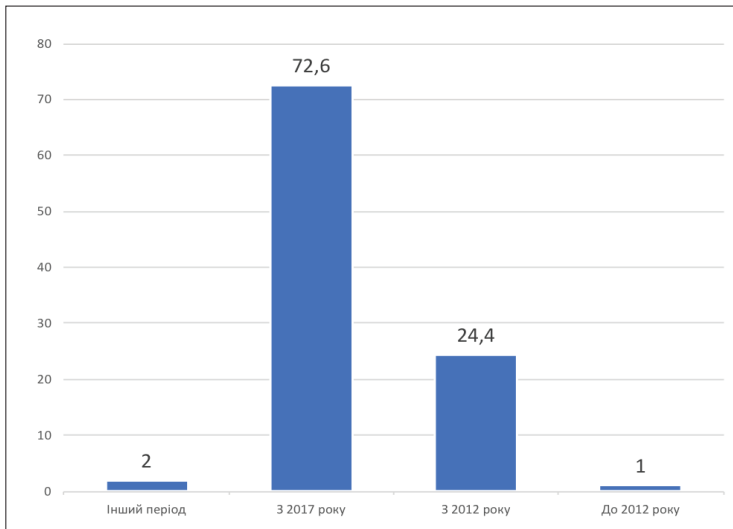
Узагальнені відомості результатів анкетування³

Всього опитано 320 осіб у віці від 34 до 56 років жіночої (45 %) та чоловічої (55 %) статі, із них:

- суддів – 240 осіб (68,75 %); із них: слідчих суддів місцевого загального суду (всього) – 235 осіб (98 %), серед яких: ті, що виконують обов'язки слідчого судді понад 7 років – 58,17 %, ті, що виконують обов'язки слідчого судді від 2 до 5 років – 23,75 %, ті, що виконують обов'язки слідчого судді до 2 років – 18,08 %;
- помічників суддів – 40 осіб (15,625 %);
- адвокатів – 40 осіб (15,625 %).

Таблиця Б.1

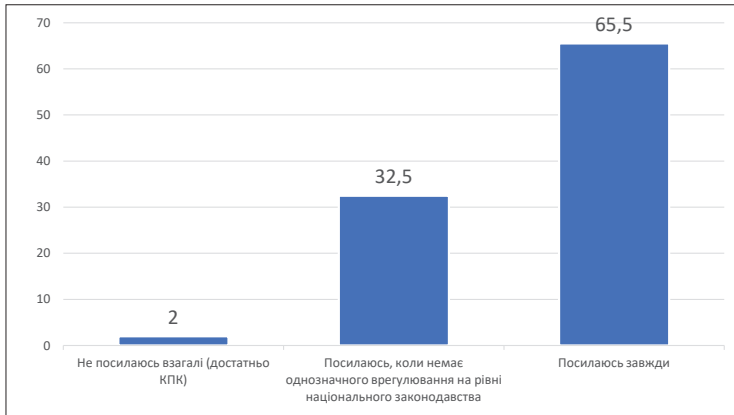
З якого часу Ви активно застосовуєте практику ЄСПЛ при здійсненні своїх повноважень?

³ Відповіді в усіх таблицях приведені у відсотках (прим. авт.)

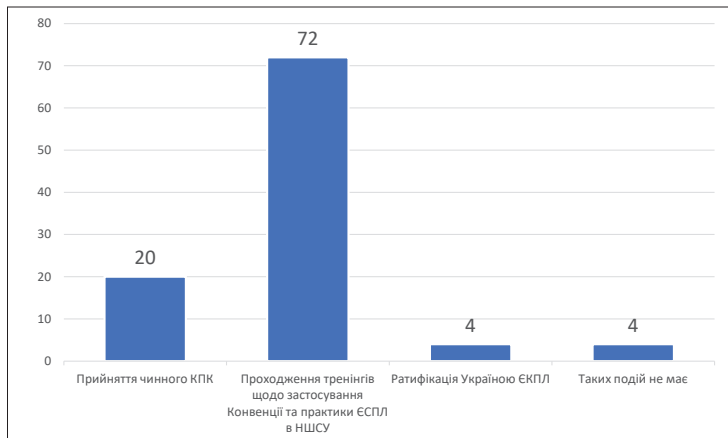
Таблиця Б.2

Як часто Ви посилаєтесь на практику ЄСПЛ під час реалізації своїх повноважень?

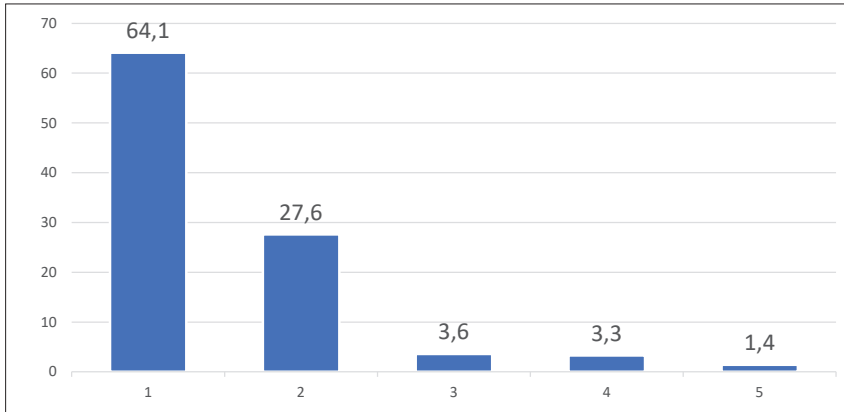
Таблиця Б.3

Що сприяло підвищенню Вашої обізнаності щодо застосування практики ЄСПЛ?

Таблиця Б.4

Під час застосування яких процесуальних заходів відбуваються найбільші обмеження права особи на свободу й особисту недоторканність, що гарантоване ст. 5 ЄКПЛ?

1 – запобіжний захід у вигляді тримання під вартою;

2 – поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку;

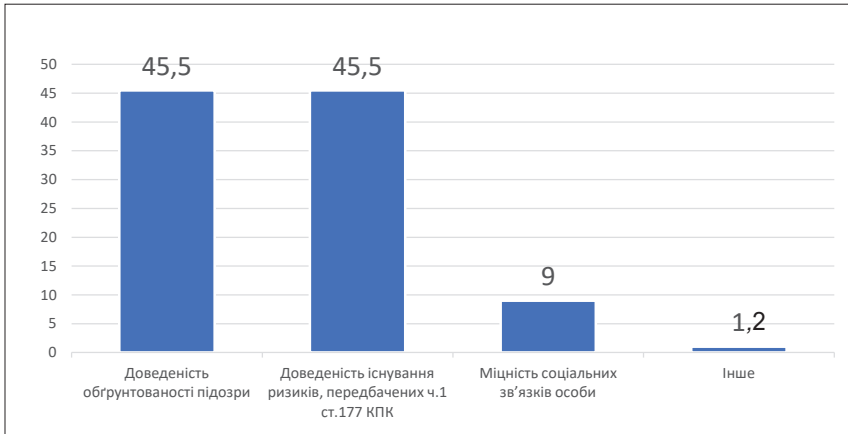
3 – тимчасовий та екстрадиційний арешт;

4 – направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи;

5 – інші (поміщення неповнолітніх у приймальник-розподільник для дітей, домашній арешт, затримання).

Таблиця Б.5

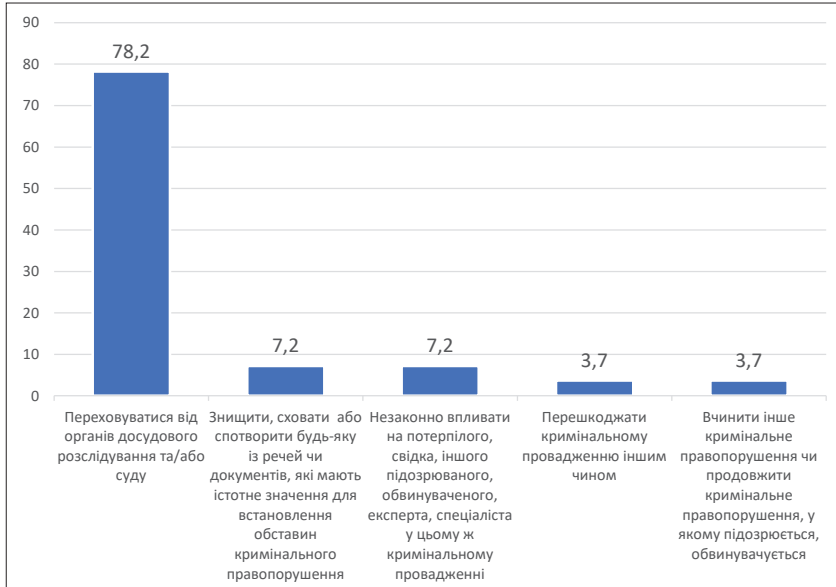
З якими труднощами Ви стикаєтесь під час оцінки клопотання про застосування запобіжного заходу?

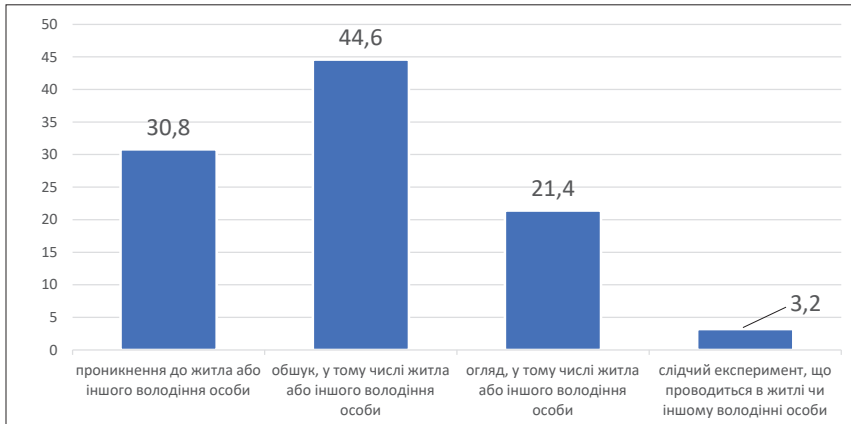
Таблиця Б.6

На який з ризиків, перерахованих у ст.177 КПК України, найчастіше посилається сторона обвинувачення у своїх клопотаннях?

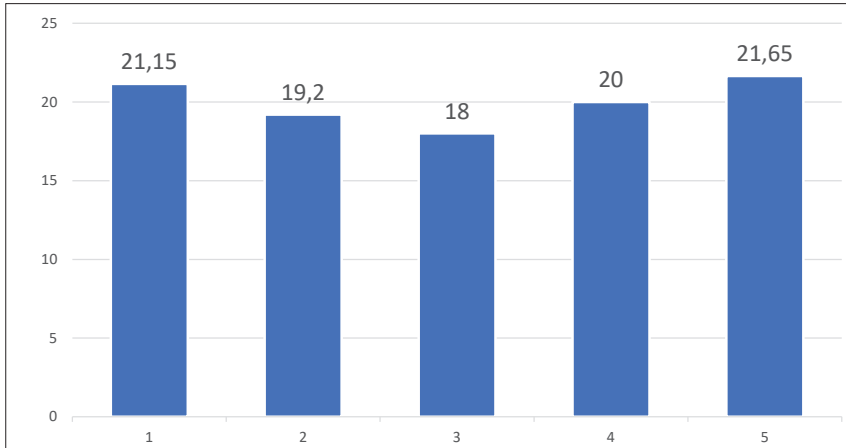
Таблиця Б.7

Під час виконання яких слідчих (розшукових) дій відбувається найбільше втручання в права, гарантовані ст. 8 ЄКПЛ?

Таблиця Б.8

З якими труднощами Ви стикаєтесь під час реалізації повноважень щодо надання дозволу на втручання в право на повагу до житла?

1 – необґрунтованість доводів клопотання щодо того, що відшукуванні речі та документи мають значення для досудового розслідування та знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи;

2 – відсутність чіткого визначення в клопотанні про проведення обшуку індивідуальних ознак речей і документів, які планується відшукати;

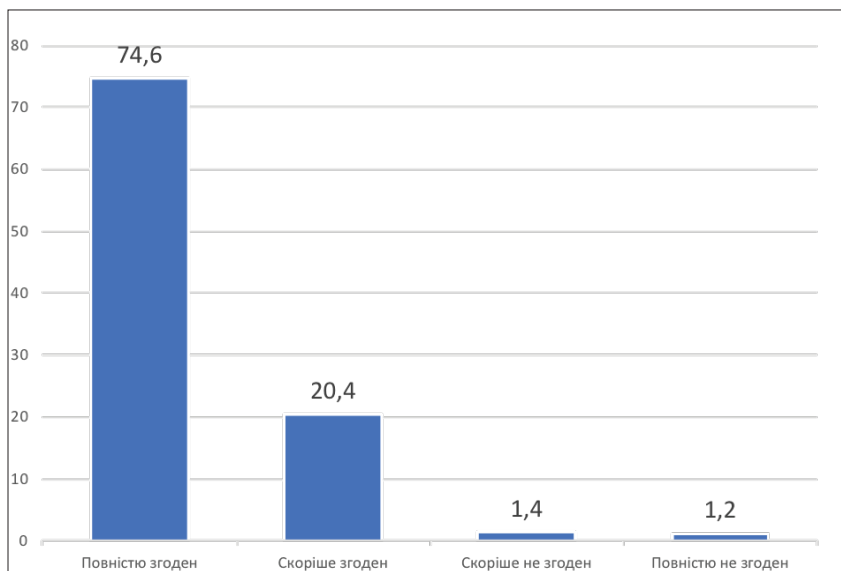
3 – не доведення стороною обвинувачення доцільності, необхідності та пропорційності втручання в право на повагу до житла шляхом проведення обшуку;

4 – доведеність необхідності невідкладного проникнення до житла або іншого володіння особи, якщо таке проникнення відбулось до постановлення ухвали слідчим суддею;

5 – звернення з клопотанням про дозвіл на проникнення до житла або іншого володіння особи, коли в клопотанні фактично йдеться про надання дозволу на проведення обшуку.

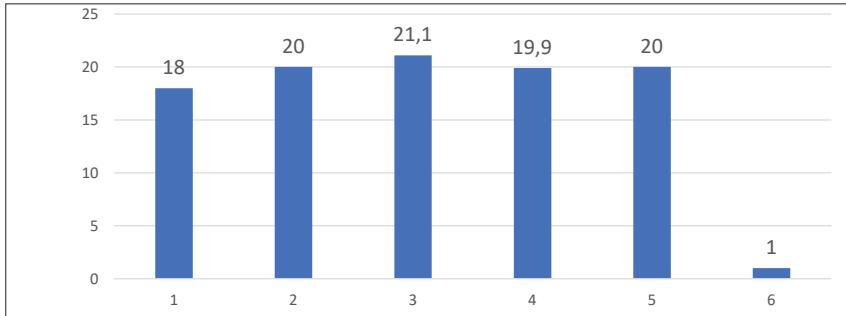
Таблиця Б.9

Чи погоджуєтесь Ви з пропозицією щодо внесення змін до ч. 2 ст. 233 КПК України та викладення її в такій редакції: «Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення та правового статусу, в тому числі всі складові частини такого приміщення, а також приміщення службового, господарського, виробничого й іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи та пристосовані для постійного або тимчасового проживання або перебування в ньому фізичних осіб. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, призначення тощо, які знаходяться у володінні особи?»

Таблиця Б.10

З якими складнощами Ви найчастіше стикаєтесь під час здійснення судового контролю в межах реалізації слідчим суддею повноважень, пов'язаних із втручанням у право на повагу до житла?

1 – необґрунтованість доводів клопотання щодо того, що відшукуванні речі та документи мають значення для досудового розслідування та знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи;

2 – відсутність чіткого визначення в клопотанні про проведення обшуку індивідуальних ознак речей і документів, які планується відшукати;

3 – не доведення стороною обвинувачення доцільності, необхідності та пропорційності втручання в право на повагу до житла шляхом проведення обшуку;

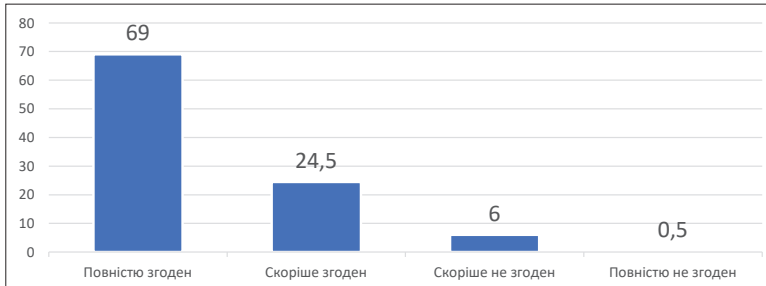
4 – доведеність необхідності невідкладного проникнення до житла або іншого володіння особи, якщо таке проникнення відбулось до постановлення ухвали слідчим суддею;

5 – надання дозволу на проведення огляду в житлі або володінні особи без добровільної згоди володільця, тоді як у клопотанні фактично йдеться про надання дозволу на проведення обшуку;

6 – інше.

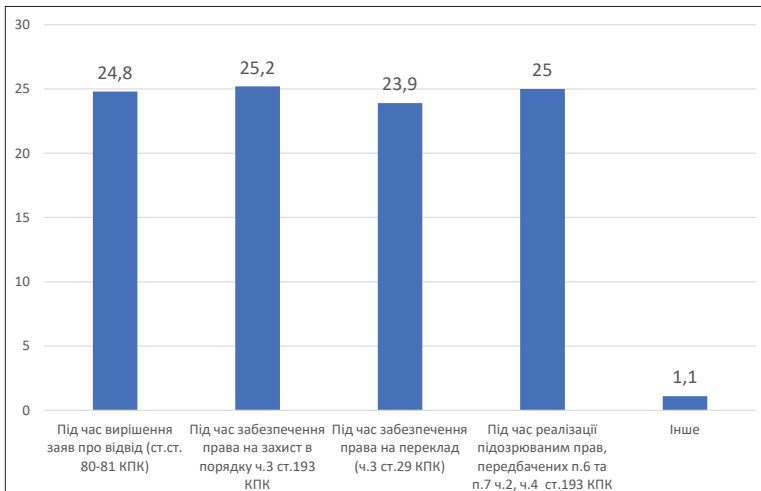
Таблиця Б.11

Чи є необхідність доповнення КПК нормою щодо віднесення до повноважень слідчого судді надання дозволу на примусове освідування особи?

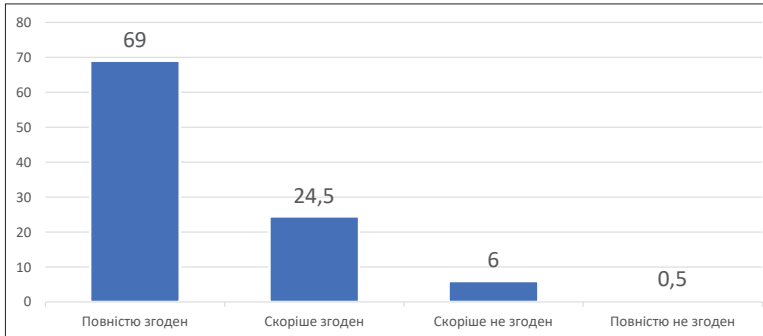
Таблиця Б.12

Під час реалізації яких повноважень слідчими суддями місцевого загального суду найчастіше можуть мати місце порушення права особи на справедливий суд?

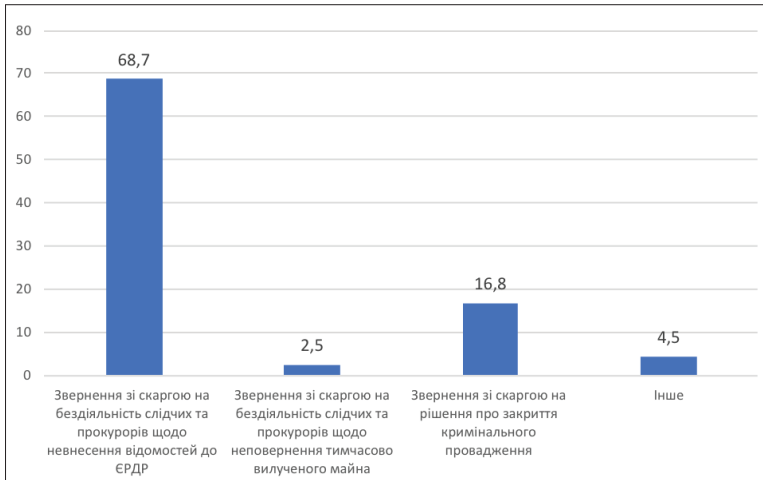
Таблиця Б.13

Чи погоджуєтесь Ви з думкою про доцільність застосування слідчими суддями місцевого загального суду під час реалізації своїх повноважень правових позицій ЄСПЛ?

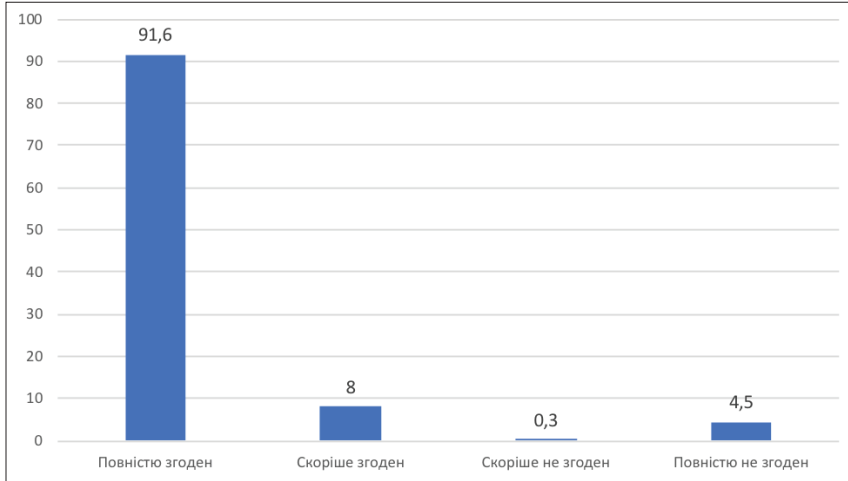
Таблиця Б.14

Які підстави є найбільш поширеними для звернення зі скаргою до слідчого судді на дії, рішення або бездіяльність слідчих і прокурорів?

Таблиця Б.15

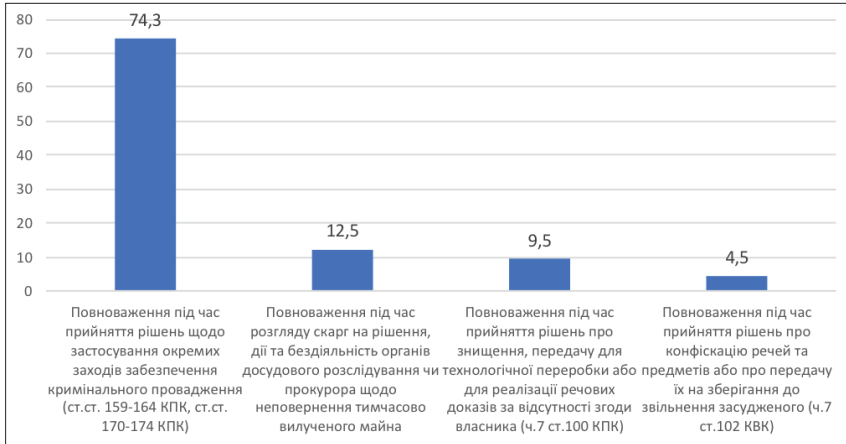
Чи є необхідним внесення змін до ст.214 КПК України задля виправлення ситуації щодо відсутності чітких законодавчих підстав для внесення чи невнесення відомостей до ЄРДР?

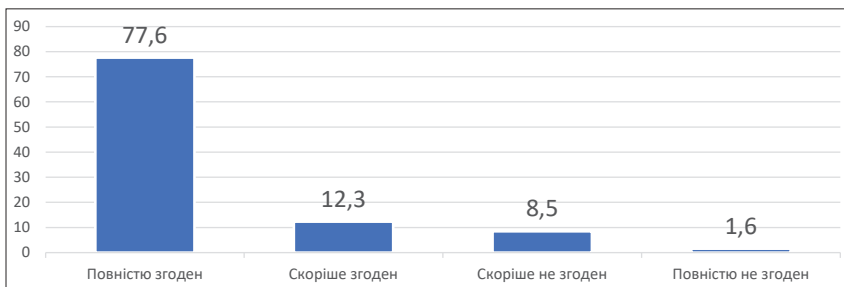
Таблиця Б.16

Під час здійснення яких повноважень, пов'язаних з втручанням у право на мирне володіння майном, у слідчих суддів місцевого загального суду виникають найбільші ускладнення?

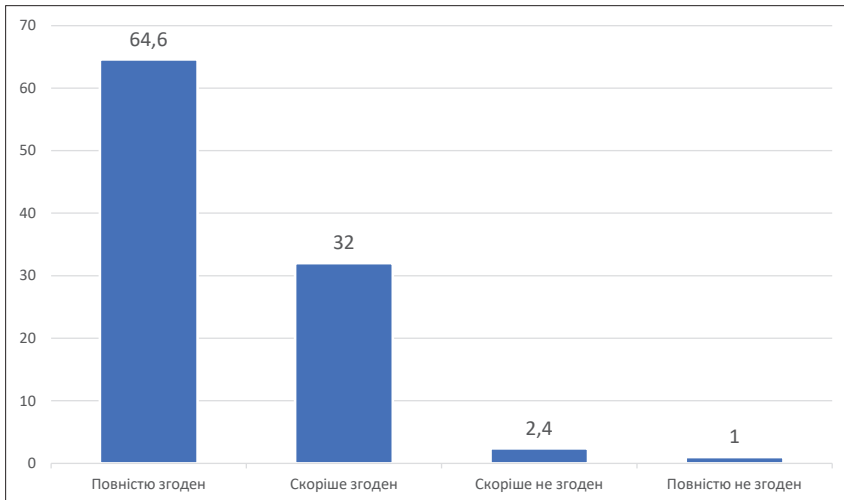
Таблиця Б.17

Чи погоджуєтесь Ви з висновком про те, що ефективність застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ при ухваленні судових рішень за результатами здійснення судового контролю підвищиться, якщо будуть дотримані наступні умови: структурні елементи рішення слідчого судді, дотримані та наявні відповідно до вимог КПК України; змістовне наповнення ухвали відповідає вимогам, встановленим у ст. 6 ЄКПЛ; імперативність рішення слідчого судді беззаперечно сприймається стороннім спостерігачем?

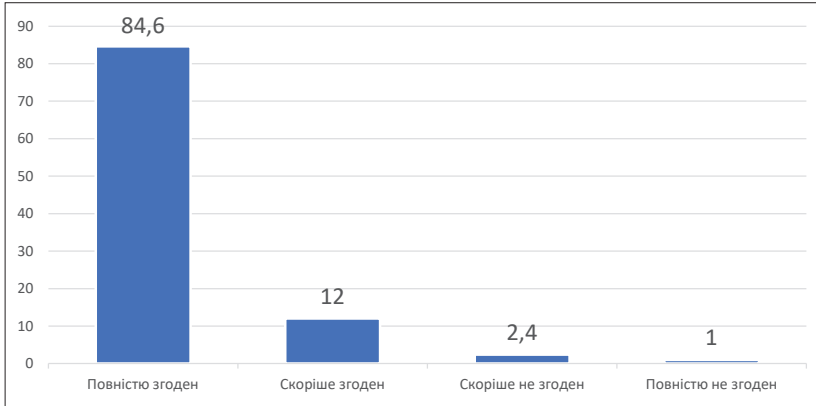
Таблиця Б.18

Чи ускладнює діяльність слідчих суддів місцевого загального суду відсутність закріпленого на теоретичному та законодавчому рівні визначення ухвали слідчого судді як окремого виду судового рішення, а також вимог до її структурних елементів і змісту?

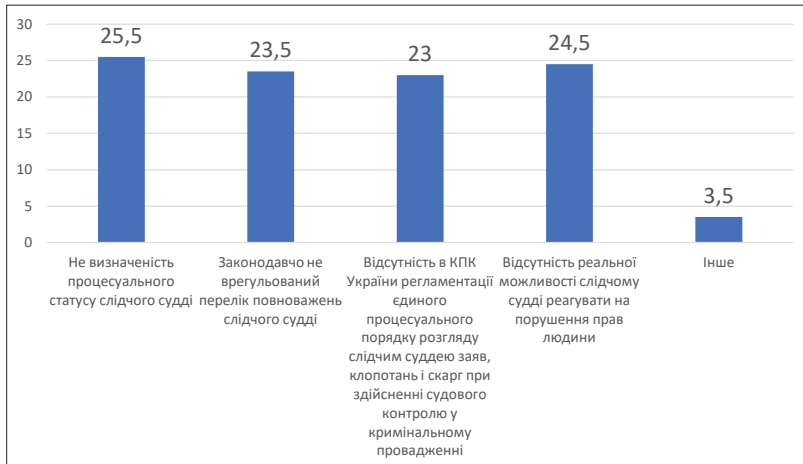
Таблиця Б.19

Чи доцільно внести до КПК України зміни щодо визначення змісту та вимог до структурних частин ухвали слідчого судді?

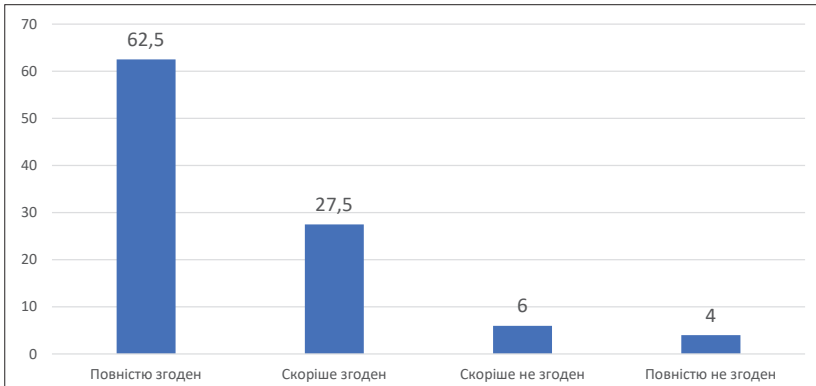
Таблиця Б.20

Які фактори впливають на зниження ефективності здійснення судового контролю?

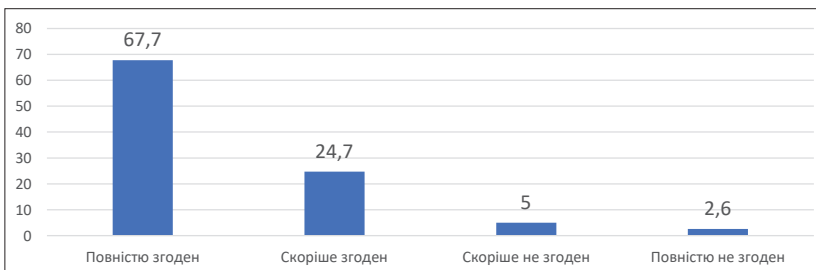
Таблиця Б.21

Чи є необхідність у внесенні змін до ст. 31 КПК України щодо процедури обрання та визначення слідчих суддів для здійснення ними своїх повноважень?

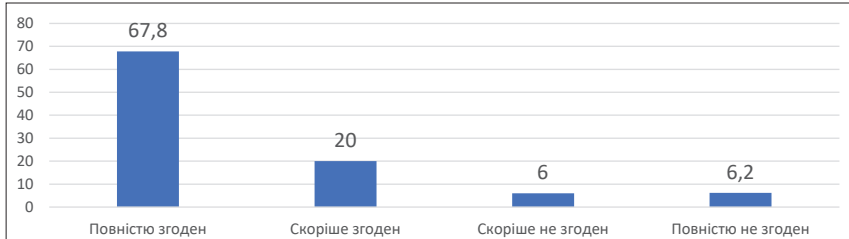
Таблиця Б.22

Чи є необхідність у конкретизації положень ч. 1 ст. 244 КПК України щодо умови звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи лише у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні відповідного клопотання сторони захисту?

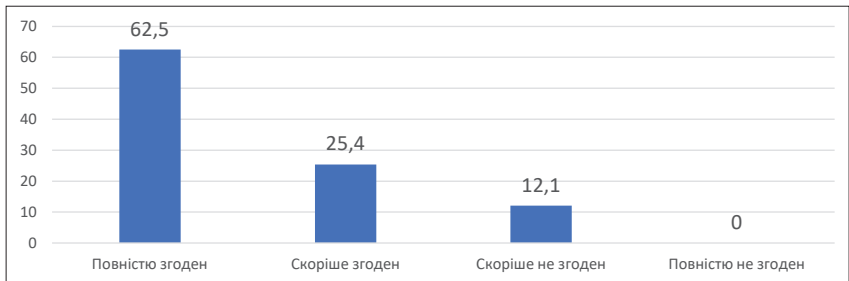
Таблиця Б.23

Чи є необхідність виключення з повноважень слідчих суддів місцевого загального суду повноваження щодо розгляду клопотань установи виконання покарання (ч. 2 ст. 107 КВК)?

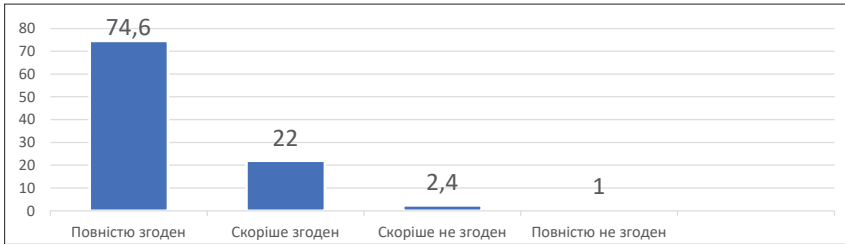
Таблиця Б.24

Чи вважаєте Ви доцільним запровадження в КПК норми, яка передбачала б можливість постановлення окремої ухвали слідчим суддею?

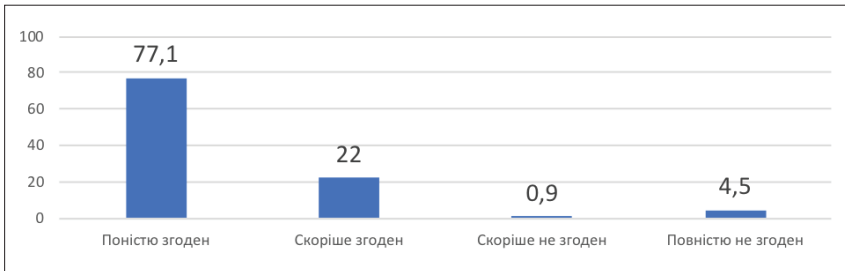
Таблиця Б.25

Чи є необхідність у доповненні КПК окремою главою щодо процесуального порядку розгляду клопотань, заяв і скарг, які віднесені до компетенції слідчого судді?

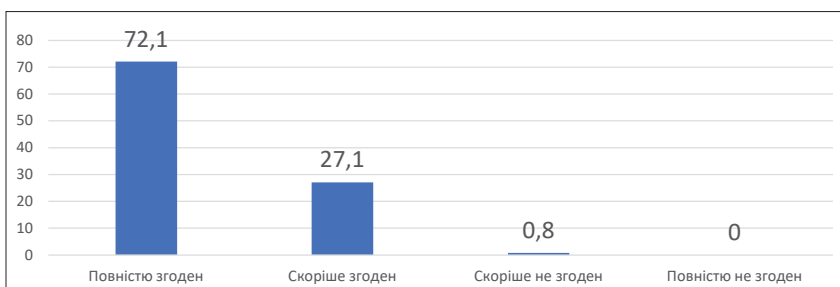
Таблиця Б.26

Чи є необхідність у внесенні змін до КПК щодо введення в дію механізму звернення ВС за консультаційним висновком до ЄСПЛ (Протокол № 16 до ЄКПЛ)?

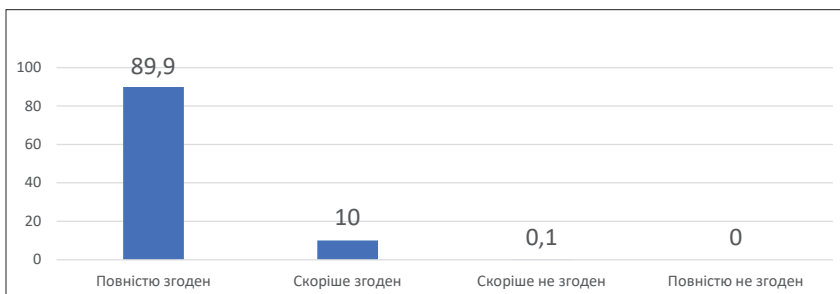
Таблиця Б.27

Чи погоджуєтесь Ви, що з метою підвищення ефективності застосування практики ЄСПЛ слідчими суддями місцевого загального суду слід максимально імплементувати норми ЄКПЛ і правові позиції ЄСПЛ у КПК України, особливо з тих питань, які найбільш не врегульовані в кримінальному процесуальному законодавстві України та є постійним предметом розгляду заяв у ЄСПЛ проти України?

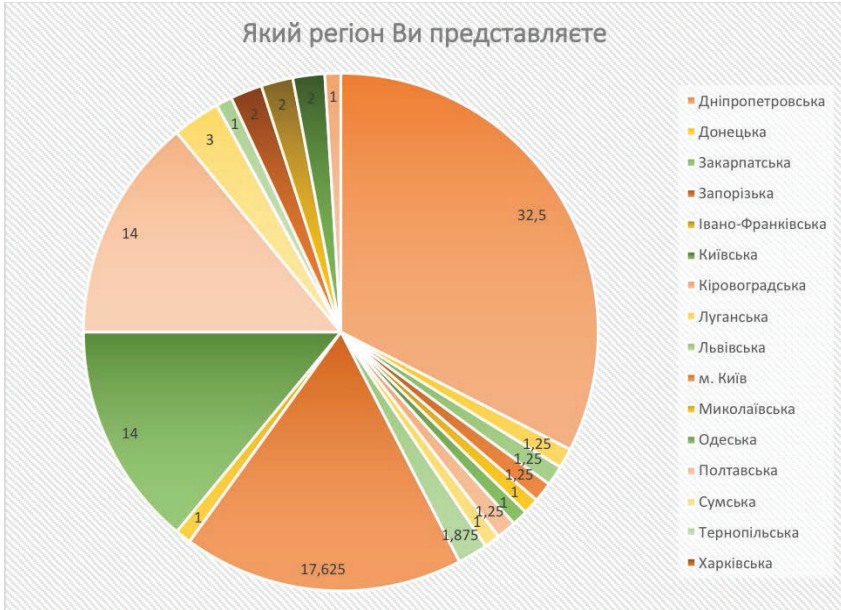
Таблиця Б.28

Чи сприятиме підвищенню ефективності застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю в кримінальному провадженні розроблення методичних посібників щодо застосування практики ЄСПЛ, орієнтованих на окремі категорії суддів?

Таблиця Б.29

Додаток В

**Систематизована добірка рішень ЄСПЛ, що рекомендовані
слідчим суддям для застосування під час ухвалення рішень
щодо обмежень прав людини, гарантованих ст.ст. 5, 6, 8, 13
ЄКПЛ, а також ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, у межах здійснення
судового контролю у кримінальному провадженні**

Норма ЄКПЛ, що гарантує права людини, які підлягають обмеженню	Стаття КПК України, яка регламентує повноваження слідчого судді місцевого загального суду	Рекомендовані до застосування рішення ЄСПЛ ⁴
1	2	3
ст. 5 (право на свободу та особисту недоторкан- ність)	ч. 3 ст. 176, ч. 2 ст. 177, ч. 5 ст. 199	Рішення ЄСПЛ у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom) від 30 серпня 1990 року, Series A, № 182; Рішення ЄСПЛ у справі «Влох проти Польщі» (Wloch v. Poland) № 27785/95 від 19 жовтня 2000 року; Рішення ЄСПЛ у справі «К.-Ф. проти Німеччини» (K-F v. Germany) № 25629/94 від 27 листопада 1997 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan) № 15172/13 від 22 травня 2014 року;
	ст. 178	Рішення ЄСПЛ у справі «Пшевечерський проти Росії» (Pshevecherskiy v. Russia) № 28957/02 від 24 травня 2007 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Sulaoja проти Естонії» (Sulaoja v. Estonia) № 55939/00 від 15 лютого 2005 року;
	ч. 2 ст. 177, ст. 178, ст. 181	Рішення ЄСПЛ у справі «Навальний проти Росії (№ 2)» (Navalnyy v. Russia № 2) № 43734/14 від 09 квітня 2019 року;

⁴ Всі рішення, наведені в таблиці, розміщено на електронному ресурсі: <http://hudoc.echr.coe.int/>

1	2	3
	ст. 193	Рішення ЄСПЛ у справі «Мамедова проти Росії» (Mamedova v. Russia) № 7064/05 від 01 червня 2006 року; Рішення ЄСПЛ у справі «W. проти Швейцарії» (W. v. Switzerland) від 26 січня 1993 року, серія А, № 254-А;
	ст.ст. 194, 196, 206	Рішення ЄСПЛ у справі «Галь проти України» (Gal v. Ukraine) № 6759/11 від 16 квітня 2015 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Микола Кучеренко проти України» (Nikolay Kucherenko v. Ukraine) № 16447/04 від 19 лютого 2009 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Доронін проти України» (Doropin v. Ukraine) № 16505/02 від 19 лютого 2009 року;
	ст. 197	Рішення ЄСПЛ у справі «Єлоєв проти України» (Yeloyev v. Ukraine) № 17283/02 від 06 листопада 2008 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» (Kharchenko v. Ukraine) № 40107/02 від 10 лютого 2011 року;
	ст. 199	Рішення ЄСПЛ у справі «Маккей проти Сполученого Королівства» (McKay v. the United Kingdom) [ВП] № 543/03, ЄСПЛ 2006-Х; Рішення ЄСПЛ у справі «Варга проти Румунії» (Varga v. Romania) № 73957/01 від 01 квітня 2008 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Віорел Бурзо проти Румунії» (Viorel Burzo v. Romania) № 75109/01 та 12639/02) від 30 червня 2009 року;
	ст. 206	Рішення ЄСПЛ у справі «Амюр проти Франції» (Amuur v. France) від 25.06.1996 р., Reports of Judgments and Decisions 1996-III; Рішення ЄСПЛ «Медведев проти Франції» (Medvedyev and Others v. France [GC]) № 3394/03 від 29 березня 2010 року;
ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя)	ч. 1 ст. 233	Рішення ЄСПЛ у справі «Прокопович проти Росії» (Prokhorovich v. Russia) № 58255/00 від 18.11.2004 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) від 16 грудня 1992 року, Series A, № 251-B, § 29; Рішення ЄСПЛ у справі «Бук проти Німеччини» (Buck v. Germany) № 41604/98 від 28 квітня 2005 року;

1	2	3
	ч. 3 ст. 233	Рішення ЄСПЛ у справі «Кобіашвілі проти Грузії» (Kobiashvili v. Georgia) № 36416/06 від 14 березня 2019 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Геращенко проти України» (Gerashchenko v. Ukraine) № 20602/05 від 07 листопада 2013 року;
	ч. 5 ст. 234	Рішення ЄСПЛ у справі «Марпер проти Сполученого Королівства» (S. and Marper v. the United Kingdom) [ВП] № 30562/04 і 30566/04 від 04 грудня 2008 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Кіган проти Сполученого Королівства» (Keegan v. United Kingdom) № 28867/03 від 18 липня 2006 року; Рішення ЄСПЛ у справі Шер та інші проти Сполученого Королівства» (Sher and Others v. United Kingdom) № 5201/11 від 20 жовтня 2015 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Ернст та інші проти Бельгії» (Ernst and Others v. Belgium) № 33400/96 від 15 липня 2003 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Смирнов проти Росії» (Smirnov v. Russia) № 71362/01 від 07 червня 2007 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Роумен та Шміт проти Люксембургу» (Roemen and Schmit v. Luxembourg) № 51772/99 від 25 лютого 2003 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine) № 30856/03 від 02 грудня 2010 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Ратушна проти України» (Ratushna v. Ukraine) № 17318/06 від 02 грудня 2010 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Белоусов проти України» (Belousov v. Ukraine) № 4494/07 від 07 листопада 2013 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Гаскін проти Сполученого Королівства» (Gaskin v. the United Kingdom) від 07 липня 1989 року, серія А, № 159;

1	2	3
	ч. 3 ст. 241, ч. 3 ст. 245	Рішення ЄСПЛ у справі «Z проти Фінляндії» (Z. v. Finland) від 25 січня 1997 року № 22009/93; Рішення ЄСПЛ у справі «Ворва проти Польщі» (Wogwa v. Poland) № 26624/95 від 27 листопада 2003 року; Рішення ЄСПЛ у справі «X. проти Нідерландів» (X v. Netherlands) (ухв.) № 8239/78 від 04 грудня 1978 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Яллог проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП] № 54810/00 від 11 липня 2006 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. the United Kingdom) № 19187/91 від 17 грудня 1996 року;
	ч. 2 ст. 509	Рішення ЄСПЛ у справі «Заїченко проти України № 2 проти України» (Zaichenko № 2 v. Ukraine) № 45797/09 від 26 лютого 2015 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Сидорова проти Росії» (Sidorova v. Russia) № 35722/15 від 25 травня 2019 року;
ст. 6 (право на справедливий суд)	ст. 193, ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 172	Рішення ЄСПЛ у справі «Вера Фернандес-Удобро проти Іспанії» (Vera Fernandez-Huidobro v. Spain) № 74181/01 від 06 січня 2010 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Імбріосція проти Швейцарії» (Imbrioscia v. Switzerland) від 24 листопада 1993 року, серія А, № 275; Рішення ЄСПЛ у справі «Zhuk проти України» (Zhuk v. Ukraine) № 45783/05 від 21 жовтня 2010 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Кресс проти Франції» (Kress v. France), [GC], № 39594/98, ECHR 2001-VI; Рішення ЄСПЛ у справі «Н. проти Бельгії» (N. v. Belgium) № 8950/80 від 30 листопада 1987 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Брандштеттер проти Австрії» (Brandstetter v. Austria) № 11170/84 від 28 серпня 1991 року;

1	2	3
	ст. 80-81	<p>Рішення ЄСПЛ у справі «Пьєрсак проти Бельгії» (Piersack v. Belgium) № 8692/79 від 01 жовтня 1982 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Фей проти Австрії» (Feu v. Austria) від 24 лютого 1993 року, Series A, № 255;</p> <p>Рішення у справі «Пуллар проти Сполученого Королівства» (Pullar v. United Kingdom) від 10 червня 1996 року, Reports 1996-III;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Хаушильд проти Данії» (Hauschildt v. Denmark) № 10486/83 від 24 травня 1989 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Мироненко і Мартенко проти України» (Mironenko and Martenko v. Ukraine) № 4785/02 від 10 березня 2010 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Боніш проти Австрії» (Bonisch v. Austria) від 06 травня 1985 року, Series A, №. 92;</p>
	ч. 3 ст. 193	<p>Рішення ЄСПЛ у справі «Correia de Matos проти Португалії (déc.)» (Correia de Matos v. Portugal) № 56402/12 від 04 квітня 2018 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Croissant проти Німеччини» (Croissant v. Germany) від 25 вересня 1992 року, Series A, № 237-B, п. 29;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Lagerblom проти Швеції» (Lagerblom v. Sweden) № 26891/95 від 14 січня 2003 року;</p>
	ст. 29, п. 18 ч. 3 ст. 42, ст. 68	<p>Рішення ЄСПЛ у справі «К. проти Франції» (K. v. France), рішення Комісії від 07 грудня 1983 року № 10210/82, DR 35;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Cuscani проти Сполученого Королівства» (Cuscani v. the United Kingdom) № 32771/96 від 24 вересня 2002 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Ермі проти Італії» (Hermi v. Italy), № 18114/02, ECHR 2006-XII;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Проторара проти Туреччини» (Protorara v. Turkey) № 16084/90 від 24 лютого 2009 року;</p>

1	2	3
	ст.ст. 369, 370, 372	<p>Рішення ЄСПЛ у справі «Делькорт проти Бельгії» (Delcourt v. Belgium) від 17 січня 1970 року, Series A, № 11, № 2689/05;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства» (Benham v. the United Kingdom) від 10 червня 1996 року, Звіти про ухвали та рішення 1996-III;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Котенко та інші проти України» (Kotenko and others v. Ukraine) № 2575/09 від 19 червня 2019 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Проніна проти України» (Pronina v. Ukraine) № 63566/00 від 18 липня 2006 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Гарсія Руїз проти Іспанії» (Garcia Ruiz v. Spain) № 30544/96 від 21 січня 1999 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі Суомінен проти Фінляндії (Suominen v. Finland) № 37801/97 від 01 липня 2003 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі Гірвісаарі проти Фінляндії (Hirvisaari v. Finland) № 49684/99 від 27 вересня 2001 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania) № 28342/95 від 28 жовтня 1999 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі Рябих проти Росії (Ryabukh v. Russia) № 52854/99, ECHR, 2003-X;</p>
ст. 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту)	ст. 303	<p>Рішення ЄСПЛ у справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine) № 11901/02 від 29 червня 2006 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Меріт проти України» (Merit v. Ukraine) № 66561/01 від 30 березня 2004 року;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland) [GC] № 30210/96, ECHR 2000-XI;</p> <p>Рішення ЄСПЛ у справі «Klass та інші проти Німеччини» (Klass and others v. Germany) № 5029/71 від 06 вересня 1978 року;</p>

		Рішення ЄСПЛ у справі «Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. UK) № 33986/96 від 27 вересня 1999 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) від 18 грудня 1996 року, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI;
ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ (право на мирне володіння майном)	ч. 2 ст. 160, ч. 5, ч. 6 ст. 163	Рішення ЄСПЛ у справі «Роман Захаров проти Росії» (Roman Zakharov v. Russia) № 47143/06 від 04 грудня 2015 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden) № 7151/75, № 7152/75 від 23 вересня 1982 року; Рішення ЄСПЛ у справі «East/West Alliance Limited» проти України» («East/West Alliance Limited» v. Ukraine) № 19336/04 від 23 січня 2014 року;
	ч. 2 ст. 170, п. 1, п. 2 ч. 2 ст. 173	Рішення ЄСПЛ у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (Case of James and others v. the United Kingdom) від 21 лютого 1986 року № 8793/79, Series A, № 98; Рішення ЄСПЛ у справі «Броньовські проти Польщі» (Broniowski v. Poland) № 31443/96 від 28 вересня 2005 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Сук проти України» (Suk v. Ukraine) № 10972/05 від 10 березня 2011 року; Рішення ЄСПЛ у справі «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland) № 12742/87 від 29 листопада 1991 року; Рішення ЄСПЛ у справі «S. проти Сполученого Королівства» (S. v. the United Kingdom) № 10741/84 від 04 березня 1987 року.

НОТАТКИ

Наукове видання

І.С. Шаповалова, В.В. Рогальська

**ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ
МІСЦЕВОГО ЗАГАЛЬНОГО СУДУ
ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ**

Монографія

Верстка — Ю. Ковальчук

Підписано до друку 30.11.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 15,93. Тираж 300. Замовлення № 0121м-04.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709-38-69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.